

Raymond A. Moody, Jr.

**VIATĂ
DUPĂ
VIATĂ**

**Investigarea unui fenomen:
supraviețuirea după
moartea corpului**

**Traducere din limba engleză de
ADRIANA BĂDESCU**

Éⁱⁱ *publishing*
Ibertyos

RAYMOND A. MOODY, JR.

Life after Life: The Investigation of a Phenomenon - Survival of Bodily Death

Copyright © Raymond A. Moody, Jr., 1975, 2001

© Liberias Publishing, 2007

Toate drepturile asupra prezentei lucrări aparțin editurii Libertas Publishing. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a editurii.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MOODY, RAYMOND A., JR.

Viață după viață : investigarea unui fenomen - supraviețuirea după moartea corpului / Raymond A. Moody, jr. ; trad.:

Adriana Bădescu. - București: Libertas Publishing, 2007.

ISBN 978-973-88406-0-7

I. Bădescu, Adriana (trad.)

159.961

Redactor: Raluca Hampu

Foto copertă: Florica Zahiu

Libertas Publishing

Strada Herța nr. 6

București, 022171

Tel/fax: 021 627 1492

Comenzi: 0721 576 456

www.libertaspublishing.ro

Tipărit la C.N.I. „Coresi” S.A.

**Lui George Ritchie și,
prin intermediul său,
Celui pe care mi l-a sugerat**

CUPRINS

PREFAȚĂ de dr. Melvin Morse	9
CUVÂNT ÎNAINTE de dr. Elisabeth Kiibler-Ross	19
INTRODUCERE	23
1. FENOMENUL MORȚII	27
2. EXPERIENȚA MORȚII	35
Caracterul inefabil	39
Aflarea veștii	40
Sentimente de liniște și pace	42
Zgomotul	43
Tunelul întunecat	44
In afara corpului	47
întâlnirea cu alții	65
Ființa de lumină	68
Retrospectiva	73
Granița sau limita	82
Revenirea	86
Discuțiile cu ceilalți	92
Efectele asupra vieții celor implicați	97
Noi perspective asupra morții	101
Coroborarea	105

3. PARALELE	114
Biblia	114
Platon	118
Cartea tibetană a morților	121
Emanuel Swedenborg	123
4. ÎNTREBĂRI	128
5. EXPLICAȚII	145
Explicații supranaturale	146
Explicații naturale (științifice)	146
Explicații psihologice	157
6. IMPRESII	164
POSTFAȚĂ	168
MULȚUMIRI	175

PREFAȚĂ

Cu douăzeci și cinci de ani în urmă, cartea lui Raymond Moody, *Viață după viață*, a provocat schimbări substanțiale în modul în care înțelegem fenomenul morții. Cercetările doctorului Moody au stârnit ecouri în lumea întreagă și au contribuit considerabil la conturarea așteptărilor noastre cu privire la ceea ce se întâmplă după moarte - tunelul, lumina albă, prezența celor dragi, morți de mult, așteptându-ne „dincolo”. Și trebuie să ținem seama că, acum douăzeci și cinci de ani, nu acestea erau imaginile pe care oamenii le asociau în mod obișnuit cu experiența morții. Studiile doctorului Moody au constituit o sursă de inspirație pentru o primă generație de cercetători, în încercarea lor de a înțelege din punct de vedere științific fenomenul conștiinței umane și al morții - cercetători care, la rândul lor, au pus bazele unei noi științe, a studiilor la granița morții. Bruce Greyson, profesor de psihiatrie în cadrul Universității din Virginia, afirma că „s-a deschis o lume nouă” după ce rezultatele cercetărilor doctorului Moody au fost date publicității. Această schimbare survenită în imaginea noastră despre lume s-a dovedit atât de profundă, încât acum ne este greu să ne amintim care erau circumstanțele culturale înainte de 1975 — anul primei publicări a acestei cărți.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Înainte de acel moment, sintagma „experiență la granița morții” nici măcar nu exista. Medicii numeau acest fenomen „sindromul Lazăr”, dând de înțeles că avea la bază o anumită patologie. Pacienții nu-l numeau nicicum, crezând adesea că era rezultatul unei boli mintale ori al unei simple halucinații cauzate de medicamente sau de insuficienta oxigenare a creierului. După ce Moody a acceptat să-i asculte pe cei care supraviețuiseră unor crize cardiace, aflând astfel despre experiențele lor la granița morții, societatea noastră a scos un soi de „Aha!” colectiv și a început să înțeleagă că, atunci când murim, ni se întâmplă, de fapt, ceva cu o înaltă conotație spirituală. Deși George Gallup a estimat că aproximativ cinci procente din totalul populației au trecut printr-o experiență la granița morții, adevărul este că oamenii evită să vorbească despre acest fenomen, de teamă să nu fie ridiculizați. De mult prea multe ori se îndoiesc ei înșiși de realitatea experienței prin care au trecut.

Viață după viață s-a bucurat de un succes enorm datorită faptului că abordează două probleme majore ale culturii occidentale a secolului XX: (1) pierderea miturilor general umane referitoare la moarte și la momentul morții, și (2) sistematica minimalizare a tot ce este spiritual în ființa omenească. Lucrarea lui Moody ne-a reamintit că, în esență, suntem ființe spirituale, iar faptul că o lumină plină de iubire ne întâmpină atunci când murim constituie o dovadă în acest sens.

În clipa morții, viața ne este evaluată și cântărită nu în funcție de câți bani am câștigat sau de statutul social și prestigiul pe care le-am obținut, ci după dragostea pe care am împărtășit-o cu ceilalți atât timp cât am trăit. Într-o epocă în care implicarea în religia tradițională, organizată, a atins un minim nemaîntâlnit în istorie, cartea *Viață după viață ne-a* ajutat să înțelegem cât de importantă este spiritualitatea în viața noastră de zi cu zi.

Ni se pare potrivit că ediția inițială a cărții a beneficiat de o introducere scrisă de Elisabeth Kübler-Ross, autoarea unor cercetări de pionierat în domeniul morții. Deși de zeci de mii de

Prefață

ani omul acceptă moartea ca pe o parte firească a vieții, la începutul secolului trecut s-a produs o brutală revoluție în modul în care percepem acest prag. Moartea a devenit ceva nenatural, murdar, medicalizat și ascuns de ochiul public. În timp ce în anii 1800 majoritatea oamenilor se stingeau acasă, la mijlocul secolului XX cei mai mulți mureau deja în spitale. Ca urmare a intervențiilor agresive pe care știința medicală le-a făcut posibile în ultimele clipe de viață, muribunzii au fost lipsiți de demnitate și de controlul asupra propriei vieți. În ultimii ani ai secolului XX, chiar și Asociația Medicilor Americani a ajuns la concluzia că muribunzii sunt supuși unor intervenții medicale umilitoare și inutile, care distrug orice urmă de demnitate a fenomenului morții.

În 1965, când Elizabeth Kubler-Ross a scris cartea *On Death and Dying (Despre moarte și momentul morții)*, moartea era un lucru despre care nu se vorbea deschis. Muribunzii erau tratați cu „minciuni frumoase”: nu li se spunea adevărul despre situația lor medicală, ceilalți considerând că acesta este prea traumatizant și că riscă să le alunge orice speranță. Sociologii au constatat însă, firește, că muribunzii știu întotdeauna că vor muri. Astfel, „minciunile frumoase” nu fac decât să izoleze profesia medicală și societatea în general de adevărul privind moartea.

Kubler-Ross a avut curajul de a discuta cu muribunzii despre sentimentele acestora - fapt care a stârnit o extremă ostilitate din partea personalului medical al spitalului din Chicago, în care ea își desfășura activitatea. O asistentă, de pildă, a întrebat-o furioasă dacă îi făcea plăcere să le spună pacienților că mai aveau doar câteva săptămâni de trăit. Kubler-Ross a constatat însă că respectivii pacienți știau că mai au numai câteva săptămâni de trăit și că sufereau din cauza singurătății și a izolării la care erau supuși de teama noastră de moarte. Cu toate că a contribuit din plin la o mai bună înțelegere spirituală a fenomenului morții, Kubler-Ross a tratat în prima sa carte numai aspectele emoționale ale acestuia. Ele includ negarea, izolarea,

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

furia, negocierea, deprimarea și acceptarea. Societatea în ansamblul ei a fost uimită aflând chiar și aceste elemente care sunt, de fapt, de la sine înțelese. Afirmatia că muribunzii încercau anumite sentimente părea să scandalizeze întreaga profesie medicală, devotată salvării vieților, nu facilitării morții. La mijlocul anilor 1960, deși în Statele Unite ale Americii era în curs de desfășurare o veritabilă revoluție politică și sexuală, moartea era un subiect despre care nu se discuta, iar spiritualitatea și viziunile pe patul de moarte constituiau subiecte tabu.

A trebuit să mai treacă încă un deceniu până când climatul general a fost pregătit pentru *Viață după viață*. Kübler-Ross a lansat „șocantul” concept că muribunzii trec prin tot felul de sentimente cu privire la moarte și că, adesea, chiar o acceptă. Zece ani mai târziu, Moody a explicat și de ce. El a demonstrat că, în loc să fie o simplă stingere a vieții, moartea constituie un moment de un dinamism spiritual capabil să determine schimbări majore în modul nostru de viață. În consecință, societatea în întregul ei a suferit schimbări dramatice. Un indicator al impactului extraordinar pe care l-a avut lucrarea lui Moody este numărul uriaș de cărți cu titluri similare care i-au urmat. Printre acestea se numără *Life Before Life (Viață înainte de viață)*, *Life at Death (Viață în moarte)*, *Life Between Life (Viață între viață)* și, preferata mea, *Elvis After Death (Elvis după moarte)*. *Viață după viață* a devenit un jalon cultural, deoarece a contracarat sărăcia spirituală a societății umane la vremea respectivă. Este o ironie faptul că aceeași tehnologie medicală care a contribuit la crearea condițiilor degradante și umilitoare la care erau supuși muribunzii ne-a permis să resuscităm pacienți care să ne poată povesti apoi despre experiențele lor la granița morții. La începutul anilor 1970, tehnologia medicală avansase într-atât încât resuscitarea pacienților afectați de stop cardiac devenise o practică la ordinea zilei. Deși istorisiri care descriau existența unei vieți după moarte au existat dintotdeauna, înainte de epoca actuală rareori se întâmpla ca o persoană să supraviețuiască morții clinice.

Prefață

Tehnicile moderne de terapie intensivă și echipele medicale de urgență au transformat în rutină ceea ce am putea numi „păcălirea morții”, iar dr. Moody a fost primul care a recunoscut că exact acești pacienți sunt cei care pot contribui la o mai bună înțelegere a ultimelor clipe ale vieții.

Influența exercitată de dr. Moody asupra acelei prime generații de medici - și acum asupra celei de-a doua — a fost la fel de importantă precum cartea însăși. Acum o mie de ani, o lucrare ca *Viață după viață* nici nu ar fi fost necesară, fiindcă pe atunci oamenii cunoșteau bine aspectele spirituale ale morții. În 1975, nu era suficient să demonstrezi că muribunzii au viziuni referitoare la o alta viață; trebuia să dovedești deopotrivă că aceste viziuni sunt reale - nu simple halucinații ale minții în pragul morții. După douăzeci și cinci de ani, nu mai exista om de știință sau cercetător în acest domeniu care să nu recunoască faptul că experiențele respective constituie o parte reală și firească a procesului morții.

Prima generație de cercetători ai fenomenelor la granița morții i-a inclus pe dr. Ken Ring, profesor de psihologie la Universitatea din Connecticut, dr. Bruce Greyson, profesor de psihiatrie la Universitatea din Virginia, și pe neuropsihiatrul Peter Fenwick de la Colegiul Regal Britanic de Psihiatrie. Ei au utilizat tehnici de investigare științifică și au ajuns la aceleași concluzii ca și dr. Moody. Alături de numeroși alți cercetători, au demonstrat că experiențele în pragul morții sunt reale, nefiind un rezultat al halucinațiilor sau al unei patologii cerebrale.

Activitatea lor a facilitat apariția unei a doua generații de oameni de știință interesați de acest fenomen, din care fac parte și eu. Noi am condus un studiu clinic controlat al experiențelor la granița morții asupra copiilor de la Spitalul de Copii din Seattle și am demonstrat încă o dată faptul că aceste experiențe constituie o parte reală a procesului morții, tară a fi cauzate de medicamente sau de lipsa de oxigenare a creierului. Copiii aceia, prea mici pentru a se teme de moarte sau pentru a ști ce presupune o

experiență la granița morții, ne-au relatat aceleași trăiri despre care vorbesc adulții în *Viață după viață*.

Mai semnificativ este faptul că dr. James Whinnery, de la Institutul Național pentru Armament din SUA, a conceput o tehnică experimentală prin intermediul căreia experiențele la granița morții pot fi induse într-un mediu controlat. El i-a studiat pe piloții de avioane de luptă aduși în pragul morții prin plasarea lor într-o centrifugă gigantică. Scopul acestui studiu a fost acela de a înțelege forțele de accelerație gravitațională la care sunt supuși piloții în cursul zborurilor la viteze înalte. Cercetătorul a constatat că piloții respectivi trăiau experiențe la granița morții atunci când centrifuga acționa asupra lor. Este fascinant gândul că dr. Moody, psihiatru din Georgia, dr. Whinnery, chirurg angajat al Forțelor Aeriene, și eu, pediatru din Seattle, lucrând fiecare independent, am ajuns la aceleași concluzii referitoare la experiențele la granița morții.

Când cartea lui Moody a fost publicată pentru prima dată, reprezentanții lumii medicale au râs și au considerat că experiențele la granița morții nu sunt decât niște halucinații. Douăzeci și cinci de ani mai târziu, știința este de partea doctorului Moody. Eu nu cunosc niciun cercetător important care să nu fi ajuns la aceleași concluzii. În ultimii șapte ani, în literatura științifică au apărut trei lucrări importante despre experiențele la granița morții, și toate confirmă informațiile prezentate inițial de dr. Moody. Scepticismul și climatul intelectual ostil cu care s-au confruntat pionierii în domeniu, precum Elisabeth Kübler-Ross și Raymond Moody, au lăsat locul situației actuale, în care apar zeci de studii pe tema experiențelor la granița morții în publicații științifice dintre cele mai importante. Dr. Moody a fost cel care a pus bazele climatului de astăzi, în care sute de doctoranzi studiază aceste fenomene. În mai bine de jumătate dintre școlile medicale americane se predau în prezent cursuri pe tema aspectelor spirituale ale morții.

În zilele noastre, nimeni nu mai este ridiculizat sau considerat bolnav mintal doar pentru că a avut norocul de a trăi o experiență la granița morții. *Viață după viață* atestă faptul că fenomenele în pragul morții îi pot transforma în mod pozitiv pe cei care le trăiesc. Furia reprimată și personalitatea de tip A care predispun la infarcte par a se disipa în lumina spirituală pe care subiecții au văzut-o în pragul morții.

Asociația Internațională pentru Studii la Granița Morții (IANDS — The International Association of Near-Death Studies), o organizație care are ca scop consilierea și sprijinirea persoanelor care au avut experiențe la granița morții, a contribuit, prin activitatea ei, la o veritabilă transformare a societății umane. Există sute de filiale IANDS în Statele Unite ale Americii și alte sute în lumea întreagă. Iar un factor decisiv în constituirea ei a fost cartea *Viață după viață*.

Raymond Moody însuși rămâne, de douăzeci și cinci de ani, un pionier. În general, oamenii de știință care obțin în activitatea lor rezultate atât de strălucite, cum a obținut el cu *Viață după viață*, se mulțumesc cu laurii deja cucerți, petrecându-și restul vieții profesionale rafinându-și și promovându-și descoperirea inițială. Dr. Moody a fost recompensat cu Catedra Bigelow de Studii în Domeniul Conștiinței de la Universitatea din Nevada, Las Vegas, și totodată predă cursuri pentru tinerii absolvenți pe tema experiențelor la granița morții și a ceea ce se cunoaște deja din punct de vedere științific despre viața de după moarte.

Dar cariera doctorului Moody după publicarea cărții *Viață după viață* a fost marcată în principal de o continuă explorare a domeniului conștiinței. Menținându-se constant în prima linie a cercetărilor, va fi mereu cu douăzeci și cinci de ani înaintea noastră, a celorlalți.

În 1995, de exemplu, a conceput o tehnică de inducere a experiențelor la granița morții, fără ca subiectul să ajungă de fapt în pragul morții, și o utilizează pentru a facilita abilitatea doritorilor de a-i contacta pe cei dragi, trecuți în neființă. În timp ce

studia originile experiențelor la granița morții în Grecia antică, dr. Moody a redescoperit utilitatea unei incinte de meditație numite psihomanteum, pe care vindecătorii din acea vreme o foloseau cu succes în cadrul ritualurilor de tămăduire. În consecință, Moody și-a construit propriul său „teatru al minții” - așa cum numește el psihomanteumul modern - și l-a testat cu succes în sute de experimente clinice. În prezent, în Statele Unite ale Americii există peste zece psihomanteumuri funcționale. Dispozitivul a fost descoperit independent de fizicianul rus Ivan Dimitriev și utilizat cu succes de psihiatrul Olga Haritidi pentru a induce percepții extrasenzoriale și experiențe ale vieților trecute.

De la redescoperirea psihomanteumului, dr. Moody a continuat să exploreze modalități noi de a controla forța experiențelor la granița morții în viața de zi cu zi. M-a întrebat odată: „De ce ar trebui să așteptăm până în clipa morții pentru a încerca această remarcabilă experiență transformatoare?”

În prezent, dr. Moody studiază metodele de inducere a respectivelor experiențe prin intermediul unor tehnici de meditație specifice, care nu necesită prezența unui psihomanteum. În mod surprinzător, umorul constituie adesea o componentă importantă a cercetărilor sale actuale referitoare la descifrarea și inducerea experiențelor de ordin spiritual.

Ca o notă personală, adaug că dr. Moody este direct responsabil pentru toate contribuțiile mele în domeniul studiilor referitoare la momentul morții. L-am cunoscut când eram cercetător asociat în domeniul neurologiei la Universitatea din Washington. Pe atunci, eram interesat în primul rând de efectele radiației și ale medicamentelor anticanceroase asupra creierului. Publicasem de curând un articol despre experiențele la granița morții în rândul copiilor, pe baza cazurilor pe care le întâlnisem când lucram suplimentar ca medic la departamentul de terapie intensivă.

Echipa de la Spitalul pentru Copii din Seattle considera că studiile referitoare la fenomenele la granița morții constituiau o „diversiune” interesantă față de activitatea noastră medicală, de

Prefață

altfel intensă. Nu aveam un interes de lungă durată în acest domeniu și mi-am publicat primele articole pe tema respectivă doar pentru ca lista lucrărilor mele, în curriculum vitae, să fie mai numeroasă; pe atunci, consideram că experiențele la granița morții erau „fascinimicuri” - cu alte cuvinte, ceva interesant, dar lipsit de importanță.

Întâlnirea cu dr. Moody mi-a schimbat însă modul de a gândi în acest sens. Îmi citise articolele referitoare la trăirile copiilor în moarte clinică și voia să discute cu mine. Astfel, am petrecut trei zile întregi vorbind tară întrerupere despre experiențele la granița morții. Îmi amintesc perfect că, la un moment dat, am fost chemat la spital pentru a resuscita un pacient cu răni severe. Dr. Moody m-a însoțit și ne-am continuat discuția în scurtele pauze ivite în timp ce îngrijeam pacientul și, din nou, pe drumul spre casă.

El m-a încurajat să abodez din perspectivă critică aceste experiențe și implicațiile lor asupra unei mai corecte înțelegeri a conștiinței umane. Faptul că un creier în comă, pe moarte, poate fi conștient de ceea ce se întâmplă în jurul său, putând interacționa totodată cu o altă realitate spirituală, are implicații profunde asupra capacității noastre de a înțelege modul în care funcționează creierul uman. Moody a prezis de pe atunci că studiul fenomenelor la granița morții va fi cel care îmi va consolida reputația de specialist în neuroștiințe, și nu promițătoarele cercetări în domeniul cancerului de care mă ocupam în perioada aceea.

Joseph Campbell scria că imaginea morții este începutul oricărei mitologii. La rândul lor, miturile sunt cele care ne fac să ne simțim parte integrantă a societății celor vii și deopotrivă moștenitori ai celor morți care au trăit aici cu mult înaintea noastră și vor rămâne aici mult timp după ce noi nu vom mai fi. Miturile omenirii conferă sens vieții individului și ne ajută să interpretăm evenimente precum moartea, care nu pot fi prea ușor înțelese pe căile „normale”.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Lumea modernă a renunțat la relația tradițională care a existat de zeci de mii de ani între societate și moarte. Chiar și practicile funerare moderne reflectă acest lucru, odată cu apariția iraționalului obicei de îmbălsămare a morților, instituit abia cu o sută de ani în urmă. Societatea noastră are de suferit din cauza izolării indivizilor și a lipsei de semnificație a vieții fiecăruia dintre noi. Persoanele fără adăpost, depresiile, abuzul de droguri, alcoolismul, violențele armate și agresivitatea de pe șosele își au, toate, rădăcinile în lipsa de înțelepciune spirituală.

Cartea *Viață după viață* ne-a reconectat cu o înțelepciune fără vârstă legată de moarte. Nu murim pur și simplu; fenomenul morții este mult mai complicat. Murim conștient, având o conștientizare extinsă a realității de aici, cuplată cu o mai bună înțelegere a vieții trăite. Prin elucidarea experiențelor la granița morții putem reface contactul cu înțelepciunea șamanilor tribali, cu intuițiile profunde din *Cartea tibetană a morților* și cu originile marilor religii ale lumii. Cartea doctorului Moody ne reamintește în legătură cu propria noastră spiritualitate, latentă în noi înșine. De asemenea, ne oferă instrumentele de natură spirituală necesare pentru a înțelege viața pe care o trăim. Este o carte fără vârstă, care va fi și peste douăzeci și cinci de ani la fel de importantă precum era în urmă cu un sfert de secol.

Dr. Melvin Morse

CUVÂNT ÎNAINTE

Am avut privilegiul de a citi cartea doctorului Moody, *Viață după viață*, înainte de a intra la tipar, și am fost încântată să constat că acest tânăr om de știință a avut curajul de a-și consemna descoperirile și de a pune la dispoziția publicului larg acest tip de cercetare științifică.

De când lucrez cu bolnavi aflați în fază terminală, de-a lungul ultimelor două decenii, am devenit tot mai preocupată de fenomenele implicate de moarte. Am învățat multe despre procesul morții, dar avem încă numeroase nedumeriri cu privire la momentul morții și la ceea ce se întâmplă cu pacienții noștri în clipa în care sunt declarați morți clinic.

Studiile de tipul celor pe care dr. Moody le prezintă în cartea sa vor aduce o nouă lumină în acest domeniu și ne vor confirma ceea ce știm de două mii de ani - și anume că există viață după moarte. Deși autorul nu pretinde că a studiat moartea în sine, descoperirile sale demonstrează clar că pacientul continuă să fie conștient de mediul în care se află chiar și după ce a fost declarat decedat. Acest lucru coincide în mare măsură cu rezultatele propriilor mele cercetări, care au la bază relatări ale pacienților care au murit și apoi și-au revenit - în ciuda

așteptărilor noastre și, adesea, spre surprinderea unor medici binecunoscuți, cu o excelentă reputație profesională.

Toți acești pacienți au relatat că pluteau în afara corpului fizic, resimțind o intensă senzație de pace și deplinătate. Majoritatea au fost conștienți de prezența unei persoane care i-a ajutat în tranziția către un alt plan al existenței. Cei mai mulți au fost întâmpinați de cei dragi care se stinseseră înaintea lor sau de o personalitate religioasă semnificativă pentru ei și, desigur, pentru credința lor. Mi s-a părut revelator să citesc cartea doctorului Moody într-o perioadă în care eram eu însămi pregătită să public rezultatele cercetărilor pe care le-am întreprins.

Dr. Moody va trebui să se pregătească pentru numeroase critici, majoritatea provenind din două surse. Vor exista membri ai clerului care se vor simți deranjați de orice încercare de a studia un domeniu considerat tabu. Reprezentanții unei anumite confesiuni religioase și-au exprimat deja dezaprobarea față de asemenea cercetări. Un preot le-a numit „vânzarea unei îndurări ieftine”. Alții consideră că problema vieții după moarte trebuie să rămână o chestiune de credință pură, incontestabilă. Cel de-al doilea grup din partea căruia ar putea veni criticile la adresa studiilor lui Moody este constituit din medici și alți oameni de știință care consideră că acest tip de cercetări au un caracter „neștiințific”.

Cred că societatea umană a ajuns la un moment de tranziție. Trebuie să avem curajul de a deschide noi uși și de a recunoaște că instrumentele științifice de care dispunem astăzi sunt inadecvate pentru aceste noi investigații. Cred că volumul de față va putea deschide aceste noi uși în fața celor cu mintea deschisă și lipsiți de prejudecăți și că le va oferi speranța și curajul necesare pentru a lua în considerare noi domenii de cercetare. Ei trebuie să știe că premisele pe care Moody le expune în cartea sa sunt reale, autorul lor fiind un autentic și onest om de știință. Ele sunt, de asemenea, coroborate cu propriile mele cercetări și cu studiile altor specialiști, savanți și membri ai clerului care au avut

Cuvânt înainte

curajul de a investiga acest nou domeniu, în speranța de a-i ajuta pe cei care simt nevoia să știe, nu doar să creadă.

Recomand această carte tuturor celor lipsiți de prejudecăți și de idei preconcepute și îl felicit pe Moody pentru curajul de a-și da publicității constatările.

Dr. Elisabeth Kibler-Ross

Flossmoor, Illinois

INTRODUCERE

Cartea de față, la fel ca oricare alta, reflectă în mod firesc mediul, opiniile și prejudecățile autorului ei. Cu toate că am încercat să fiu cât mai obiectiv și direct cu putință, îmi dau seama că, pentru a putea evalua unele dintre extraordinarele afirmații pe care le voi face în cele ce urmează, cititorului îi vor fi utile câteva date concrete despre mine.

În primul rând, nu m-am aflat eu însumi niciodată în pragul morții, deci nu pot oferi o relatare „la primă mână” a unor experiențe personale. În același timp însă, nu pot pretinde că voi da dovadă de o obiectivitate absolută, dat fiind că m-am implicat emoțional în acest proiect. Ascultând atât de multe persoane povestind fascinantele experiențe care fac obiectul acestei cărți, am ajuns aproape să mă simt ca și cum le-aș fi trăit eu însumi. Nu pot decât să sper că această atitudine nu a compromis caracterul rațional și echilibrat al abordării mele.

În al doilea rând, scriu ca o persoană nu foarte familiarizată cu vasta literatură dedicată fenomenelor paranormale și oculte. Nu spun acest lucru cu intenția de a o desconsidera și sunt convins că o mai bună cunoaștere în domeniu m-ar fi ajutat să înțeleg mai bine fenomenele pe care le-am studiat. De fapt, intenționez ca în continuare să studiez mai îndeaproape unele dintre

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

textele respective, pentru a vedea în ce măsură cercetările altora confirmă constatările mele.

În al treilea rând, trebuie să aduc în discuție educația mea religioasă. Familia mea era membră a Bisericii Prezbiteriene, însă părinții mei nu au încercat niciodată să-și impună propriile credințe sau idei religioase asupra copiilor. În general, au încercat să mă încurajeze în acele direcții de care mă arătam interesat și mi-au oferit posibilitatea de a merge pe drumul respectiv. Astfel, am crescut având o „religie” nu ca un set de doctrine stricte, ci mai degrabă ca o preocupare pentru doctrine, învățături și întrebări religioase și spirituale. Cred că toate marile religii ale omenirii cuprind în ele numeroase adevăruri și mai cred că niciunul dintre noi nu cunoaște toate răspunsurile la profundele și fundamentalele întrebări ale religiei. Eu, de exemplu, sunt membru al Bisericii Metodiste.

În al patrulea rând, trecutul meu profesional și academic este oarecum variat - unii ar spune chiar fragmentat. Am urmat cursurile facultății de filosofie la Universitatea din Virginia și mi-am susținut lucrarea de doctorat în aceeași disciplină în 1969. Domeniile mele de interes special în filosofie sunt etica, logica și filosofia limbajului. După ce am predat filosofie timp de trei ani la o universitate din estul Carolinei de Nord, am decis să urmez cursurile unei școli medicale pentru a deveni psihiatru și a preda filosofia medicinei. Toate aceste experiențe au contribuit la conturarea modului în care am abordat studiul prezentat aici.

Sper ca această carte să atragă atenția asupra unui fenomen deopotrivă răspândit și foarte bine ascuns, contribuind totodată la crearea unei atitudini mai receptive a publicului în acest sens. Eu am convingerea fermă că acest fenomen are o semnificație extraordinară nu doar în numeroase domenii practice și științifice — îndeosebi în psihologie, psihiatrie, medicină, filosofie și teologie —, dar și asupra modului în care ne trăim viața de zi cu zi.

Introducere

Permiteți-mi să spun de la bun început că, din motive pe care le voi explica mai târziu, nu încerc să dovedesc că există viață după moarte. Și nu cred că putem avea în prezent o „dovadă” în acest sens. În parte din acest motiv, am evitat să redau numele persoanelor implicate și am disimulat unele detalii care ar fi permis identificarea lor, lăsând însă intact conținutul relatărilor. Acest lucru a fost necesar atât pentru protejarea intimității persoanelor respective, cât și, în multe cazuri, pentru a primi acceptul de a reda în această carte experiențele trăite de acestea.

Vor fi mulți cei care vor considera incredibile afirmațiile făcute în cartea de față și a căror primă reacție va fi aceea de a le respinge fără drept de apel. Nu pot să învinovățesc pe nimeni dintre cei care vor gândi astfel; cu numai câțiva ani în urmă, aș fi avut eu însumi aceeași reacție. Nu cer nimănui să accepte conținutul acestei cărți exclusiv pe baza spuselor mele. La fel ca logicianul care refuză să pășească pe calea credinței care face apel la principiul invalidabil al autorității, rog și eu cititorii să nu procedeze astfel. Nu-mi doresc decât ca toți cei care nu cred ceea ce susțin eu în această carte să investigheze ei înșiși problema. Am lansat de multe ori această provocare și mulți dintre cei care au acceptat-o - sceptici la început - au sfârșit prin a-mi împărtăși surprinderea față de cele constatate.

Pe de altă parte, nu mă îndoiesc că vor fi, de asemenea, mulți cei care vor resimți o mare ușurare citindu-mi cartea, fiindcă vor afla astfel că și alții au avut aceleași experiențe prin care au trecut ei. Lor — și mai cu seamă celor care nu și-au împărtășit povestea decât câtorva persoane de încredere - le pot spune un singur lucru: sper ca acest volum să constituie o încurajare de a vorbi mai deschis despre aceste lucruri, pentru ca o fațetă dintre cele mai interesante ale sufletului uman să poată fi mai limpede deslușită.

1

FENOMENUL MORȚII

Cum e să mori?

Iată o întrebare la care omenirea caută răspuns încă din zorii existenței sale. In ultimii ani, am avut ocazia s-o adresez și eu unui public numeros și divers, variind de la psihologi, filosofi și sociologi la organizații religioase, telespectatori și cluburi civice sau asociații profesionale ale medicilor. Pe baza acestei audiențe largi, pot spune că subiectul stârnește cele mai puternice sentimente, la oameni de cele mai diverse tipuri emoționale și condiții sociale.

Și totuși, în ciuda acestui larg interes, celor mai mulți dintre noi ne este foarte dificil să vorbim despre moarte, din cel puțin două motive. Primul este, în esență, de ordin psihologic și cultural: subiectul morții este considerat tabu. Avem impresia, probabil doar la nivel subconștient, că orice contact cu moartea, chiar și indirect, ne pune într-un fel față în față cu perspectiva propriei noastre morți, pe care o face mai reală și mai ușor de închipuit. De exemplu, majoritatea studenților la medicină, inclusiv eu, au

aflat că până și cea mai vagă întâlnire cu moartea, care are loc la prima vizită în laboratorul de anatomie, în anul întâi de facultate, poate să stârnească puternice sentimente de neliniște. În cazul meu, motivul acestei reacții pare acum de la sine înțeles. Mi-am dat seama, privind în urmă, că la mijloc nu se afla doar gândul la persoana ale cărei rămășițe trupești zăceau acolo, deși avea și el o pondere importantă. De fapt, ceea ce vedeam pe masa de disecție era un simbol al propriei mele mortalități. Într-un anume fel, chiar dacă numai preconștient, în mintea mea se afla gândul că „Același lucru se va întâmpla și cu mine”.

În mod similar, discuția despre moarte poate fi considerată, la nivel psihologic, o altă modalitate de abordare indirectă a ei. Mulți oameni au convingerea că a vorbi despre moarte înseamnă de fapt a o chema în minte, a o aduce mai aproape, în așa fel încât se văd puși în fața caracterului inevitabil al propriei lor dispariții. Așa se face că, pentru a ne feri de această traumă psihică, ne străduim pe cât posibil să ocolim subiectul.

Al doilea motiv pentru care e dificil să discutăm despre moarte este mai complicat și își are rădăcinile în natura însăși a limbajului. În general, cuvintele pe care le folosim se referă la lucruri pe care le-am experimentat prin propriile noastre simțuri. Moartea însă este ceva aflat dincolo de experiența conștientă a celor mai mulți dintre noi, dat fiind că cei mai mulți dintre noi nu am trecut niciodată prin ea.

Prin urmare, dacă trebuie totuși să vorbim despre moarte, este necesar să evităm atât tabuurile sociale, cât și dilemele lingvistice profunde derivate din propria noastră lipsă de experiență. Și în acest fel, sfârșim prin a folosi analogii eufemistice: comparăm moartea cu lucruri mai plăcute din experiența noastră, lucruri care ne sunt familiare.

Poate cea mai frecvent întâlnită analogie de acest tip este comparația dintre moarte și somn. A muri, ne spunem, seamănă cu a adormi. Aceasta figură de stil survine foarte des în gândirea și în

vorbirea de zi cu zi, dar și în literatura multor culturi, din epoci variate; era, se pare, răspândită chiar și în Grecia antică. În *Iliada*, de exemplu, Homer numește somnul „fratele morții”, iar în *Apologia*, Platon pune următoarele cuvinte în gura maestrului său, Socrate, care tocmai își primise sentința de condamnare la moarte:

[Dar, dacă moartea e doar un somn lipsit de vise,] înseamnă că trebuie să fie un minunat câștig. Cred că, dacă i s-ar cere cuiva să aleagă o noapte în care a dormit atât de adânc încât nici nu a mai visat și s-o compare cu toate celelalte zile și nopți din viața lui, iar dacă pe urmă ar trebui să cugete și să spună câte zile și nopți mai fericite decât aceea a petrecut în toată viața lui — ei bine, cred că... [oricine] ar găsi că puține sunt zilele și nopțile acelea fericite, în comparație cu restul. Iar dacă moartea este așa, atunci eu o numesc câștig, căci veșnicia însăși, dacă o privești așa, poate fi considerată doar o noapte.¹

Să ne gândim, de pildă, la expresia englezească „to put to sleep”. Dacă îți duci câinele la veterinar cerându-i să îl „adoarmă”, înțelegi desigur cu totul altceva decât atunci când te duci cu soția sau cu soțul tău la un anestezist și îi ceri același lucru. Alții preferă o analogie diferită, dar oarecum înrudită. Moartea, spun ei, este precum uitarea; atunci când cineva moare, dă uitării toate necazurile, toate amintirile dureroase și neplăcute se șterg din memorie.

Dar oricât de vechi și de răspândite ar fi, atât analogia cu somnul, cât și cea cu uitarea se dovedesc în cele din urmă inadecvate în încercarea de a ne alina temerile, fiecare constituind

Centru dialogul „Apologia lui Socrate”, vezi Platon, *Opere*, voi. 1, 1974, ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica. (N.red.)

O modalitate diferită de a afirma același lucru. Deși tind să-o facă într-un mod mai plăcut auzului, amândouă ne spun, de fapt, că moartea este pur și simplu nimicirea experienței conștiente, pentru totdeauna. Iar dacă așa stau lucrurile, atunci moartea nu are în realitate nimic din caracterul dezirabil al somnului și al uitării. Somnul este o experiență pozitivă, de dorit, fiindcă după el urmează trezirea. Un somn bun, odihnitor, de o noapte, face ca ziua următoare să fie mai plăcută și mai productivă. Dacă după el nu ar veni trezirea, beneficiile lui n-ar mai exista. În mod similar, anihilarea oricăror trăiri conștiente implică ștergerea din memorie nu doar a tuturor amintirilor dureroase, dar și a celor plăcute deopotrivă. Astfel, dacă stăm să analizăm, niciuna dintre aceste analogii nu reușește să ne ofere cu adevărat liniștea sau speranța de care avem nevoie în fața morții.

Există însă un alt punct de vedere care dezavuează ideea că moartea este nimicirea conștiinței. Conform acestei tradiții, poate chiar mai vechi decât celelalte, un anumit aspect al ființei umane supraviețuiește chiar și după ce corpul fizic încetează să mai funcționeze și moare. Acest aspect peren a primit în decursul timpului numeroase denumiri, printre care cele de *psiche*, suflet, minte, spirit, sine, ființă sau conștiință. Indiferent ce nume l s-ar da însă, ideea că odată cu moartea fizică omul trece într-un alt plan al existenței este una dintre cele mai vechi credințe ale omenirii. În Turcia există un cimitir folosit de oamenii de Neanderthal cu circa 100 000 de ani în urmă. Urmele fosilizate descoperite acolo sugerează că strămoșii noștri puneau flori în morminte - ceea ce ar indica, poate, că pentru ei moartea constituia un prilej de sărbătoare, ca o trecere a celui mort din această lume în următoarea. De fapt, morminte descoperite în situri arheologice străvechi din lumea întreagă dovedesc credința în supraviețuirea omului după moartea corpului fizic.

Pe scurt, avem în față două răspunsuri contrastante la întrebarea noastră inițială referitoare la natura morții, ambele de

origine antică, însă păstrate pretutindeni și în ziua de azi. Unii susțin că moartea înseamnă nimicirea conștiinței; alții afirmă cu aceeași tărie că moartea reprezintă, de fapt, trecerea sufletului sau a minții într-o altă dimensiune a realității. În cele ce urmează, nu doresc cu niciun chip să contrazic niciunul dintre aceste două răspunsuri; tot ce doresc este să prezint rezultatele unei cercetări pe care am desfășurat-o eu însumi.

În decursul ultimilor ani am întâlnit foarte multe persoane care au fost implicate în ceea ce voi numi de aici încolo „experiențe la granița morții”. La început, totul a fost rodul coincidenței. În 1965, când studiam încă filosofia la Universitatea din Virginia, am întâlnit un profesor de psihiatrie clinică la facultatea de medicină. De la început m-au frapat blândețea, căldura și umorul de care dădea dovadă. Am aflat cu surprindere mai târziu un amănunt foarte interesant în ceea ce-l privea, și anume că murise — și nu o dată, ci de două ori, la interval de circa zece minute — și că povestise apoi lucruri cu adevărat extraordinare despre ceea ce i se întâmplase în timp ce fusese „mort”. L-am auzit după o vreme relatându-și experiențele în fața unui mic grup de studenți interesați. La vremea aceea am fost profund impresionat, dar cum nu aveam cunoștințele necesare pentru a evalua astfel de experiențe, le-am „clasat” atât în mintea mea, cât și sub forma unei înregistrări audio a relatării sale.

Câțiva ani mai târziu, după ce mi-am obținut doctoratul în filosofie, predam la o universitate din regiunea de est a Carolinei de Nord. La unul dintre cursuri, le-am cerut studenților să citească *Phaidon*, de Platon, o lucrare în care este discutată, printre altele, și tema nemuririi. În cadrul lecțiilor susținute, pusese accent pe alte doctrine prezentate de Platon în lucrarea respectivă, fără a da atenție deosebită discuției despre viața de după moarte. Într-o zi, la sfârșitul orelor, unul dintre studenți a trecut pe la mine și m-a întrebat dacă am putea discuta pe tema nemuririi. Subiectul îl interesa fiindcă bunica lui „murise” în

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

timpul unei intervenții chirurgicale și relatase după aceea o experiență uluitoare. L-am rugat să-mi povestească și, spre surprinderea mea, mi-a descris aproape aceeași serie de evenimente despre care îmi vorbise și profesorul de psihiatrie cu câțiva ani în urmă.

În acea perioadă începusem să caut mai activ cazuri similare și introdusesem deja în cursurile mele de filosofie prelegeri dedicate subiectului supraviețuirii dincolo de moartea biologică. Aveam însă grijă să nu menționez în cadrul lecțiilor cele două experiențe în pragul morții, adoptând mai degrabă o atitudine de tipul „așteaptă să vezi ce va mai fi”. Dacă asemenea relatări sunt relativ frecvente, mi-am spus eu, probabil că voi mai afla despre altele dacă mă voi mărgini să aduc tema în discuție în cadrul discuțiilor filosofice, adoptând o atitudine deschisă față de ea și așteptând reacții. Spre uimirea mea, am constatat că aproape în fiecare clasă de circa treizeci de studenți, cel puțin unul dintre ei mă aborda după ore pentru a-mi povesti despre o experiență personală la granița morții.

Ceea ce m-a uluit încă de la început a fost extraordinara asemănare dintre relatări, în ciuda faptului că proveneau de la oameni din cele mai variate medii sociale, religioase și educaționale. Până în 1972, când intrasem deja la facultatea de medicină, strânsesem un număr considerabil de astfel de experiențe și începusem să vorbesc despre cercetarea mea cu unele cunoștințe din domeniul medical. În cele din urmă, un prieten m-a convins să susțin o prelegere în cadrul unei asociații medicale; după ea au urmat alte conferințe publice pe aceeași temă și, din nou, am constatat că după fiecare discuție apărea cineva care îmi povestea despre o experiență personală.

Pe măsură ce interesul meu în domeniu a devenit mai cunoscut, medicii au început să-mi trimită persoane pe care le resuscitaseră și care relataseră experiențe neobișnuite. Alții au

luat legătura cu mine în scris, după ce în presa de specialitate au apărut articole referitoare la studiile pe care le efectuam.

În prezent, îmi sunt cunoscute aproximativ 150 de cazuri relevante pentru acest fenomen. Experiențele pe care le-am studiat se încadrează în trei categorii distincte:

1. Experiențe ale persoanelor resuscitate după ce au fost considerate sau declarate de medici decedate din punct de vedere clinic.
2. Experiențe ale persoanelor care, în cadrul unor accidente, boli sau răniri grave, au ajuns foarte aproape de situația morții clinice.
3. Experiențe ale persoanelor care, în momentele morții, și-au povestit trăirile celor prezenți; mai târziu, aceștia din urmă mi-au relatat cele aflate.

Evident că a trebuit să operez o selecție în cadrul vastului volum de material oferit de cele 150 de cazuri. Uneori, am făcut acest lucru cu un scop bine definit. De exemplu, deși am constatat că relatările de tipul al treilea le completează și sunt în acord cu cele încadrate în primele două categorii, am preferat să le ignor în cea mai mare parte, din două motive. În primul rând, am redus astfel numărul cazurilor studiate până la un nivel mai ușor de gestionat, iar în al doilea rând am putut rămâne astfel cât mai aproape de relatările la prima mână. În consecință, pot spune că am intervievat în amănunt aproximativ cincizeci de persoane, ale căror experiențe le voi prezenta aici. Dintre acestea, cazurile din prima categorie (cele în care a survenit moartea clinică aparentă) au în mod cert un caracter mai dramatic decât cele din categoria a doua (în care apare doar o „atingere” a morții). De fapt, ori de câte ori am susținut prelegeri publice pe această temă, cazurile de „moarte” au fost cele care au atras mai

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

cu seamă interesul audienței. De câteva ori au apărut în presă relatări care sugerează că acesta este singurul tip de cazuri de care m-am ocupat.

În selecția cazurilor pe care le voi prezenta însă în această carte, am evitat tentația de a mă opri doar asupra celor în care a survenit fenomenul „morții”, fiindcă - așa cum se va vedea — cazurile din categoria a doua nu diferă de cele de tipul întâi, ci mai degrabă formează împreună cu acestea un tot unitar. De asemenea, cu toate că experiențele la granița morții sunt caracterizate de o uimitoare similaritate, atât persoanele care le descriu, cât și circumstanțele în care au survenit variază în limite foarte largi. De aceea, am încercat să alcătuiesc un eșantion de experiențe care să reflecte fidel această diversitate. Și acum, ținând seama de toate aceste considerații, să ne îndreptăm atenția spre ceea ce se poate întâmpla — din câte am constatat eu — în timpul experienței morții.

EXPERIENȚA MORȚII

^A
In ciuda largii diversități a circumstanțelor în care survin experiențele în pragul morții și a tipologiei persoanelor afectate, adevărul este că există o similaritate izbitoare între relatările privind experiențele propriu-zise. De fapt, asemănările sunt atât de mari, încât putem izola cu ușurință aproximativ cincisprezece elemente distincte care apar iar și iar în rândul numeroaselor relatări pe care le-am consemnat. Pe baza acestor puncte comune, permiteți-mi să construiesc, în cele ce urmează, o scurtă experiență teoretic „ideală” sau „completă”, care însumează toate elementele despre care aminteam mai sus, în ordinea în care apar ele în mod obișnuit.

Un om este pe moarte și, când ajunge la un minim al stării sale fizice, îl aude pe medic declarându-l mort. începe apoi să perceapă un zgomot deranjant, un târâit sau un bâzâit, și, în același timp, simte că se deplasează cu viteză foarte mare printr-un tunel lung și întunecat. După aceea, se

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

pomenește brusc în afara corpului său fizic, dar încă în mediul în care se afla anterior, și își vede corpul de la o oarecare distanță, ca și cum ar fi un spectator. Privește încercările de resuscitare, din această stare de tumult emoțional.

După o vreme, începe să se liniștească și devine mai împăcat cu situația ciudată în care se află. Observă că are încă un „corp”, dar de o natură cu totul deosebită și cu puteri mult diferite de cele ale corpului fizic pe care tocmai l-a părăsit. În scurt timp, alte lucruri încep să se petreacă. Alții îi vin în întâmpinare și în ajutor. Zărește spiritele rudelor și ale prietenilor care au murit deja și în față îi apare un spirit cald, iubitor, de un fel pe care nu l-a mai întâlnit niciodată până atunci - o ființă de lumină. Aceasta îi cere, nonverbal, să-și evalueze propria viață și îl ajută în acest sens, oferindu-i o reluare panoramică și instantanee a principalelor evenimente pe care le-a trăit. La un moment dat, își dă seama că se apropie de un fel de barieră sau graniță, reprezentând aparent frontiera dintre viața pământească și următoarea. Dar constată că trebuie să se întoarcă pe pământ, fiindcă vremea morții lui nu a sosit încă. Se opune însă și refuză, deoarece experiența vieții de dincolo l-a captivat deja și nu vrea să mai revină la cea anterioară. Este copleșit de sentimente intense de bucurie, iubire și pace. În ciuda acestei atitudini însă, revine într-un fel sau altul în corpul fizic și își continuă viața.

Mai târziu încearcă să le povestească celorlalți, dar constată că îi este greu s-o facă. În primul rând, nu găsește cuvintele adecvate pentru a descrie episodul supranatural prin care a trecut. De asemenea, ceilalți își bat joc de el, așa că renunță să mai povestească. Și totuși, experiența îi afectează profund

Experiența morții

viața, îndeosebi opiniile despre moarte și relațiile ei cu viața.

Este important să reținem că povestirea de mai sus nu redă experiența prin care a trecut o persoană anume; ea este mai degrabă un „model”, un cadru general ce cuprinde elementele comune întâlnite în foarte multe dintre relatări. L-am prezentat aici doar pentru a oferi cititorului o imagine preliminară, o idee generală asupra experiențelor prin care trece o persoană în clipa morții. Fiind mai degrabă o sinteză decât o relatare propriu-zisă, voi discuta detaliat în cele ce urmează, în capitolul de față, fiecare element comun, oferind numeroase exemple.

Înainte de aceasta însă, este necesar să fac câteva precizări menite să creeze un cadru adecvat pentru ideile pe care le voi expune mai departe referitor la experiența morții.

1. În ciuda frapantei similarități a diverselor relatări, nu există nici măcar două absolut identice (deși câteva sunt aproape identice).

2. Nu am găsit nicio persoană care să relateze absolut toate componentele modelului sintetic. Majoritatea le menționează pe cele mai multe dintre ele (mai precis opt sau mai multe dintre cele cincisprezece), câțiva subiecți enumerând douăsprezece.

3. Niciunul dintre elementele modelului nu a fost menționat de toți subiecții. Câteva dintre ele au însă un caracter aproape universal.

4. Niciunul dintre elementele modelului meu nu a apărut doar într-o singură relatare. Fiecare a fost menționat de mai mulți subiecți.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

5. Ordinea în care o persoană trece prin etapele descrise pe scurt mai sus poate varia față de cea prezentată în modelul prezentat de mine. Pentru a da un singur exemplu, diverși subiecți au precizat că au văzut „ființa de lumină” înainte sau concomitent cu părăsirea corpului fizic, nu ceva mai târziu, așa cum apare în model. Ordinea în care am prezentat etapele în cadrul general este însă una tipică, variațiile mari de la aceasta fiind foarte rare.

6. Numărul etapelor din experiența ipotetică parcurse de persoana care moare pare a depinde de situația concretă: dacă persoana a intrat sau nu în moarte clinică aparentă și, dacă da, cât timp a durat această stare. În general, se pare că persoanele care au fost „moarte” relatează o experiență mai amplă și mai intensă decât cele care s-au apropiat doar de pragul morții, iar cele care au fost „moarte” mai mult timp înaintează mai adânc decât cele „decedate” pentru scurtă vreme.

7. Am discutat și cu persoane care au fost declarate decedate, fiind resuscitate și revenind apoi la viață, și care nu mi-au relatat niciunul dintre elementele comune, spunându-mi că nu-și amintesc nimic, despre moartea lor. Interesant este faptul că am vorbit cu o serie de persoane care au fost declarate decedate clinic de două ori, la interval de câțiva ani, și care mi-au spus că într-un caz nu au avut niciun fel de trăire, iar în celălalt au trecut printr-o experiență complexă.

8. Trebuie să subliniez faptul că redau aici relatări și istorisiri verbale, culese de mine în cursul intervi-

urilor cu persoanele implicate. Prin urmare, atunci când specific că un anumit element din modelul teoretic nu apare într-o relatare anume, nu trebuie să se înțeleagă de aici că persoana în cauză nu l-a trăit; pur și simplu nu mi-a povestit mie despre el, sau nu reiese în mod explicit din relatarea sa. Ținând seama de precizările de mai sus, vă propun să trecem în revistă câteva dintre etapele și caracteristicile unei experiențe a morții.

CARACTERUL INEFABIL

Concepția noastră generală despre limbaj este condiționată de existența unei baze largi de experiențe și practici comune, la care participăm aproape toți. Acest lucru creează o problemă dificilă, care complică întreaga discuție de mai jos. Evenimentele trăite de cei care au ajuns în pragul morții ies din acel cadru de experiențe și practici comune; prin urmare, este de așteptat ca subiecții să întâmpine anumite dificultăți lingvistice atunci când încearcă să povestească ce li s-a întâmplat. Și aceasta este realitatea. Persoanele implicate își caracterizează experiențele ca fiind „inefabile”, deci „imposibil de exprimat în cuvinte”.

Mulți sunt cei care au declarat: „Pur și simplu, nu există cuvinte care să exprime ceea ce vreau să spun”, sau: „Nu există adjective sau superlative care să poată descrie asta.” O femeie a rezumat limpede această dificultate, spunându-mi:

Am o problemă serioasă atunci când încerc să-ți povestesc ce s-a întâmplat, fiindcă toate cuvintele pe care le știu sunt tridimensionale. În vreme ce trăiam acele lucruri, îmi spuneam: „Ei bine, când am învățat geometrie, toată lumea îmi spunea că există numai trei dimensiuni și niciodată nu m-am

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

îndoit de asta. Dar nu e adevărat. Există mai multe." Și, firește, lumea noastră — cea în care ne aflăm acum - este tridimensională, dar cealaltă e categoric altfel. Și de aceea îmi e atât de greu să-ți povestesc, fiindcă trebuie să folosesc cuvinte tridimensionale. Asta e tot ce pot face, dar nu e ceea ce trebuie să fie. Nu-ți pot oferi o imagine completă.

AFLAREA VEȘTII

Numeroase persoane au spus că au auzit când medicul sau o altă persoană prezentă le-a declarat decedate. O femeie mi-a povestit:

Eram în spital, dar nu știau ce nu era în regulă cu mine, așa că doctorul James, medicul meu, m-a trimis jos, la radiologie, pentru un examen al ficatului. Mai întâi au testat pe brațul meu substanța pe care urmau s-o folosească, fiindcă sunt alergică la multe medicamente. Cum nu a existat nicio reacție negativă, au continuat procedura. Dar imediat ce mi-au administrat substanța respectivă, am făcut stop cardiac. L-am auzit foarte clar pe radiolog ducându-se la telefon și formând un număr. Apoi l-am auzit spunând: „Domnule doctor James, v-am ucis pacienta, pe doamna Martin.” Dar eu știam că nu sunt moartă. Am încercat să mă mișc, să le arăt într-un fel că n-am murit, dar n-am putut. În timp ce se străduiau să mă resusciteze, îmi auzeam spunând câți centimetri cubi dintr-o substanță să-mi dea, însă nu am simțit acul intrându-mi în piele. De fapt, nu simțeam nimic când mă atingeau.

Intr-un alt caz, o femeie care avusese anterior câteva episoade de tulburări cardiace a suferit un infarct în cursul căruia aproape că și-a pierdut viața. Iată ce povestește:

Brusc, am simțit dureri puternice în piept, ca și cum un cerc de fier îmi prinsese dintr-o dată partea de mijloc a pieptului și se tot strângea. Soțul meu și un prieten de-al nostru m-au auzit căzând și au venit în fugă să mă ajute. M-am pomenit într-un întuneric adânc și, din el, l-am auzit pe soțul meu, ca de la mare depărtare, spunând: „De data asta, gata!” Iar eu mă gândeam: „Da, gata.”

Un tânăr care în urma unui accident de automobil a fost considerat decedat spune: „Am auzit o femeie de acolo întrebând <A murit?», iar cineva i-a răspuns «Da, a murit.»”

Relatările de acest gen concordă cu ceea ce-și amintesc medicii și celelalte persoane prezente. De exemplu, un medic mi-a declarat:

Una dintre pacientele mele a suferit un stop cardiac chiar înainte de intervenția chirurgicală pe care urma s-o încep împreună cu un alt coleg. Eram acolo și i-am văzut pupilele dilatându-se. Am încercat o vreme s-o resuscităm, dar n-am reușit, așa că mi-am zis că am pierdut-o. I-am spus celuilalt medic: „Să mai încercăm o dată și pe urmă renunțăm.” De data asta, inima a început să-i bată și și-a revenit. Mai târziu, am întrebat-o ce își amintește despre „moartea” ei. Mi-a răspuns că nu-și amintește mare lucru, decât că m-a auzit spunând: „Să mai încercăm o dată și pe urmă renunțăm.”

SENTIMENTE DE LINIȘTE ȘI PACE

Mulți oameni descriu sentimente și senzații extrem de plăcute în primele stadii ale experienței. După o rană gravă la cap, semnele vitale ale unui bărbat deveniseră nedetectabile. El povestește:

In clipa în care m-am rănit am simțit o durere fulgerătoare, dar apoi orice suferință a dispărut. Aveam senzația că plutesc într-un spațiu întunecat. Era o zi foarte friguroasă, dar câtă vreme am fost în întunericul acela, îmi era cald și mă simțeam mai bine ca niciodată în viața mea.... îmi amintesc că îmi spuneam: „Probabil că am murit.”

O femeie resuscitată după un infarct spune:

Am încercat cele mai plăcute sentimente. Nu mai simțeam nimic altceva decât pace, o stare de bine și de lejeritate — doar liniște. Parcă toate problemele mele dispăruseră, și mi-am spus: „Ce liniște și pace, și nu mă mai doare nimic!”

Un alt bărbat își amintește:

Aveam un foarte plăcut sentiment de pace și singurătate... Era minunat, iar mintea îmi era atât de liniștită!

O persoană care „murise” după rănilor suferite în Vietnam spunea că, în clipa în care fusese împușcat, simțise

Experiența morții

...o stare extraordinară de ușurare. Nu exista nicio durere și niciodată nu mai fusesem atât de relaxat. Eram tihnit și totul era bine.

ZGOMOTUL

În multe cazuri, persoanele implicate relatează diverse senzații auditive neobișnuite în momentul morții sau în apropierea acestuia. Uneori acestea sunt extrem de neplăcute. Un bărbat care a „murit” vreme de douăzeci de minute în cursul unei intervenții chirurgicale abdominale descrie „un bâzâit foarte deranjant care venea din capul meu. Mă făcea să mă simt tare rău... N-o să uit niciodată zgomotul acela.” O femeie povestește cum a auzit, când și-a pierdut cunoștința, „un zbârnâit puternic. Ar putea fi descris ca un bâzâit și parcă simțeam că mă rotesc.” Acest zgomot deranjant a fost descris de alte persoane ca un clic răsunător, ca un muget, un pocnet sau ca un „șuierat, asemenea vântului”.

În alte cazuri, efectele sonore par să ia o formă muzicală, mult mai plăcută. De exemplu, un bărbat resuscitat după ce, fiind adus la spital, fusese declarat mort, povestește că în timpul „morții” sale,

Am auzit ceea ce mi s-au părut a fi clopoței zornăind undeva foarte departe, de parcă sunetul lor fusese adus de vânt. Păreau a fi clopoței de vânt din aceia, japonezi... Acesta a fost singurul zgomot pe care l-am auzit atunci.

O tânără care a fost pe punctul de a muri din cauza unei hemoragii interne asociate cu o boală de coagulare a sângelui afirmă că, în clipa în care și-a pierdut cunoștința, „am început să aud un fel de muzică, maiestuoasă și foarte frumoasă”.

TUNELUL ÎNTUNECAT

Adesea, concomitent cu apariția zgomotului, subiecții au senzația că sunt absorbiți cu viteză foarte mare printr-un fel de spațiu întunecat. Sunt folosite diverse cuvinte pentru a descrie acest spațiu, pe care l-am auzit comparat cu o peșteră, un puț, un jgheab, o incintă, un tunel, o pâlnie, un vid, un abis, un canal, o vale sau un cilindru. Deși termenii folosiți diferă, este limpede că toți tind să exprime, în mare, aceeași idee. Să examinăm două relatări în care „tunelul” joacă un rol important.

Acest lucru mi s-a întâmplat în copilărie, când aveam nouă ani. Deși au trecut de atunci douăzeci și șapte de ani, a fost atât de frapant, încât nu l-am uitat niciodată. Intr-o după-amiază, am început să mă simt foarte rău și am fost dus în grabă la cel mai apropiat spital. Când am ajuns acolo, medicii au hotărât să mă adoarmă, dar nu știu de ce, fiindcă eram prea mic ca să înțeleg. Pe vremea aceea se folosea eterul, pe care mi l-au administrat punându-mi la nas o pânză îmbibată. Mai târziu, mi-au spus că, în clipa aceea, inima mi s-a oprit. Eu nu mi-am dat seama atunci că asta mi s-a întâmplat, dar în momentele acelea am avut o experiență deosebită. Ei bine, primul lucru care s-a petrecut — îl voi descrie exact așa cum am simțit atunci — a fost că am auzit un zbârnâit, brrrnnng-brrrnnng-brrrnnng, ritmic. Apoi mă deplasam prin... - o să spui că e ceva ciudat — ... printr-un loc lung și întunecat. Părea ca un fel de canal sau ceva asemănător. Pur și simplu nu-l pot descrie. Și mă deplasam, în ritm cu acel zgomot, cu acel zbârnâit.

Un alt subiect povestește:

Experiența morpi

Am avut o reacție alergică foarte severă la un anesteziac local și respirația mi s-a oprit — am făcut un stop respirator. Primul lucru care s-a întâmplat, foarte repede, a fost că am intrat într-un vacuum întunecat, negru, cu viteză foarte mare. Cred că l-aș putea compara cu un tunel. Aveam impresia că sunt într-un *montagne russe*, la un parc de distracții, și trec prin tunelul acela cu o viteză uluitoare.

^A
In timpul unei boli grave, un bărbat a ajuns atât de aproape de moarte, încât pupilele i s-au dilatat și corpul a început să i se răcească. Iată ce declară:

Eram într-un vid întunecat, negru ca smoala, îmi este foarte greu să explic, dar mă simțeam ca și când m-aș fi deplasat printr-un vacuum, prin beznă și atâta tot. Și totuși, eram conștient. Aveam impresia că sunt într-un cilindru în care nu exista aer și care îmi dădea senzația unui soi de tărâm între lumi, ca și când aș fi fost pe jumătate aici, pe jumătate în altă parte.

Un bărbat care a „murit” de câteva ori în urma unor răni cauzate de o căzătură și de arsuri grave povestește:

Am rămas în stare de șoc vreme de aproximativ o săptămână și, în acest răstimp, am ajuns dintr-o dată într-un fel de abis negru. Mi s-a părut că am stat acolo mult timp, plutind și rostogolindu-mă prin spațiu... Eram atât de absorbit de acest vid, încât nu mă mai gândeam la nimic altceva.

Un alt bărbat povestește că, înainte de experiența la granița morții pe care a avut-o în copilărie, îi era frică de întuneric. Și

totuși, când inima i s-a oprit din cauza rănilor suferite în urma unui accident de bicicletă,

... aveam senzația că mă deplasez printr-o vale adâncă, foarte întunecoasă. Întunericul era atât de profund și de impenetrabil, încât nu puteam vedea absolut nimic, și cu toate acestea era cea mai frumoasă, mai senină și mai lipsită de griji experiență pe care ți-ai putea-o imagina.

^A Într-un alt caz, o femeie care făcuse peritonită relatează:

Medicul îi chemase deja pe sora și pe fratele meu să mă vadă pentru ultima dată. Asistenta mi-a făcut o injecție, ca să mă ajute să mor mai ușor. Lucrurile din jurul meu, din spital, au început să se îndepărteze mai mult, tot mai mult. In același timp, am intrat cu capul înainte într-un fel de pasaj îngust și foarte, foarte întunecat. Mi s-a părut că abia am încăput în el. Și am început să alunec în jos, mereu mai jos.

O altă femeie, care s-a aflat în pragul morții după un accident rutier, a făcut o paralelă cu o emisiune de televiziune:

Aveam un sentiment de liniște și pace absolută, fără nicio teama, și m-am pomenit într-un tunel, un tunel format din cercuri concentrice. La scurt timp după asta, am văzut un film intitulat *Tunelul timpului*, în care personajele se întorc în timp printr-un fel de tunel în spirala. Ei bine, aceasta este cea mai apropiată comparație la care mă pot gândi.

Un bărbat care a fost foarte aproape de moarte a făcut o paralelă oarecum diferită, inspirată din educația sa religioasă. Iată ce spune:

Brusc, m-am pomenit într-o vale foarte adâncă și foarte întunecată. Și parcă era o cale acolo, aproape un drum, prin acea vale, și eu am pornit pe ea... Mai târziu, după ce mi-am revenit, mi-a trecut prin minte gândul: „Ei, acum știu ce vrea să spună Biblia cu «valea umbrei morții», fiindcă eu am fost acolo.”

ÎN AFARA CORPULUI

Nici nu mai este nevoie să spunem că, în cea mai mare parte a timpului, cei mai mulți dintre noi se identifică cu propriul corp fizic. Firește, acceptăm faptul că avem și o „minte”, dar pentru majoritatea oamenilor, mintea pare ceva mult mai efemer decât corpul. La urma urmei, „minte” ar putea să nu fie altceva decât efectul activității chimice și electrice de la nivelul creierului, care este o parte a corpului fizic. Mulți oameni nici măcar nu pot concepe ce ar însemna o existență altfel decât în interiorul trupului fizic cu care sunt atât de obișnuiți.

Înaintea de experiențele la granița morții, persoanele pe care le-am intervievat nu se deosebeau, din acest punct de vedere, de omul obișnuit. De aceea se întâmplă ca, după trecerea rapidă prin tunelul întunecat, muribundul să aibă o surpriză atât de copleșitoare; în momentul respectiv, el își dă seama că își poate privi corpul fizic dintr-un punct situat în afara acestuia, ca și cum ar fi „un spectator” sau „o a treia persoană din încăperea”, ori ca și cum ar urmări persoanele și evenimentele „puse în scenă într-o piesă de teatru” sau „într-un film”. Să analizăm în

continuare câteva fragmente de relatări în care sunt descrise aceste stranii episoade în afara corpului.

Aveam șaptesprezece ani și lucram împreună cu fratele meu la un parc de distracții. Într-o după-amiază, ne-am hotărât să mergem să înotăm, iar cu noi au mai venit câțiva tineri. Cineva a zis: „Să traversăm lacul înot!” Eu îl traversasem de nenumărate ori, dar în ziua aceea, nu știu din ce motiv, m-am dus la fund, aproape de mijlocul lacului. Tot încercam să ies și iar mă cufundam, până când, dintr-o dată, am avut impresia că sunt undeva departe de corpul meu, departe de toți ceilalți, în spațiu, singur. Deși nu mă mai mișcăm, rămânând la același nivel, mi-am văzut corpul în apă cam la un metru depărtare, cufundându-se și reapărând la suprafață. Îmi vedeam corpul din spate și puțin din dreapta. Simțeam totuși că am încă o formă corporală întreagă, chiar dacă eram în afara trupului meu. Era o senzație de plutire, de ceva eteric, aproape indescriptibilă. Mă simțeam ușor ca o pană.

O femeie își amintește:

Cu circa un an în urmă, am fost internată în spital cu o tulburare cardiacă și a doua zi dimineața, stând în pat, am resimțit o durere foarte puternică în piept. Am apăsat butonul de lângă pat, ca să chem asistentele, iar ele au venit și au început să-mi facă ce trebuia. Nu mă simțeam bine stând cu fața în sus, așa că m-am întors și, în clipa aceea, n-am mai putut să respir, iar inima mi s-a oprit. Imediat am auzit asistentele strigând: „Cod roz! Cod roz!”

Și în același timp, am simțit cum ies din corpul meu și alunec printre saltea și marginea patului — de fapt, am avut impresia că am trecut prin zăbrelele de la marginea patului -, ajungând pe podea. Apoi am început să mă ridic, încet. Intre timp, am văzut alte asistente venind în fugă; trebuie să fi fost vreo douăsprezece. Medicul meu tocmai își făcea vizitele în spital, așa că l-au chemat și l-am văzut și pe el intrând în salon. Mi-a trecut prin minte: „Oare ce caută el aici?” Am plutit pe lângă lampa din plafon — o vedeam dintr-o parte, foarte clar — și apoi m-am oprit, chiar lângă tavan, de unde priveam în jos. Mă simțeam ca și când aș fi fost o foaie de hârtie pe care cineva o suflase în sus.

I-am urmărit de acolo cum mă resuscitau. Corpul meu zăcea întins pe pat, îl vedeam foarte limpede, și toți roiau în jurul lui. Am auzit o asistentă spunând: „Oh, Doamne! S-a dus!”, în timp ce alta s-a aplecat pentru a-mi face respirație gură la gură. Și în timpul acesta, eu îi vedeam ceafa! N-o să uit niciodată pieptănătura pe care o avea și tunsoarea cam scurtă. În clipa următoare, i-am văzut aducând în salon un aparat și mi-au pus niște electrozi pe piept. Imediat corpul meu a sărit în sus, în pat, și mi-am auzit toate oasele trosnind. A fost oribil!

În timp ce îi vedeam dedesubt, lovindu-mi pieptul și frecându-mi brațele și picioarele, mă gândeam: „De ce și-or da atât de multă osteneală? Eu mă simt foarte bine acum.”

Un tânăr povestește:

VIATĂ DUPĂ VIATĂ

Era acum aproape doi ani, tocmai împlinisem nouăsprezece ani. Îmi conduceam un prieten acasă cu mașina și, când am ajuns la o intersecție din centru, m-am oprit, am privit în dreapta și-n stânga, dar n-am văzut nimic venind. Am intrat în intersecție și în clipa aceea l-am auzit pe prietenul meu țipând din toate puterile. Când m-am uitat, am văzut o lumină orbitoare, farurile unei mașini care venea în viteză spre noi. Am auzit un zgomot cumplit - tabla mașinii strivindu-se - și apoi, într-o clipă, am avut impresia că trec printr-un spațiu închis, în întuneric. A fost ceva foarte rapid. După aceea, parcă pluteam cam la un metru și jumătate deasupra străzii, la vreo cinci metri de mașină, și am auzit ecoul izbiturii stingându-se. Am văzut lumea apropiindu-se în fugă și adunându-se în jurul mașinii, și pe prietenul meu coborând, vizibil în stare de șoc. Îmi vedeam și corpul printre fiare, în mijlocul tuturor acelor oameni care încercau să mă scoată de acolo. Picioarele îmi erau răsucite urât și era sânge peste tot.

Așa cum ne putem închipui, gânduri și sentimente stranii îi copleșesc pe cei care trăiesc o asemenea experiență. Multora ideea de a se pomeni în afara propriului corp li se pare atât de incredibilă, chiar și în momentele în care trec prin situația respectivă, încât se simt derutați și, o bună bucată de vreme, nu o leagă de noțiunea morții. Se întreabă ce anume li se întâmplă; cum de se pot vedea pe ei înșiși de la distanță, ca niște spectatori?

Reacțiile emoționale stârnite de această stare bizară variază în limite foarte largi. Majoritatea persoanelor acuză inițial o dorință disperată de a se întoarce în propriul corp, dar nu știu cum anume să procedeze. Alții își amintesc că erau foarte speriați în

momentele respective, aproape panicați. Unii subiecți menționează însă că au avut reacții mai puțin neplăcute, ca în exemplul de mai jos.

M-am îmbolnăvit grav și medicul m-a internat în spital. În dimineața cu pricina, o ceață deasă și cenușie s-a adunat în jurul meu și mi-am părăsit corpul. Aveam o senzație de plutire în timp ce simțeam cum ies din trupul meu și, privind înapoi, m-am văzut pe pat, jos; și nu m-am speriat deloc. Era liniște — pace și seninătate. Nu eram deloc supărat sau înspăimântat. Aveam doar un sentiment de tihnă și nu mi-era câtuși de puțin teamă. Mi-am spus că probabil eram pe moarte și că, dacă nu mă întorceam în corp, aveam să mor cu adevărat.

La fel de izbitor de diferite sunt și atitudinile cu care diverșii subiecți își privesc trupul rămas în urma lor. Sunt menționate frecvent sentimente de grijă și preocupare. O tânără, care se pregătea să devină asistentă medicală când a avut această experiență, mărturisește o teamă ușor de înțeles.

E oarecum caraghios, îmi dau seama, dar la cursuri ne-au tot spus de nenumărate ori că ar trebui să ne donăm corpul, după moarte, în scopuri științifice. Ei bine, tot timpul cât îi priveam încercând să mă resusciteze, mă gândeam: „Nu vreau să-mi folosească trupul pentru disecții.”

Alte două persoane au menționat că au avut aceeași temere atunci când s-au văzut în afara propriului corp. Interesant este faptul că ambele lucrau în domeniul medical, una fiind medic, iar cealaltă asistentă.

Intr-un alt caz, această preocupare a fost exprimată mai degrabă ca un regret. Un bărbat a cărui inimă a încetat să mai bată în urma unei căderi în care trupul i-a fost grav mutilat își amintește:

La un moment dat... acum știu că zăceam în pat... dar vedeam clar patul și pe medicul care încerca să mă resusciteze. Nu înțelegeam cum e posibil, dar mă uitam la corpul meu întins acolo, pe pat. Și mi-a părut tare rău să văd în ce hal era.

Mai multe persoane mi-au spus că propriul corp le părea nefamiliar, străin, ca în acest fragment impresionant:

Doamne, habar nu avusesem că arătam așa! Știi, sunt obișnuit să mă văd doar în fotografii sau în oglindă, privindu-mă din față, și în ambele situații imaginea e *plata*. Și dintr-o dată, iată-mă acolo - pe mine sau mai degrabă corpul meu. Îl vedeam limpede, de sus până jos, de la nici doi metri depărtare. A durat câteva clipe până să mă recunosc.

În cadrul unei relatări, acest caracter nefamiliar a luat o formă extremă și oarecum amuzantă. Un bărbat, medic de profesie, povestește cum, în „moarte” clinică fiind, stătea lângă pat privindu-și propriul cadavru, care căpătase deja nuanța cenușie obișnuită pe care o iau corpurile după moarte. Disperat și confuz, omul încerca să decidă ce anume să facă și, în cele din urmă, și-a spus că ar trebui să plece, fiindcă se simțea foarte nelalocul lui. În copilărie, bunicul lui îi spusese multe povești cu fantome și, în mod paradoxal, nu-i plăcea deloc să fie „aproape de chestia aia care arăta ca un cadavru, chiar dacă era cadavrul meu!”

Experiența morții

La cealaltă extremă, unele persoane mi-au povestit că nu au resimțit absolut nimic față de corpul lor. O femeie, de pildă, suferise un infarct și era sigură că moare. S-a simțit absorbită printr-un spațiu întunecat, în afara corpului, îndepărtându-se foarte repede, și își amintește:

Nu m-am întors să mă uit la corpul meu. Oh, știam că e acolo și că l-aș fi putut vedea dacă m-aș fi uitat la el. Dar nu voiam să mă uit, câtuși de puțin, fiindcă știam că mi-am trăit viața cât de bine am putut, iar acum voiam să-mi îndrept atenția spre celălalt tărâm al existenței. Simțeam că, dacă m-aș întoarce să mă uit la corpul meu, ar fi ca și cum aș privi în trecut, și eram hotărâtă să nu fac una ca asta.

În mod similar, o fată care a trăit o experiență în afara corpului în urma unui accident declară:

Îmi puteam vedea corpul prins în mașină, printre toți oamenii aceia care se strânseseră în jur, dar nu simțeam nimic față de el. Era ca și cum ar fi fost vorba de un alt om, sau poate chiar de un simplu obiect... Știam că e corpul meu, dar nu simțeam nimic pentru el.

În ciuda caracterului său straniu, starea de decorporare survine atât de brusc, încât uneori persoana care moare nu-și dă seama imediat ce înseamnă, de fapt, acest lucru. În unele cazuri zăbovește o vreme în afara corpului, străduindu-se cu disperare să înțeleagă ce i se întâmplă, înainte de a realiza că moare - sau că a și murit.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Iar când înțelege, în sfârșit, conștientizarea acestui fapt poate atrage după sine emoții puternice și gânduri uluitoare. O femeie își amintește că și-a spus: „Oh, am murit! Ce bine!”

Un bărbat povestește că i-a trecut prin minte următoarea idee: „Asta trebuie să fie ceea ce se numește «moarte».” Chiar și atunci când își dau seama ce li s-a întâmplat, conștientizarea poate fi însoțită de perplexitate și chiar într-o anumită măsură de refuzul de a-și accepta starea. Un alt bărbat, de exemplu, își amintește că i-a venit în minte promisiunea biblică de „șaptezeci de ani de viață”, și că s-a revoltat fiindcă „abia dacă trăise douăzeci”. O tânără a subliniat aceeași idee atunci când mi-a spus:

Mi-am zis că am murit și nu-mi părea rău pentru asta, dar pur și simplu nu știam unde ar trebui să mă duc. Mintea și conștiința îmi erau exact ca atunci când trăiam, dar lucrul ăsta nu-l puteam pricepe. Mă tot întrebam: „Unde trebuie să mă duc? Ce-o să fac acum?” și „Dumnezeule, am murit! Nu-mi vine să cred!” Fiindcă niciodată nu crezi cu adevărat că și tu o să mori. Moartea e un lucru care întotdeauna se întâmplă altora și, cu toate că știi că și ție îți vine rândul la un moment dat, în adâncul sufletului tot nu poți să crezi... Așa că am hotărât să stau și să aștept până ce se vor liniști lucrurile și îmi vor lua corpul de acolo, iar după aceea să văd dacă îmi pot da seama unde ar trebui să mă duc.

Intr-unul sau două dintre cazurile studiate, persoanele al căror suflet, minte, conștiință (sau cum vreți să îi spuneți) și-a părăsit corpul afirmă că, după desprindere, nu au simțit că ar mai avea vreun fel de „corp”; aveau senzația că sunt conștiință „pură”. Un bărbat relatează că se simțea ca și când „aș fi putut să văd totul în jurul meu - inclusiv propriul meu corp zăcând pe pat

- fără a ocupa vreun spațiu"; cu alte cuvinte, ca și cum ar fi fost o fărâamă de conștiință. Alții, puțini la număr, susțin că nu-și pot aminti dacă mai aveau vreun fel de „corp” după ce l-au părăsit pe cel fizic, fiindcă erau prea absorbiți de ceea ce li se întâmpla.

Marea majoritate a subiecților mei au precizat însă că aveau un altfel de corp, după ce au ieșit din cel fizic. O dată cu această afirmație, pătrundem pe un teritoriu extrem de delicat. Acest „nou corp” este unul dintre cele două sau trei aspecte ale experiențelor la granița morții, în care caracterul inadecvat al limbajului uman ridică piedici de netrecut. Aproape toți cei care mi-au povestit despre acest corp nou au căzut la un moment dat pradă frustrării, spunându-mi: „Nu-l pot descrie”, sau ceva similar.

Și totuși, relatările referitoare la acest corp se aseamănă foarte mult. Astfel, deși în descrierea lui sunt folosite cuvinte diferite și analogii variate, toate par a sugera în mare același lucru. Toate concordă, de asemenea, și în ceea ce privește caracteristicile și proprietățile generale ale noului corp. De aceea, voi adopta, pentru a-l denumi, o sintagmă care îi reflectă fidel trăsăturile și care a fost folosită de doi dintre subiecții mei: „corp spiritual”.

Primul aspect prin intermediul căruia muribundul devine conștient de corpul lui spiritual este cel al limitărilor pe care acesta i le impune. Atunci când își părăsesc trupul fizic, subiecții constată că, deși încearcă din răspuțeri să atragă atenția celor din jur, nimeni nu pare a-i auzi. Această problemă este fidel ilustrată în fragmentul următor, extras din relatarea unei femei care a suferit un stop cardiac și a fost transportată la serviciul de urgență, unde s-a încercat resuscitarea ei.

I-am văzut resuscitându-mă. Era cu adevărat straniu. Nu mă aflam foarte sus; parcă aș fi fost pe un pedestal, dar nu mult deasupra lor — doar atât cât să pot privi peste ei. Am încercat să le vorbesc, dar nimeni nu mă auzea, nimeni nu mă asculta.

VIATĂ DUPĂ VIATĂ

Pentru a complica și mai mult situația, persoana aflată în trupul spiritual constată în scurt timp că nu este numai inaudibilă, ci și invizibilă. Personalul medical și ceilalți prezenți în jurul corpului său fizic pot privi chiar în direcția ei, fără a da nici cel mai vag semn că ar zări-o. Corpul spiritual nu are nici soliditate; obiectele fizice par a trece prin el cu ușurință, iar subiectul nu poate atinge obiectele sau persoanele din jur.

Medicii și asistentele îmi loveau pieptul pentru a-mi reporni inima și a mă readuce la viață, iar eu le tot spuneam: „Lăsați-mă în pace! Nu vreau decât să fiu lăsat în pace. Nu mai dați în mine!" Dar nu mă auzeau, așa că am încercat să le dau mâinile la o parte, dar degeaba. Nu reușeam nimic. Era ca și cum... nu știu bine ce s-a întâmplat, dar nu le puteam mișca mâinile din loc. Părea că le atingeam mâinile și încercam să le dau la o parte, și totuși, când le împingeam, mâinile erau tot acolo. Nu știu dacă mâna mea trecea prin ele, pe lângă ele sau ce se întâmpla. Când încercam să le mișc mâinile, nu simțeam că le ating.

Sau:

Oamenii veneau de pretutindeni spre locul accidentului. Ii puteam vedea și mă aflam în mijlocul unei alei foarte înguste. În orice caz, în timp ce se apropiau, nu păreau a mă observa. Nu făceau decât să meargă, cu privirile ațintite drept înainte. Când se apropiau, încercam să mă întorc, să mă dau la o parte din calea lor, dar ei treceau chiar *prin* mine.

Mai mult decât atât, toți subiecții menționează invariabil că trupul spiritual este, de asemenea, lipsit de greutate. Majoritatea își dau seama de acest lucru atunci când se pomenesc plutind până la tavan sau în aer — ca în relatările de mai jos. Mulți descriu o „senzație de plutire”, „impresia de lipsă a greutății” sau o „senzație de lunecare”, atunci când se referă la noul lor corp.

În mod normal, cât timp suntem în corpul fizic, avem la dispoziție diverse tipuri de percepție senzorială, grație cărora știm în orice moment unde anume în spațiu se află corpul nostru și una sau alta dintre părțile sale, și dacă se mișcă sau nu. Văzul și simțul echilibrului sunt importante din acest punct de vedere, firește, dar mai există încă un simț înrudit cu acestea. Simțul chinestezic ne oferă informații cu privire la mișcare sau la tensiunea din tendoane, mușchi și articulații. În mod obișnuit, nu suntem conștienți de senzațiile care ne parvin prin intermediul acestui simț, fiindcă utilizarea sa aproape constantă ne-a „tocit” capacitatea de percepție. Bănuiesc totuși că i-am remarca imediat absența, în cazul în care n-ar mai funcționa. Și, de fapt, câteva persoane mi-au mărturisit că, în trupul spiritual fiind, și-au dat seama că nu mai resimt senzația fizică de greutate corporală, de mișcare și de poziție în spațiu.

Aceste caracteristici ale corpului spiritual, care la prima vedere par a fi limitări, pot fi considerate, pe de altă parte, o absență a limitărilor. Să ne gândim astfel: o persoană în corp spiritual deține o poziție privilegiată, comparativ cu cei din jurul ei. Îi poate vedea și auzi, dar ei nici n-o văd, nici n-o aud. (Cât de convenabilă ar fi această situație pentru un spion!) În mod similar, deși clanța ușii pare a-i trece prin mână atunci când încearcă să o atingă, acest lucru nu contează, fiindcă în curând persoana în cauză constată că poate trece pur și simplu *prin* ușă. Deplasarea, o dată ce se deprinde cu ea, devine excepțional de facilă în această stare. Obiectele fizice nu mai constituie o barieră,

iar mișcarea dintr-un loc în altul se poate face extrem de rapid, aproape instantaneu.

În plus, deși cei aflați în corp fizic nu-i pot vedea sau auzi, toți cei care au trecut prin această experiență declară unanim că trupul spiritual este, totuși, *ceva*, oricât ar fi de dificil de descris. Toți sunt de acord că trupul spiritual are o formă anume (uneori globulară sau ca un nor amorf, dar alții urmând conturul corpului fizic) și chiar membre (excreșcențe sau suprafețe similare cu brațele, picioarele, capul etc.). Chiar și atunci când afirmă că trupul fizic are o formă relativ rotundă, subiecții adaugă deseori că are și extremități bine definite, una superioară și alta inferioară, și chiar „membrele” pe care le-am amintit.

Am auzit acest corp spiritual descris în diverși termeni, dar este limpede că, de fiecare dată, ideea generală e cam aceeași. Subiecții au folosit termeni și sintagme ca nor, ceață, fum, abur, transparent, nor de culori, fuior, tipar energetic, sau alte expresii care sugerează același lucru.

În cele din urmă, aproape toți subiecții amintesc de caracterul *atemporal* al acestei stări în afara corpului. Mulți spun că, deși trebuie să descrie în termeni temporali (fiindcă limbajul însuși este temporal) această perioadă petrecută în corpul spiritual, timpul nu constituie un element al experienței trăite, așa cum este în viața fizică. Iată în continuare câteva fragmente din cinci interviuri în care aceste aspecte fantastice ale existenței în corpul spiritual sunt relatate chiar de către cei care le-au trăit.

1. Am pierdut controlul volanului la o curbă, iar mașina a părăsit drumul și s-a răsturnat, și îmi amintesc că am văzut cerul albastru și mi-am dat seama că mașina cade într-un șanț. În clipa în care a părăsit drumul, mi-am spus: „Am făcut un accident.” În momentul respectiv, mi-am pierdut simțul timpului și întreaga realitate fizică în ce privește corpul; am

Experiența morții

pierdut contactul cu trupul meu. Ființa mea, sau spiritul, sau cum vreți să-i spuneți... parcă l-am simțit ridicându-se și ieșind din mine, prin cap. Și nu era ceva dureros, parcă s-a ridicat și era deasupra mea... Simțeam ca și cum („ființa” mea) avea o oarecare *densitate*, dar nu o densitate fizică - parcă erau, nu știu, niște unde sau ceva asemănător. Nu era ceva fizic, dar parcă avea o încărcătură electrică, dacă pot să spun așa. Dar simțeam ca și când avea ceva... Era mic și îl simțeam oarecum circular, tară contururi rigide. L-aș putea asemena cu un nor... Părea aproape ca și cum s-ar fi aflat în propria lui carcasă... Când am ieșit din corp, mi s-a părut că mai întâi a ieșit extremitatea mare, și apoi capătul mic... Senzația era de ceva foarte, foarte ușor. Asupra corpului meu (fizic) nu exista nicio presiune; senzațiile erau complet separate. Corpul meu nu mai avea greutate... Cel mai frapant moment al acestei experiențe a fost acela în care eul meu era suspendat deasupra părții din față a capului. Era ca și cum încerca să hotărască dacă să plece sau să mai rămână. Atunci am avut impresia că timpul a încrămenit. La începutul și la sfârșitul accidentului, totul se derula foarte repede, dar în momentul acela, ființa mea era suspendată deasupra mea și mașina trecea peste marginea drumului, mi s-a părut că a durat mult până ce mașina a ajuns acolo, iar în acel răstimp nu prea mai aveam legătură cu mașina, cu accidentul sau cu propriul meu corp... doar cu mintea mea. Ființa mea nu avea caracteristici fizice, dar trebuie să o descriu în termeni fizici. Aș putea-o descrie în nenumărate feluri, în nenumărate cuvinte, dar niciunul dintre ele nu ar fi exact. Fiindcă e foarte greu de descris. În final,

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

mașina a izbit pământul și s-a rostogolit, dar în afara unei luxații a gâtului și a unei lovituri la picior, n-am avut nimic.

2. [Când am ieșit din trupul fizic] a fost ca și cum aș fi ieșit din corp și aș fi intrat în altceva. Nu m-am gândit atunci că nu mai sunt nimic. Era un alt corp... dar nu un corp omenesc obișnuit. Era puțin diferit. Nu era exact ca un trup uman, dar nici nu era doar o aglomerare de materie. Avea o formă, dar nu și culori. Și știu că aveam ceva ce aș putea numi mâini. Dar nu-l pot descrie. Eram fascinat mai degrabă de tot ce se afla în jurul meu — să-mi văd corpul acolo și tot restul —, așa că nu m-am gândit la corpul în care eram. Și totul mi s-a părut că s-a petrecut foarte repede. Timpul nu era de fapt un element, și totuși era. Lucrurile par că se derulează mai rapid când ești în afara trupului.

3. Îmi amintesc că eram dus în sala de operații și următoarele ore au fost critice. În acel răstimp, tot ieșeam și intram în corpul meu fizic și îl puteam vedea exact de deasupra lui. Și totuși aveam un corp - nu unul fizic, ci ceea ce aș putea descrie ca fiind un tipar energetic. Dacă ar trebui să-l exprim în cuvinte, aș zice că era transparent — o ființă spirituală, nu materială. Dar, în mod cert, avea părți distincte.

4. Când inima mi s-a oprit... am simțit că sunt o minge și că aveam chiar, poate, o mică sferă în interiorul acelei mingii. Pur și simplu, nu pot descrie.

5. Ieșisem din corp și îl priveam de la vreo zece metri distanță, dar încă gândeam, exact ca în viața

fizică. Iar locul în care gândeam era cam la nivelul capului meu fizic. Nu aveam totuși un corp, ca atare. Simțeam însă ceva, un fel de... capsulă sau ceva asemănător, ca o formă luminoasă. De fapt, nu îl puteam vedea; parcă ar fi fost transparent, dar nu chiar. Aveam impresia că pur și simplu eram acolo — un fel de energie, ca o minge mică de energie. Și nu eram conștient de vreo senzație corporală — temperatură sau ceva similar.

A

În relatările lor, alți subiecți au menționat în treacăt că exista o asemănare între forma corpului lor fizic și a celui nou. O femeie mi-a spus că, în timp ce era în afara trupului, „simțeam totuși corpul în forma sa întreagă, cu brațe, picioare, cu tot ce trebuia, deși nu aveam niciun fel de greutate”. O doamnă care a urmărit încercarea de resuscitare a trupului ei dintr-un punct aflat chiar sub plafon relatează: „Aveam încă un corp. Eram întinsă și priveam în jos. Mi-am mișcat picioarele și am simțit că unul era mai cald decât celălalt.”

La fel de lipsită de constrângeri ca posibilitatea de mișcare este și capacitatea de a gândi în starea de corp spiritual, susțin unii subiecți. În repetate cazuri mi s-a spus că, odată ce s-au obișnuit cu noua situație, cei care trec prin această experiență încep să gândească mai lucid și mai rapid decât în existența lor fizică. Un bărbat, spre exemplu, mi-a povestit că, în timp ce era „mort”,

Lucruri imposibile acum erau posibile atunci. Minteă îmi era atât de limpede! Era atât de plăcut! Minteă mea a disecat și a înțeles totul de la bun început, fără să fie nevoită să analizeze situația îndelung. După o vreme, tot ce mi se întâmpla a dobândit o anume semnificație.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Percepția în noul corp seamănă și nu seamănă cu cea în trupul fizic. Din unele puncte de vedere, cel spiritual are mai multe limitări. Așa cum am văzut, simțul chinestezic este absent. Doi subiecți mi-au relatat că nu aveau nicio senzație de temperatură, deși în majoritatea cazurilor este menționată impresia de „căldură” plăcută. Niciuna dintre persoanele intervievate nu a declarat că ar fi simțit vreun miros sau gust în starea de decorporare.

Pe de altă parte, simțurile care corespund văzului și auzului se păstrează intacte și în corpul fizic, pârând, de fapt, mai ascuțite decât în viața fizică. Un bărbat povestea că, în timp ce era „mort”, vederea îi devenise incredibil de bună și, pentru a folosi cuvintele lui, „pur și simplu nu înțeleg cum de puteam vedea atât de departe”. O femeie relatea în acest sens: „Părea că acest simț spiritual nu are limite, că pot privi oriunde și pretutindeni.” Fenomenul este descris foarte plastic în următorul fragment dintr-un interviu cu o femeie care și-a părăsit trupul fizic în urma unui accident:

Era multă agitație și oamenii roiau în jurul ambulanței. Și ori de câte ori mă uitam spre o persoană pentru a-mi da seama ce gândește, era ca un prim-plan instantaneu, ca un obiectiv care focalizează, și iată-mă acolo. Dar părea că o parte din mine - eu zic că era mintea — rămăsese acolo unde fusesem înainte, la câțiva metri distanță de corp. Când am vrut să mă uit la cineva aflat la depărtare, am avut impresia că o parte din mine, ca un soi de trasor, s-a dus spre persoana respectivă. Și mi s-a părut atunci că, dacă oriunde în lume se întâmpla ceva, eu puteam fi acolo imediat.

„Auzul” în starea spirituală poate fi numit astfel numai prin analogie cu cel din viața fizică, majoritatea subiecților susținând că nu auzeau cu adevărat vocile sau sunetele; mai degrabă, păreau că sesizează gândurile celor din jur și, așa cum vom vedea mai târziu, acest tip de transfer direct al gândurilor poate juca un rol important în stadiile ulterioare ale experienței morții.

Așa cum povestea o femeie,

Puteam vedea oameni pretutindeni în jur și înțelegeam ce spun. Nu-i auzeam totuși, așa cum vă aud pe dumneavoastră. Era mai degrabă ca și cum aș fi știut ce gândesc, exact ce gândesc, dar numai în mintea mea, nu din cuvintele lor. Înțelegeam ce vor să spună, chiar înainte de a deschide gura pentru a vorbi.

^A
In cele din urmă, pe baza unei singure și extrem de interesante relatări, se pare că nici chiar vătămarea gravă a corpului fizic nu îl afectează în vreun fel pe cel spiritual. In cazul de mai jos, un bărbat și-a pierdut o bună parte dintr-un picior în urma unui accident care a dus la moartea sa clinică. El a știut acest lucru, fiindcă și-a văzut limpede corpul rănit, de la distanță, în timp ce medicul îl opera. Și totuși, în vreme ce era afară din corp,

^A
îmi simțeam trupul, și era întreg. Știu asta. Mă simțeam întreg, simțeam că sunt în întregime acolo, deși nu era așa.

Prin urmare, în această stare de decorporare subiectul este izolat de ceilalți. Ii poate vedea și le înțelege gândurile pe deplin, dar ei nici nu-l văd, nici nu-l aud. Comunicarea cu ceilalți oameni este întreruptă; nici chiar simțul tactil nu mai există, fiindcă trupul spiritual nu are soliditate. In consecință,

nu este deloc surprinzător că după o vreme petrecută în această stare se instalează sentimente profunde de izolare și singurătate. Așa cum spunea un bărbat, putea vedea totul în jurul lui în spital - medicii, asistentele și pe ceilalți membri ai personalului. Dar nu putea comunica în niciun fel cu ei, astfel că „eram înfricoșător de singur”.

Mulți alții mi-au descris sentimentul intens de singurătate care i-a copleșit în aceste clipe.

Întreaga mea experiență, întreaga situație prin care treceam era minunată, însă de nedescris. Aș fi vrut ca și alții să fie alături de mine ca să vadă și ei, și aveam senzația că niciodată nu voi putea descrie cuiva ce vedeam atunci. Mă simțeam singură, fiindcă mi-aș fi dorit să mai fie cineva lângă mine, care să simtă același lucru. Dar știam că nimeni altcineva nu putea fi acolo. Aveam impresia că mă aflu într-o lume a mea, specială. Și atunci am avut cu adevărat un atac de panică.

Sau:

Nu puteam atinge nimic, nu puteam să comunic cu niciuna dintre persoanele care erau în jurul meu. Era o senzație copleșitoare, de singurătate, de izolare. Știam că sunt absolut singur.

Și, de asemenea:

Eram uluit. Nu-mi venea să cred că mi se întâmpla așa ceva. De fapt, nu eram îngrijorat, nu-mi spuneam: „Oh, nu, am murit, iar părinții mei vor fi triști și nu-i voi mai vedea niciodată.” Nu mi-a trecut prin minte așa ceva. Tot timpul am fost conștient că

Experiența morții

sunt singur, foarte singur - aproape ca și cum aș fi fost un vizitator venit de altundeva. Ca și cum toate legaturile mele cu ceilalți fuseseră întrerupte. Știu... era ca și cum nu mai exista dragoste, nimic. Totul era atât de... tehnic. Chiar nu înțeleg.

Sentimentul de singurătate al muribundului se risipește însă în scurt timp, pe măsură ce experiența pe care o trăiește la granița morții devine mai profundă, fiindcă la un moment dat alții vin în întâmpinarea lui, pentru a-l ajuta în încercarea sa. Aceștia pot lua înfățișarea altor spirite, adesea ale unor rude sau prieteni morți, pe care persoana i-a cunoscut în timpul vieții, într-un număr mare de cazuri din rândul celor pe care i-am intervievat apare însă o ființă spirituală mult diferită. În următoarele secțiuni vom arunca o privire asupra acestor întâlniri.

ÎNTÂLNIREA CU ALȚII

Destul de mulți subiecți mi-au povestit că la un moment dat, în timp ce mureau - uneori la începutul experienței, alteori numai după ce alte evenimente avuseseră deja loc -, au devenit conștienți de prezența altor ființe spirituale în apropierea lor, ființe care, din câte se pare, se aflau acolo pentru a le ușura trecerea în moarte sau, în două cazuri, pentru a le spune că vremea morții lor nu a sosit încă și că trebuie să se întoarcă în trupul fizic.

Am avut această experiență pe când nășteam. Trăvialiul era foarte dificil și am pierdut mult sânge. Medicul și-a pierdut speranța și le-a spus rudelor mele că voi muri. Eu am fost însă mereu conștientă și, chiar în clipa în care îl auzeam spunând aceste lucruri, am simțit că mă duc. În același timp, mi-am dat seama că în jurul meu erau foarte mulți oameni,

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

plutind în jurul tavanului încăperii. Toți erau oameni pe care îi cunoscusem în trecut dar care muriseră înaintea mea. Le-am recunoscut pe bunica și pe o fetiță pe care o știam din școală, și multe alte rude și prieteni. Cred că, în general, le-am văzut fețele și le-am simțit prezența. Toți păreau mulțumiți. Era o ocazie fericită și am simțit că veniseră să mă protejeze sau să mă îndrume. Era aproape ca și cum m-aș fi întors acasă, iar ei se aflau acolo ca să mă întâmpine ori să-mi ureze bun-venit. Și în tot acest timp aveam senzația că totul era ușor și frumos. A fost un moment extraordinar, splendid.

Un bărbat își amintește:

Cu câteva săptămâni înainte de ziua în care era să mor, un bun prieten al meu, Bob, a fost ucis. Ei bine, în clipa în care am ieșit din corp, am avut impresia că Bob stă acolo, chiar lângă mine. Îl puteam vedea în minte și simțeam că e acolo, dar era ceva straniu. Propriu-zis, nu i-am văzut corpul fizic. Vedeam diverse lucruri, dar nu în forma lor fizică, și totuși totul era la fel de clar, înfățișarea lui, totul. Are sens ce spun? Bob era acolo, dar nu avea un corp fizic. Era ca un fel de corp transparent și îi puteam sesiza toate părțile componente - brațele, picioarele și așa mai departe - dar nu le *vedeam* fizic. În momentele acelea nu m-am gândit că e ciudat, fiindcă nu aveam nevoie să-l văd cu ochii. De fapt, nici nu aveam ochi. Și îl tot întrebam: „Bob, eu unde mă duc acum? Ce s-a întâmplat? Am murit sau nu?” Iar el nu mi-a răspuns, n-a rostit niciun cuvânt. Dar adesea, cât am stat în spital, era alături de mine, și iar îl întrebam: „Ce se întâmplă?” Însă

niciodată nu mi-a răspuns. Apoi, în ziua în care medicii au spus că voi trăi, Bob a plecat. De atunci nu l-am mai văzut și nici nu i-am mai simțit prezența. Era ca și cum ar fi așteptat acolo până ce aș fi trecut ultima frontieră, iar abia atunci mi-ar fi răspuns, explicându-mi ce se întâmplă.

În alte cazuri, spiritele care îi ies muribundului în întâmpinare nu sunt persoane pe care acesta le-a cunoscut în timpul vieții fizice. O femeie mi-a povestit că, în timpul experienței sale în afara corpului, a văzut nu numai propriul ei corp spiritual, transparent, ci și un altul, al unei persoane care decedase de foarte scurt timp. Nu știa cine era respectiva, dar a adăugat un lucru foarte interesant: „Nu mi s-a părut că această persoană, acest spirit, avea o vârstă anume. De fapt, nici eu însămi nu aveam sentimentul timpului.”

În foarte puține cazuri, subiecții ajung să creadă că ființele întâlnite erau „spiritele lor păzitoare”. Unui bărbat, un astfel de spirit i-a spus: „Te-am ajutat să treci prin această etapă a existenței tale, dar acum te las în seama altora.” O femeie mi-a povestit că, în clipa în care își părăsea corpul fizic, a sesizat prezența altor două ființe spirituale lângă ea, și că acestea s-au identificat ca fiind „ajutoarele ei spirituale”.

În două cazuri asemănătoare, persoanele implicate mi-au spus că au auzit o voce care le spunea că încă nu muriseră și că trebuie să se întoarcă. Iată cuvintele uneia dintre ele:

Am auzit o voce, nu omenească, ci ca și cum aș fi auzit-o cumva dincolo de simțurile fizice, care îmi spunea ce trebuie să fac — să mă întorc — și nu mi-a fost deloc teamă să revin în corpul meu fizic.

De asemenea, ființele spirituale pot adopta o formă oarecum mai amorfă.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

În timp ce eram mort, în acel abis, am vorbit cu niște oameni, și totuși n-aș putea spune cu adevărat că am vorbit cu cineva *întrupat*. Aveam însă sentimentul că erau oameni în jurul meu, le simțeam prezența, îi puteam simți mișcându-se, dar n-am văzut, de fapt, pe nimeni. Când și când, vorbeam cu unul dintre ei, dar nu-l vedeam. Și ori de câte ori mă întrebam ce se întâmplă, primeam de la unul dintre ei un gând care îmi spunea că totul era în regulă, că muream, dar că va fi bine. De aceea, situația în care mă aflam nu m-a îngrijorat niciun moment. Totdeauna primeam răspuns la orice întrebare. Nu mă lăsau cu mintea goală.

FIINȚA DE LUMINĂ

Există un element, aproape incredibil, care apare cel mai frecvent în relatările studiate și care are cel mai profund impact asupra persoanei implicate: întâlnirea cu o lumină foarte strălucitoare. În mod obișnuit, atunci când își face apariția, această lumină este palidă, dar în scurt timp se intensifică, până ce atinge o strălucire nepământească. Și totuși, deși lumina (descrisă de obicei ca fiind albă sau „limpede”) este nespus de strălucitoare, mulți subiecți subliniază că nu le rănește nicidecum ochii, nu îi orbește și nu îi împiedică să vadă celelalte lucruri din jur (poate fiindcă deja la acest punct ei nu mai au „ochi” fizici care să fie orbiți).

În ciuda apariției neobișnuite a luminii, nicio persoană nu s-a îndoit vreun moment că era, de fapt, o ființă, o ființă de lumină. Și, mai mult decât atât, este vorba despre o ființă cu caracter personal, cu o personalitate cât se poate de distinctă. Iubirea și căldura care iradiază dinspre ea către muribund sunt imposibil de exprimat în cuvinte, subiectul simțindu-se complet învăluit și

Experiența morții

absorbit de ea, pe deplin liniștit și acceptat în prezența ființei respective. Este ineluctabil atras către ea.

Interesant este faptul că, deși descrierea ființei de lumină redate mai sus este invariabilă, identificarea ei variază de la o persoană la alta și pare a depinde în general de mediul, de educația și de credința religioasă a subiectului. Astfel, majoritatea creștinilor identifica ființa de lumină cu Iisus și uneori, pentru a-și susține această interpretare, aduc argumente de ordin biblic. Un bărbat și o femeie de credință iudaică au identificat ființa cu un „înger”. În ambele cazuri însă, era limpede că nu au vrut să spună prin aceasta că ființa avea aripi, cânta la harpă sau chiar că avea înfățișare ori formă umană. Fiindcă nu era decât lumină. Subiecții voiau să dea însă de înțeles că, pentru ei, ființa era un emisar sau un ghid. Un bărbat care înainte de această experiență nu avusese o educație religioasă și nu era credincios a identificat simplu ce a văzut ca fiind „o ființă de lumină”. Aceeași sintagmă a fost utilizată de o doamnă creștină, care însă nu s-a simțit câtuși de puțin îndemnată să numească lumina „Iisus”.

La scurt timp după apariție, ființa începe să comunice cu muribundul. Trebuie să remarcăm că această comunicare are același caracter direct menționat în descrierile anterioare referitoare la modul în care o persoană în corp spiritual „prinde gândurile” celor din jur. Fiindcă și în acest caz, cei implicați susțin că nu au auzit o voce sau sunete emise de ființa de lumină și că ei nu i-au răspuns audibil. Și de această dată are loc un transfer direct, nestânjenit, de gânduri, atât de clar, încât nu există nicio posibilitate de a înțelege greșit sau de a minți ființa de lumină.

Mai mult decât atât, acest schimb nestânjenit de gânduri nici nu are loc în limba maternă a subiectului; cu toate acestea, el înțelege perfect, conștientizând totul instantaneu. Iar după resuscitare, individul nici măcar nu poate traduce gândurile și

dialogurile în limbajul omenesc pe care este nevoit să-l folosească acum, după ce a revenit la viață.

Următoarea etapă a experienței ilustrează limpede dificultatea traducerii acestui limbaj nerostit. Aproape imediat, ființa direcționează un gând către persoana în fața căreia și-a făcut o apariție atât de spectaculoasă. De obicei, subiecții pe care i-am intervievat încearcă să formuleze acel gând ca pe o întrebare. Iată câteva dintre traducerile care mi-au fost oferite: „Ești pregătit să mori?”, „Ești gata să mori?”, „Ce ai făcut în viață și îmi poți arăta?” sau „Ce ai făcut îndeajuns pentru viața ta?” La o privire superficială, primele două formulări, care pun accentul pe gradul de „pregătire”, par a avea un alt sens decât celelalte două, care se referă mai degrabă la „realizări”. Eu însă tind să cred că toți subiecții încearcă să exprime, de fapt, același lucru, iar opinia mea este susținută de relatarea unei femei care precizează:

Primul lucru pe care mi l-a spus a fost... de fapt, m-a întrebat într-un fel dacă eram gata să mor, sau ce am făcut din viața mea și voiam să-i arăt.

În plus, chiar și în cazurile în care „întrebarea” este formulată în moduri mai neobișnuite, după o oarecare analiză se dovedește că, de fapt, esența este în mare parte aceeași. De exemplu, un bărbat mi-a spus că în timpul „morții” lui,

Vocea mi-a pus o întrebare: „Merită?” Cu alte cuvinte, voia să mă întrebe dacă viața pe care o du-sesem până atunci mi se părea în momentul respectiv că meritase trăită, știind ceea ce știam deja.

Toți subiecții insistă însă că această întrebare, așa ultimativă și profundă ca impact emoțional cum este ea, nu este niciodată adresată pe un ton acuzator. Ființa, sunt de acord toți cei impli-

cați, nu îi întreabă acest lucru pentru a-i acuza sau a-i amenința, fiindcă ei încă simt acceptarea și dragostea necondiționată cu care îi învăluie lumina, indiferent de răspunsul lor. Mai degrabă întrebarea are rolul de a-i îndemna să se gândească la viața lor, să și-o revadă. Este, dacă putem spune așa, o întrebare socratică, una pusă nu pentru a obține informații, ci pentru a-l ajuta pe cel întrebat să pornească el însuși pe calea adevărului. Să examinăm în continuare câteva mărturii directe referitoare la această ființă fantastică.

1. I-am auzit pe medici spunând că am murit și atunci am început să simt că parcă mă rostogolesc, de fapt, că plutesc prin acea întunecime care era un fel de incintă. Nu există cuvinte pentru a descrie experiența. Totul era foarte negru, însă undeva departe de mine puteam vedea o lumină. Era foarte, foarte strălucitoare, la început nu foarte mare. A crescut apoi, pe măsură ce mă apropiam de ea. Încercam să ajung la lumina din capăt fiindcă simțeam că este Iisus Hristos și voiam să ating punctul acela. Nu era ceva înfricoșător, ci mai degrabă plăcut. Fiindcă imediat, creștin fiind, am asociat lumina cu Iisus, care a spus: „Eu sunt lumina lumii.” Și mi-am zis: „Dacă asta e, dacă trebuie să mor, atunci știu cine mă așteaptă la capăt, acolo, în lumină.”

2. M-am ridicat și m-am dus pe hol să iau ceva de băut și în acel moment — s-a constatat mai târziu — mi s-a rupt apendicele. Nu m-am mai putut ține pe picioare și am căzut. Am început să simt un fel de alunecare, o mișcare a ființei mele reale înăuntru și în afara corpului fizic, și auzeam o muzică minunată. Am plutit de-a lungul holului și am ieșit pe

ușă, pe verandă. Acolo, mi s-a părut că niște nori, sau mai degrabă o ceață rozalie, încep să se adune în jurul meu, și apoi am plutit chiar prin ușa cu plasă a verandei, ca și cum nici n-ar fi fost acolo, și am ajuns în acea lumină limpede ca de cristal, albă și intensă. Era minunată și atât de strălucitoare, atât de vie, dar nu îmi rănea ochii. Nu era ca nicio lumină de pe pământ. Nu am văzut chiar o persoană în lumina aceea, și totuși are o identitate specială, în mod cert. Este o lumină a înțelegerii perfecte și a iubirii perfecte. În minte mi-a venit gândul: „Mă iubești?” De fapt, nu a fost exact sub forma unei întrebări, dar cred că lumina a vrut să spună ceva de genul: „Dacă mă iubești, întoarce-te și sfârșește ce ai început în viață.” Și în tot acest timp am simțit că sunt înconjurată de o compasiune și o dragoste copleșitoare.

3. Știam că mor și că nu pot face nimic în privința asta, fiindcă nimeni nu mă auzea... Eram în afara corpului meu, în mod cert, fiindcă îl puteam vedea acolo, pe masa de operație. Sufletul îmi ieșise din corp! La început, toate acestea m-au făcut să mă simt foarte neplăcut, dar pe urmă a apărut o lumină foarte strălucitoare. Mi s-a părut că la început era mai slabă, dar apoi s-a transformat într-un fascicul uriaș. Era pur și simplu o „mare” de lumină, nu ca raza unei lanterne puternice; era pur și simplu prea multă lumină. Și emana căldură către mine; aveam o senzație de căldură. Era de un alb-gălbui strălucitor — mai degrabă alb. Și grozav de strălucitoare. Chiar n-o pot descrie. Părea să acopere totul, dar nu mă împiedica să văd tot ce era în jur — sala de operații, medicii și asistentele, totul. Puteam vedea

limpede și nu era deloc orbitoare. La început, când a apărut lumina aceasta, nu eram sigur ce se întâmplă, dar pe urmă m-a întrebat, într-un fel, dacă eram gata să mor. Era ca și cum aș fi vorbit cu o persoană, numai că nu era nicio persoană acolo. Lumina era cea care îmi vorbea, și avea o **voce**. Cred că vocea aceea care îmi vorbea și-a dat seama că nu eram pregătit să mor. Știi, mai degrabă parcă mă punea la încercare. Și totuși, din clipa în care lumina mi-a vorbit, m-am simțit cu adevărat bine, în siguranță și iubit. Dragostea care emana din ea era inimaginabilă, de nedescris. Era o companie foarte plăcută! Și avea deopotrivă simțul umorului... categoric!

RETROSPECTIVA

Apariția ființei de lumină și întrebările sale nonverbale constituie preludiul unui moment de o extraordinară intensitate, în care ființa îi prezintă muribundului o privire retrospectivă a vieții sale. Este adesea evident că ființa de lumină poate vedea întreaga viață a subiectului și că nu ea are nevoie de informațiile respective; unica sa intenție este aceea de a-l determina să reflecteze asupra trecutului său.

Această privire retrospectivă poate fi descrisă doar în termenii unei memorări, deoarece este cea mai apropiată paralelă posibilă, însă unele caracteristici o diferențiază net de orice tip normal de aducere aminte. În primul rând, este extraordinar de rapidă. Amintirile, atunci când sunt descrise în termeni temporali, se succed în mare viteză, în ordine cronologică. Alți subiecți nu-și amintesc să fi fost conștienți de vreo ordine temporală. Reamintirea era instantanee; totul apărea simultan și subiectul putea revedea totul dintr-o singură „privire” mentală. Oricum ar

exprima-o, toți cei implicați par a fi de acord că întreaga experiență nu a durat decât o clipă de timp terestru.

Și totuși, în ciuda rapidității sale, subiecții declară la unison că rememorarea, descrisă aproape invariabil ca o desfășurare de imagini vizuale, este incredibil de vie și de reală. În unele cazuri, imaginile sunt tridimensionale, în culori vibrante și chiar în mișcare. Și cu toate că ele trec fulgerător prin fața ochilor, fiecare imagine este percepută și recunoscută. Iar subiectul poate chiar să retrăiască emoțiile și sentimentele asociate cu ele.

Unii dintre cei pe care i-am intervievat susțin că, deși nu pot explica acest lucru, absolut tot ceea ce au făcut în viață le apare în această retrospectivă, de la cel mai ne semnificativ fapt până la cele mai pline de însemnătate. Alții spun că au revăzut doar momentele principale ale vieții. Unii mi-au declarat că și-au putut aminti până în cele mai mici detalii diversele evenimente trăite, chiar și pentru o bună bucată de vreme după încheierea retrospectivei.

Experiența este considerată de unii subiecți ca fiind un efort cu rol educativ din partea ființei de lumină. În vreme ce retrospectiva se derulează în fața lor, ființa pare a sublinia importanța a două lucruri în viață: a învăța să-i iubești pe ceilalți și a dobândi cunoaștere. Să examinăm în continuare o relatare tipică a acestei experiențe.

Când a apărut, primul lucru pe care lumina mi l-a spus a fost: „Ce poți să-mi arăți că ai făcut cu viața ta?”, sau ceva asemănător. Și atunci au început aceste flashbackuri. M-am întrebat „Hei, dar ce se întâmplă?”, fiindcă, dintr-o dată, eram înapoi în copilărie. În continuare a fost ca și cum aș fi călătorit de la o etapă la alta, trecând prin fiecare an al vieții mele, până în prezent.

A fost foarte ciudat momentul cu care a început — când eram mică și mă jucam pe malul pâraului de lângă casă; au urmat apoi alte scene din aceeași perioadă - întâmplări pe care le-am trăit împreună cu sora mea, lucruri despre vecini și locuri în care am fost. După aceea, eram la grădiniță și mi-am amintit de vremea în care aveam o jucărie care îmi plăcea foarte mult, și am stricat-o și am plâns mult din cauza asta; a fost o experiență cu adevărat traumatizantă pentru mine. Imaginile au continuat și mi-am amintit de anii în care eram la cercetași și mergeam în tabără, și am revăzut multe lucruri din gimnaziu. Pe urmă, când ajunsesem la liceu, m-am simțit într-adevăr onorată să fiu primită în rândul celor cu realizări importante la învățătură; mi-am amintit de ziua în care s-a întâmplat acest lucru. Apoi am trecut prin liceu, am revăzut momentul absolvirii și primii ani de facultate, până în prezent.

Scenele revăzute s-au succedat în ordinea în care le-am trăit și au fost foarte vii — ca și cum aș fi fost în afara lor și le-aș fi văzut, tridimensionale, în culori și în mișcare. Când m-am privit stricând jucăria, de exemplu, am revăzut toate mișcărilor. Nu era ca și când aș fi urmărit totul din perspectiva celei care eram la vremea aceea; mai degrabă s-ar putea spune că fetița pe care o vedeam era altcineva, într-un film, o fetiță oarecare printre ceilalți copii care se jucau în parc. Și totuși, eram eu. M-am văzut pe mine însămi făcând acele lucruri, copil fiind, și erau exact aceleași lucruri pe care le făcusem când eram mică, fiindcă mi le amintesc.

VIATA DUPA VIATA

În timp ce urmăream aceste flashbackuri, n-am mai văzut lumina. A dispărut imediat ce m-a întrebat ce am făcut cu viața mea, când au început flashbackurile, și totuși știam că tot timpul e acolo, alături de mine, că ea mă purta printre amintiri, fiindcă îi simțeam prezența și din când în când făcea unele comentarii. Încerca să-mi arate ceva în fiecare dintre aceste secvențe. Ideea nu era că încerca să vadă ce anume făcusem — pentru că deja știa asta —, ci alegea anumite scene din trecutul meu și mi le arăta, astfel încât să fiu obligată să mi le amintesc.

Și mereu sublinia importanța iubirii. Scenele în care accentua cel mai bine acest lucru erau cele în care apărea și sora mea; întotdeauna am fost foarte apropiate. Mi-a arătat unele momente în care fusem egoistă față de ea, dar și altele în care dădusem dovadă de iubire și de comuniune cu ea. Mi-a spus că ar trebui să încerc să fac câte ceva și pentru alți oameni, să încerc din răputeri. Dar nu era nimic acuzator în spusele sale. Când am ajuns la momentele în care am fost egoistă, nu încerca să-mi arate decât că am avut ceva de învățat din ele. Și părea, de asemenea, foarte interesată de aspectele legate de cunoaștere. Îmi atrăgea mereu atenția asupra unor lucruri ce privesc învățarea și educația și mi-a spus că voi continua să învăț, adăugând că și atunci când va veni din nou după mine (fiindcă deja îmi spusese că urma să mă întorc), voi fi însetată de cunoaștere. Mi-a mai spus că învățarea e un proces continuu și am înțeles de aici că învățăm chiar și după moarte.

Cred că asta încerca să-mi arate, în timp ce îmi treceam viața în revistă.

Întreaga experiență a fost cu adevărat ciudată. Eram acolo, chiar vedeam acele flashbackuri; treceam prin ele, cu viteză foarte mare. Și totuși, se derulau încet, pentru a nu rata nimic. Dar durata lor nu a fost mare, așa cred. Mi s-a părut că lumina a apărut, am trecut prin această retrospectivă, și lumina a apărut din nou. Cred că a durat mai puțin de cinci minute și probabil mai mult de treizeci de secunde, dar nu pot spune nimic în mod cert.

Unicul moment în care chiar m-am speriat a fost atunci când m-am gândit că n-o să-mi pot duce viața la bun sfârșit. Dar mi-a plăcut să revăd totul. A fost amuzant. M-am simțit bine întorcându-mă în copilărie — aproape ca și cum aș fi re trăit-o. A fost o modalitate de a mă întoarce în trecut și de a-mi revedea viața — ceea ce nu poți face în mod obișnuit.

Trebuie să subliniem că există și subiecți care afirmă că și-au trecut viața în revistă, cu toate că ființa de lumină nu a apărut. În general însă, atunci când aceasta pare a fi cea care „regizează” retrospectiva, experiența este copleșitoare. De cele mai multe ori este caracterizată însă ca fiind intensă, rapidă și fidelă, indiferent dacă ființa de lumină este prezentă sau nu și indiferent dacă survine în cursul unei „morți” propriu-zise sau al unei experiențe în pragul ei.

După toată bâjbâirea prin tunelul acela lung și întunecat, toate gândurile mele din copilărie, toată viața mea mi-au apărut înainte acolo, la capătul

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

tunelului, trecându-mi ca un fulger prin fața ochilor. Nu atât sub forma unor imagini, cât mai degrabă a unor gânduri, cred. Nu pot să descriu exact, dar totul era acolo, pur și simplu. Adică am văzut totul deodată, nu pe rând, cu scene apărând și dispărând, ci totul, absolut totul în același timp. M-am gândit la mama, la unele lucruri pe care nu le făcusem cum trebuie. După ce am revăzut toate răutățile mele de copil, după ce m-am gândit la mama și la tata, mi-am dorit să nu mă fi purtat așa și să mă pot întoarce în timp pentru a le corecta.

In următoarele două cazuri, deși experiența nu a fost rezultatul unei morți clinice, subiecții au fost răniți sau au suferit un stres fiziologic.

Totul s-a petrecut pe neașteptate. Avusesem o ușoară febră și nu mă simțeam bine de vreo două săptămâni, dar în noaptea aceea mi s-a făcut brusc foarte rau, mult mai rău. Eram în pat și îmi amintesc că încercam să mă întorc spre soția mea și să-i spun că mă simt foarte rău, dar mi-a fost imposibil să mă mișc. Apoi m-am pomenit într-un abis întunecat și toată viața mi-a trecut prin fața ochilor. A început cu perioada în care aveam șase sau șapte ani și mi-am amintit de un bun prieten din școala primară. Apoi am trecut de la școală prin liceu și colegiu, prin anii de facultate, până la perioada în care am început să lucrez ca stomatolog. Știam că mor și îmi aduc aminte că mă gândeam că aș fi vrut să am grijă ca familiei mele să nu-i lipsească nimic. Eram foarte nefericit fiindcă muream și că erau în

Experiența morții

viața mea lucruri pe care îmi părea rău că le făcusem, și altele pe care regretam că nu le făcusem. Aș putea spune că retrospectiva era constituită din imagini mentale, însă unele mult mai vii decât cele normale. N-am văzut decât evenimentele importante, dar totul a decurs atât de rapid, încât am avut impresia că răsfoiesc o carte a întregii mele vieți și că o pot face în numai câteva secunde. Mi-a trecut fulgerător prin fața ochilor ca un film derulat extrem de rapid, dar am putut s-o văd limpede și s-o înțeleg. Totuși, emoțiile trăite nu au revenit, fiindcă nu era suficient timp. N-am mai văzut nimic altceva în timpul acestei experiențe. Cu excepția imaginilor, totul în jur era beznă. Și totuși, pe parcursul întregii experiențe, am simțit clar lângă mine prezența unei ființe iubitoare, foarte puternice. Este chiar interesant! Când mi-am revenit, puteam povesti oricui, până la cele mai mici detalii, orice episod din viața mea, datorită acelei retrospective. A fost o experiență cu totul deosebită, dar e greu s-o transpui în cuvinte, fiindcă s-a întâmplat atât de rapid, și totuși atât de limpede!

Un tânăr veteran de război își descrie astfel retrospectiv;

Când luptam în Vietnam, am fost rănit și mai târziu am „murit” din acest motiv, dar tot timpul am știut exact ce se întâmplă cu mine. Am fost lovit de șase gloanțe de mitralieră și, în clipa respectivă, asta nu m-a supărat deloc. De fapt, în mintea mea chiar m-am simțit ușurat când am fost rănit. Nu era nimic înspăimântător în acest lucru și mă simțeam

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

perfect în largul meu. În momentul impactului, viața mi-a apărut ca un film în fața ochilor și mi se părea că mă pot întoarce la vremea când eram bebeluș, iar imaginile au avansat, parcurgându-mi întreaga viață. îmi aminteam totul; întreaga experiență era atât de vie! Atât de limpede în fața mea! Totul a trecut glonț pe lângă mine, de la primele lucruri de care îmi amintesc până în ziua de azi, și totul a decurs într-un răstimp scurt. Și nu era absolut nimic rău în asta; am revăzut totul fără niciun regret, fără să mă facă să mă simt nedemn. Cea mai potrivită comparație la care mă pot gândi este un șir de imagini, ca niște diapozitive. Era ca și când cineva îmi arăta niște diapozitive, foarte repede.

Iată, în cele din urmă, un caz caracterizat de o extremă intensitate emoțională, în care moartea părea a fi iminentă, deși persoana în cauză nu a fost rănită fizic.

În vara de după primul an de colegiu, mi-am luat o slujbă în cadrul căreia conduceam un camion cu semiremorcă. Pe atunci aveam o problemă: mi se întâmpla să adorm la volan. Într-o dimineața devreme, plecasem cu autocamionul la un drum lung și cam moțăiam. Ultimul lucru pe care mi-l amintesc a fost că am văzut un indicator rutier, după care am ațipit, iar apoi nu mai știu decât că am auzit un zgomot teribil, iar pneul exterior din dreapta a explodat; din cauza greutății și a balansului camionului, au cedat și pneurile din stânga, iar mașina s-a răsucit și a derapat, îndreptându-se spre un pod. M-am speriat, fiind-

că mi-am dat seama ce se va întâmpla; știam că autocamionul va lovi podul.

În răstimpul în care mașina a derapat, mi-au trecut prin minte toate lucrurile pe care le-am făcut în viață. N-am văzut decât unele episoade, mai importante, și totul era atât de real. Primul lucru de care îmi amintesc era că mergeam în urma tatălui meu, pe plajă; aveam doi ani pe atunci. Și încă vreo câteva lucruri, în ordine cronologică, din primii mei ani de viață, iar pe urmă mi-am amintit cum mi-am stricat camionul roșu pe care îl promisem când aveam cinci ani, de Crăciun. Mi-am adus aminte cum am plâns când am mers la școală, în clasa întâi, îmbrăcat în pelerina aceea de ploaie, de un galben țipător, pe care mi-o cumpărase mama. Mi-am amintit câte ceva din fiecare an de școală primară. Mi-am adus aminte de toți profesorii mei și de câte un eveniment mai deosebit din fiecare clasă. Apoi am intrat la liceu, am început să distribuie ziare, mi-am luat o slujbă la o băcănie și am ajuns în cele din urmă în prezent, chiar înainte de al doilea an de colegiu.

Toate aceste lucruri, și multe altele, mi-au trecut pur și simplu prin minte, foarte repede. Cred că n-a durat decât o fracțiune de secundă. Apoi totul s-a terminat și m-am pomenit stând acolo, privind camionul, și mi-am spus că am murit, am crezut că sunt un înger. Am început să mă ciupesc, ca să-mi dau seama dacă sunt viu ori sunt o fantomă. Camionul era complet distrus, dar eu n-am avut nici măcar o zgârietură. Cumva, nu știu cum, am sărit prin parbriz, fiindcă era spart. După ce lucrurile s-au mai liniștit, mi-am zis că e ciudat că, în momentul acela de criză, mi-au trecut

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

prin minte toate lucrurile pe care le-am trăit în viață, care mă impresionaseră într-un fel sau altul. Acum probabil că m-aș putea gândi la ele și mi le-aș aminti pe toate, dar cred că aș avea nevoie pentru asta de cel puțin cincisprezece minute. Și totuși, atunci le-am revăzut pe toate deodată, în mod automat, în mai puțin de o secundă. A fost ceva uluitor.

GRANIȚA SAU LIMITA

În câteva cazuri, subiecții mi-au povestit cum, în cursul experienței lor la granița morții, s-au apropiat de ceva ce ar putea fi numit un fel de graniță sau limită. În diverse relatări, aceasta era o apă, o ceață cenușie, o ușă, un gard pe un câmp sau, simplu, o linie. Deși este doar o ipoteză, nu putem să nu ne întrebăm dacă la baza acestei granițe generice nu se află cumva o anumite idee sau experiență cu caracter fundamental. Dacă așa stau lucrurile, atunci diversele versiuni nu ar fi decât moduri diferite în care fiecare individ interpretează, își amintește sau exprimă în cuvinte experiența respectivă. Să examinăm, în cele ce urmează, câteva relatări în care ideea de graniță sau limită joacă un rol important.

1. Am „murit” în urma unui stop cardiac și, brusc, m-am pomenit pe un câmp întins. Era foarte frumos, totul era de un verde intens — o culoare care nu seamănă cu nimic de pe lumea asta. Pretutindeni în jurul meu era lumină - o lumină minunată, înălțătoare. Am privit în față, peste câmp, și am văzut un gard. Am început să merg spre el și de cealaltă parte am zărit un om care se apropia, parcă pentru a-mi veni în întâmpinare. Voiam să ajung la el, dar m-am

simțit trasă înapoi, irezistibil. În același timp, l-am văzut și pe el întorcându-se și pornind în cealaltă direcție, îndepărtându-se de gard.

2. Am trăit această experiență atunci când am născut primul meu copil. Eram gravidă în luna a opta, când medicul mi-a spus că am ceea ce se numește o sarcină toxică și m-a sfătuit să mă internez în spital, ca să nasc înainte de termen. Imediat după ce am născut, s-a declanșat o hemoragie severă, pe care medicul a izbutit cu greu să o controleze. Fiind eu însămi asistentă medicală, eram conștientă de ceea ce se întâmpla. La un moment dat, mi-am pierdut cunoștința și am auzit un sunet deranjant, ca un târâit sau un zbârâit. Următorul lucru de care îmi amintesc e că parcă mă aflam pe un vapor sau într-o barcă, navigând spre celălalt țărm al unui lac întins. Pe malul îndepărtat îi vedeam pe toți cei dragi ai mei, care muriseră înainte - mama, tata, sora mea și alții. Îi puteam vedea, le vedeam figurile, exact așa cum arătau pe când trăiau. Păreau să mă cheme spre ei, dar eu tot timpul spuneam: „Nu, nu, încă nu sunt gata să mă alătur vouă. Nu vreau să mor. Nu sunt pregătită să mă duc.”

A fost o experiență cu adevărat ciudată, fiindcă în tot acest timp îi puteam vedea și pe asistentele și pe medicii care mă operau, dar parcă eram mai degrabă un spectator decât persoana aceea - corpul acela - pe care o operau. Încercam din răsuputeri să-l fac pe medicul meu să înțeleagă că „N-am să mor!”, dar nimeni nu mă auzea. Totul — doctorii, asistentele, sala de nașteri, barca, apa și țărmul îndepărtat - era parcă un conglomerat. Totul era la un loc, ca și cum o scenă era suprapusă peste cealaltă. În cele din urmă, barca

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

aproape că a ajuns pe malul celălalt, dar chiar înainte să acosteze, s-a răsucit și a pornit înapoi. În sfârșit, reușisem să-l fac pe doctor să mă audă și îi spuneam: „N-am să mor.” Cred că acesta a fost momentul în care mi-am revenit, iar medicul mi-a explicat ce se întâmplase, că avusesem o hemoragie post-partum și că era să mor, dar că aveam să mă fac bine.

3. Am fost internat în spital pentru o afecțiune renală gravă și am fost în comă vreme de aproximativ o săptămână. Medicii erau extrem de rezervați cu privire la șansele mele de supraviețuire. În acest răstimp, cât am fost inconștient, am simțit ca și când aș fi fost ridicat drept în sus, de parcă n-aș fi avut un corp fizic. În față mi-a apărut o lumină albă, strălucitoare — atât de strălucitoare, încât nu puteam vedea prin ea, însă prezența ei era foarte liniștitoare, minunată. Nu există pe lumea asta o experiență asemănătoare. În prezența luminii, mi-au venit în minte următoarele gânduri sau cuvinte: „Vrei să mori?” Și am răspuns că nu știu, fiindcă nu cunosc nimic despre moarte. Apoi lumina albă mi-a spus: „Vino dincolo de această linie și vei afla.” Am simțit că știu unde era linia aceea, cu toate că, de fapt, n-o puteam vedea. Când am trecut dincolo de ea, m-a cuprins un sentiment extraordinar — un sentiment de pace, de liniște, ca și când toate grijile dispăruseră.

4. Am avut un atac de cord și m-am pomenit într-un abis negru, știind că mi-am lăsat în urmă corpul fizic. Știam deopotrivă că mor și mi-am spus: „Doamne, am făcut ce am știut eu mai bine, de fiecare dată. Te rog, ajută-mă!” Imediat am fost împinsă afară din întunericul acela, prin ceva cenușiu-deschis, și am

continuat să mă deplasez, plutind și mișcându-mă cu mare iuțeală, iar în fața mea, în depărtare, vedeam o ceață gri, către care mă îndreptam cu rezeziune. Părea că nu pot ajunge la ea atât de repede pe cât mi-aș fi dorit și, pe măsură ce mă apropiam, am început să văd prin ea. Dincolo de ceață am zărit oameni, siluetele lor erau exact ca pe pământ, și pe lângă ei am mai văzut ceva ce ar fi putut fi luat drept clădiri. Totul era scaldat în cea mai splendidă lumină - o strălucire vie, galben-aurie, o nuanță palidă, nu culoarea stridentă a aurului pe care o cunoaștem noi aici. Apropiindu-mă tot mai mult de ceața aceea, am simțit că trec prin ea. Era un sentiment atât de minunat, de plin de bucurie; pur și simplu, nu există cuvinte în limbajul omenesc prin care să îl pot descrie. Dar nu venise vremea să trec prin ceață, fiindcă instantaneu, de cealaltă parte a apărut unchiul meu, Cari, care murise cu mulți ani înainte. El mi-a blocat drumul și mi-a spus: „Intoarce-te. Treaba ta pe pământ nu s-a sfârșit încă.” Nu voiam să mă întorc, dar n-am avut încotro și imediat am revenit în corpul meu fizic. Am simțit durerea aceea oribilă în piept și l-am auzit pe băiețelul meu plângând: „Doamne, adu-o pe mama înapoi la mine!”

5. Am fost dus la spital pentru o problemă gravă despre care au spus că e o „inflamație”, iar medicul mi-a spus că nu voi rezista. Le-a sfătuit pe rudele mele să vină să mă vadă, fiindcă nu aveam să mai trăiesc mult timp. Au venit, s-au strâns în jurul patului meu și, când doctorul a repetat că voi muri, am avut impresia că rudele mele se îndepărtau de mine. Mi se părea că ele se retrag, nu că eu mă îndepărtaș de ele. În jur, totul a devenit mai neclar, mai întunecat, dar

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

încă le vedeam. Apoi mi-am pierdut cunoștința și cred că n-am mai știut nimic din ce se petrecea în salonul de spital, dar mă afluam într-un fel de canal îngust în formă de V, ca un jgheab, cam de lățimea unui scaun. Era larg cât să-mi încapă trupul în el, iar brațele cred că-mi erau întinse pe lângă corp. Am intrat în el cu capul înainte și era întuneric, foarte întuneric. Mă deplasam prin el, în jos, iar la un moment dat am ridicat ochii și am văzut o ușă frumoasă, lustruită, fără clanța. În jurul ei se zărea o lumină foarte strălucitoare, cu raze care izvorau dinăuntru, lăsând impresia că toți cei de dincolo de ea erau atât de fericiți! Părea că înăuntru e foarte multă lume care se mișca de colo-colo și se agita. Am privit în sus și am spus: „Doamne, iată-mă. Dacă mă vrei, ia-mă!” Dar m-a trimis înapoi atât de repede, încât parcă mi s-a tăiat răsufarea.

REVENIREA

In mod evident, toți cei cu care am discutat s-au „întors înapoi” la un moment dat. De cele mai multe ori, până în clipa respectivă, atitudinea lor suferise deja o schimbare interesantă. Amintiți-vă că majoritatea subiecților afirmă că, în primele momente de după moarte, au resimțit o dorință disperată de a se întoarce în trupul fizic și o intensă părere de rău cauzată de gândul iminentei dispariții. Însă odată ce trece de un anumit stadiu al acestei experiențe, muribundul nu mai vrea să se întoarcă și uneori chiar se opune revenirii în corpul fizic. Acest lucru este menționat îndeosebi de cei care au ajuns până la întâlnirea cu ființa de lumină. Așa cum spunea atât de hotărât un bărbat, „Nu doream să mă mai despart *niciodată* de ființa aceasta”.

Excepțiile de la aceasta generalizare sunt, adesea, doar aparente. Mai multe femei care, atunci când au trecut prin aceasta experiența, aveau copii mici mi-au spus că, deși ar fi preferat, pentru e/e, să rămână acolo, au simțit că aveau obligația de a se întoarce pentru a-și crește în continuare copiii.

Mă întrebam dacă n-ar trebui să rămân acolo, dar în același timp mi-am amintit de familia mea, de cei trei copii și de soțul meu. Ei, acum vine partea cel mai greu de trecut când încercam sentimentul acela minunat, în prezența luminii aceleia, chiar nu voiam să mă întorc. Dar eu îmi iau responsabilitățile în serios și știam că am o datorie față de familia mea. Așa că am hotărât să încerc să mă întorc

în alte cazuri, persoanele implicate mi-au spus că, deși se simțeau bine și în siguranță în starea aceea de decorporare și chiar le răcea plăcere, au fost totuși bucuroase că se puteau întoarce la viața fizică, fiindcă lăsaseră nefinalizat ceva important. De câteva ori, acest sentiment a luat forma dorinței respectivului de a-și încheia educația.

Urmasem trei ani de colegiu și mai aveam încă unul de parcurs. Mă tot gândeam: „Nu vreau să mor acum.” Dar cred că, dacă aș fi mai fi rămas alături de lumina aceea încă puțin, nu mi-ar mai fi stat mintea deloc la școală, fiindcă m-aș fi lăsat atras de celelalte lucruri prin care treceam.

Relatările pe care le-am cules conturează o imagine extrem de variată a modului în care subiecții revin la viața fizică și a motivelor pentru care se întorc. Majoritatea afirmă, simplu, ca nu știu cum și *nici* de ce s-au întors, ori că pot cel mult să supuneri în acest sens. Câteva persoane sunt convinse ca

determinant a fost propria lor decizie de a reveni în trup și la viața pe pământ.

Ieșisem din trupul meu și mi-am dat seama că trebuia să iau o hotărâre. Știam că nu pot rămâne prea mult timp în afara corpului, așa că - ei bine, altora le este foarte greu să înțeleagă asta, dar mie, atunci, mi-a fost cât se poate de limpede - trebuia să decid dacă să merg mai departe sau să mă întorc. Era minunat acolo, de cealaltă parte, și aș fi vrut să rămân. Dar conștiința faptului că aveam ceva de făcut pe pământ era, într-un fel, tot atât de plăcută. Așa că mă gândeam: „Da, trebuie să mă întorc și să trăiesc”, și am revenit în corpul meu. Aproape c-am simțit că oprisem eu însumi hemoragia. În orice caz, după aceea am început să mă însănătoșesc.

Alții au impresia că, de fapt, „Dumnezeu” sau ființa de lumină le-a *permis* să trăiască în continuare, ca răspuns la cererea lor în acest sens (de obicei fiindcă la baza solicitării s-au aflat motive altruiste), ori fiindcă avea în vedere o anumită misiune și voia ca ei s-o ducă la îndeplinire.

Eram deasupra mesei și vedeam tot ce făceau ei. Știam că mor, că asta era sfârșitul. Și totuși, eram îngrijorată pentru copiii mei, mă întrebam cine va avea grijă de ei. De aceea, nu eram pregătită să mă duc. Și Dumnezeu mi-a dat voie să trăiesc în continuare.

Un bărbat își amintește:

Susțin că Dumnezeu a fost, fără îndoială, bun cu mine, fiindcă murisem și totuși i-a lăsat pe medici să mă readucă la viață, cu un scop anume. Cred că sco-

pul era acela de a o ajuta pe soția mea, fiindcă era alcoolică și știu că nu s-ar fi putut descurca rară mine. Acum e mai bine și cred cu adevărat că acest lucru are o legătură strânsă cu ceea ce mi s-a întâmplat mie.

O tânără mamă este convinsă că

Dumnezeu m-a trimis înapoi, dar nu știu de ce. I-am simțit în mod cert prezența acolo și știu că și El m-a recunoscut și că știa cine sunt Totuși, nu a considerat că e cazul să mă primească în rai; de ce — nu știu. De atunci m-am gândit de multe ori la acest lucru și cred că motivul a fost unul dintre acestea: ori fiindcă aveam doi copii mici de crescut, ori pentru că eu însămi nu eram pregătită să rămân acolo. Mai caut încă răspunsul la această întrebare și tot nu-mi pot da seama.

In câteva cazuri, persoanele implicate au sugerat că dragostea sau rugăciunile celorlalți le-au „tras” efectiv înapoi din moarte, fără să țină seama de dorințele lor.

Am fost alături de bătrâna mea mătușă în ultima parte a bolii ei, care a fost foarte lungă. Ajutam la îngrijirea ei și tot timpul cineva din familie se ruga pentru însănătoșirea ei. Respirația i s-a oprit de câteva ori, dar au reușit s-o aducă înapoi. In cele din urmă, s-a uitat într-o zi la mine și mi-a spus: „Joan, eu am fost acolo, am fost dincolo și e minunat. Aș vrea să rămân acolo, dar nu pot, atâta vreme cât voi continuați să vă rugați să mai stau aici, cu voi. Rugăciunile voastre mă rețin aici. Vă rog să nu vă mai rugați!” Am făcut așa cum ne-a cerut și, la scurt timp după aceea, a murit.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

O femeie mi-a povestit:

Medicul spusese deja că am murit, dar eu trăiam încă. Și totuși, experiența prin care treceam era atât de plină de bucurie, încât nu îmi părea rău deloc. Când m-am întors, am deschis ochii, iar sora mea și soțul ei m-au văzut. Mi-am dat seama de ușurarea pe care o resimțeau, în vreme ce lacrimile li se scurgeau pe obraji. Se vedea că supraviețuirea mea era o ușurare pentru ei. Am simțit că fusesem chemata înapoi — atrasă ca de un magnet — de dragostea surorii mele și a soțului ei. De atunci cred că poți fi adus înapoi din moarte de cei din jurul tău.

^

În câteva cazuri, persoanele implicate și-au amintit că au fost trase înapoi în viteză prin tunelul întunecat prin care trecuseră în primele momente ale experienței. Un bărbat care a murit, de pildă, relatează cum a fost împins înainte printr-o vale întunecată. Simțea că se apropie de capătul tunelului, dar chiar în acel moment și-a auzit numele strigat de undeva din spate. Apoi a fost tras înapoi prin același spațiu întunecat.

Puțini conștientizează reintrarea în propriul corp fizic. Majoritatea afirmă că, la sfârșit, pur și simplu „au adormit” sau că și-au pierdut cunoștința, trezindu-se mai târziu în propriul trup.

Nu-mi amintesc când am revenit în corpul meu. Parcă am ațipit, am adormit și apoi, brusc, m-am trezit și zăceam în pat. Cei din încăperea stăteau tot acolo unde stătuseră câtă vreme fusesem în afara corpului, iar eu mă uitasem la trupul meu și la ei.

Pe de alta parte, unii subiecți își amintesc că au fost atrași în viteză spre corpul lor fizic, adesea cu o smucitură, la finele experienței.

Eram acolo sus, lângă tavan, privindu-i cum încercau să mă resusciteze. Când mi-au pus electrozii pe piept și trupul meu a zvâcnit, am căzut pur și simplu înapoi în el, ca un pietroi. Următorul lucru pe care îl știu e că mă aflam din nou în corpul meu fizic.

Și

Am decis că mă voi întoarce și, când am luat această hotărâre, a fost ca un zgâlțâit, ca un salt înapoi în corpul meu fizic, și am simțit că exact în aceeași clipă am revenit la viață.

In cele câteva cazuri în care își amintesc în detaliu momentul respectiv, subiecții declară că întoarcerea în corp se face „prin cap”.

„Ființa” mea părea să aibă un capăt mai mic și unul mai mare, iar după accident, după ce a stat suspendată deasupra capului, a revenit înapoi, înăuntru. Când mi-a părăsit corpul, mi s-a părut că extremitatea mai mare a ieșit prima, dar la întoarcere, capătul mai mic a reintrat parcă cel dintâi.

O persoană își amintește:

Când i-am văzut ridicându-mi corpul și extrăgându-l de sub volan, s-a auzit un soi de fâsâit și am simțit că sunt tras printr-un fel de spațiu închis, ca o pâlnie, cred. Era întuneric acolo, beznă, și m-am

VIAȚA DUPĂ VIAȚĂ

mișcat prin el repede, înapoi în corpul meu. Și în vreme ce eram tras înapoi, mi s-a părut că absorbția a început de la cap, ca și când aș fi intrat în cap. N-am simțit că era ceva ce ținea de voința mea și, de altfel, nici nu aveam timp să mă gândesc la ce mi se întâmplă. Acum eram la câțiva metri de corpul meu și apoi, dintr-o dată, totul s-a terminat. Nici măcar n-am avut vreme să-mi spun: „Sunt absorbit înapoi în corpul meu.”

In mod obișnuit, sentimentele asociate cu această experiență persistă un timp după ce criza de ordin medical a fost rezolvată.

1. După ce m-am întors, am avut accese de plâns vreme de o săptămână, fiindcă eram nevoit să trăiesc în lumea aceasta, după ce o văzusem pe cealaltă. Eu nu am vrut să mă întorc.
2. Când m-am întors, am adus cu mine o parte din sentimentele minunate pe care le-am resimțit acolo. Și au persistat timp de câteva zile. Chiar și acum le mai simt, uneori.
3. Senzația aceea era indescritibilă. Și, într-un fel, nu m-a părăsit. N-am uitat-o niciodată. Încă mă gândesc la ea, foarte des.

DISCUȚIILE CU CEILALȚI

Trebuie să subliniem că persoanele care au trecut printr-o astfel de experiență nu pun nicio clipă la îndoială importanța și caracterul ei real. Majoritatea interviurilor pe care le-am luat sunt presărate cu afirmații care susțin acest lucru. De exemplu:

În timp ce eram în afara corpului, mă simțeam cu adevărat uluit de ceea ce mi se întâmpla. Nu puteam înțelege, dar totul era real. Îmi vedeam corpul atât de clar și de la o distanță atât de mare! În clipele acelea nu-mi stătea gândul la ce aș vrea să mi se întâmple sau la ce mi-aș putea închipui. Nu-mi trecea nicio idee prin minte. Pur și simplu nu eram în starea de spirit potrivită pentru așa ceva.

Și

Nu era în niciun caz o halucinație. Am avut o dată halucinații, când mi s-a administrat codeină, în spital. Dar asta s-a întâmplat cu mult înainte de accidentul în care chiar am murit. Iar această experiență nu a semănat deloc cu halucinațiile, câtuși de puțin.

Aceste declarații vin din partea unor oameni perfect capabili să distingă visul și fantezia de realitate. Cei pe care i-am intervievat sunt persoane echilibrate și cu picioarele pe pământ, care nu-și povestesc trăirile așa cum ar relata un vis, ci ca pe evenimente reale, care li s-au întâmplat cu adevărat.

Deși sunt convinși de caracterul real și de importanța experienței pe care au trăit-o, cei implicați știu că societatea contemporană nu constituie un mediu în care relatările de acest gen să fie primite cu înțelegere și simpatie. Mulți au precizat că de la bun început și-au dat seama că, dacă vor povesti altora ce li s-a întâmplat, vor risca să fie considerați labili psihic. Drept urmare, au decis să păstreze tăcerea sau să-și povestească experiența doar câtorva rude foarte apropiate.

VIATĂ DUPĂ VIATĂ

Era foarte interesant. Numai că nu-mi place să vorbesc altora despre asta. Mulți te privesc de parcă nu ești în toate mințile.

Altcineva își amintește:

Mult, foarte mult timp, nu am povestit nimă-nui. Pur și simplu n-am spus un cuvânt despre ce mi s-a întâmplat. Mă simțeam ciudat în privința asta, fiindcă mi-era teamă că toți vor crede că mint și că vor spune: „Ei, ai inventat tu toate astea.”

Intr-o zi însă, m-am hotărât: „Ei bine, să vedem cum va reacționa familia mea.” Și le-am povestit. Inșă până acum n-am mai spus nimă-nui altcuiva. Dar rudele mele au înțeles, cred, că am fost cu ade-vărat acolo.

Alții au încercat la început să povestească, dar au fost luați în derâdere și, în consecință, au decis să păstreze tăcerea după aceea.

1. Unica persoană căreia am încercat să-i povestesc a fost mama. La puțin timp după aceea i-am spus ce am simțit, dar eram doar un copil atunci, și nu m-a luat în serios. Așa că n-am mai vorbit niciodată cu nimeni despre asta.

2. Am încercat să-i spun preotului meu, dar mi-a replicat că fuseseră niște halucinații, așa că n-am mai vorbit despre asta.

3. Aveam mulți prieteni în liceu și mă amestecam și eu în mulțime, fără să ies vreodată în evidență. Nu

eram o conducătoare, ci o persoană care se lăsa mereu condusă. După ce mi s-a întâmplat acel lucru, am încercat să spun cuiva, dar cred că toți m-au considerat în mod automat nebună. Încercam să povestesc cuiva și persoana în cauză mă asculta interesată, dar mai târziu aflam că spunea altora despre mine: „într-adevăr, s-a țicnit.” Și când am văzut că nimeni nu mă lua în serios, am renunțat să mai vorbesc despre asta. Nu încercam să transmit ceva de genul: „Hei, să vezi ce lucru ciudat mi s-a întâmplat mie!"; voiam doar să spun că mai avem încă multe de aflat despre viață, mult mai multe decât mi-aș fi închipuit eu - și decât își închipuie ei, sunt sigură.

4. Când m-am trezit, am încercat să le spun asistentelor ce mi se întâmplase, dar mi-au zis să nu mai vorbesc despre asta, fiindcă erau doar închipuiri de-ale mele.

Prin urmare, pentru a cita cuvintele unei alte persoane,

Constați în foarte scurt timp că lumea nu te crede așa ușor cum ai spera s-o facă. Așa că nu te dai în stambă povestind tuturor despre acest lucru.

Interesant este faptul că într-un singur caz dintre cele pe care le-am studiat, medicul a dovedit o oarecare familiaritate cu experiențele la granița morții sau a arătat un dram de înțelegere față de ele. După o experiență în afara corpului, o fetiță mi-a povestit:

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Eu și părinții mei l-am întrebat pe doctor ce crede el despre situația prin care am trecut și ne-a spus că multor persoane cu boli grave sau dureri foarte mari li se întâmplă același lucru, că sufletul le părăsește corpul fizic.

Ținând seama de scepticismul și de lipsa de înțelegere cu care sunt tratați cei care încearcă să vorbească despre experiențele lor la granița morții, nu este surprinzător faptul că aproape fiecare persoană implicată ajunge să creadă că este singura căreia i s-a întâmplat acest lucru. Un bărbat, de exemplu, a declarat: „Am fost într-un loc în care nimeni n-a mai fost vreodată.”

De multe ori, subiecții mei s-au arătat profund ușurați când, după ce mi-au povestit în detaliu ce li s-a întâmplat, le-am spus că și alții au relatat exact aceleași evenimente și trăiri, ca și ei.

Este foarte interesant să afli că și alții au mai trecut prin așa ceva, fiindcă n-aș fi crezut... Sunt chiar bucuros să aflu acest lucru, să știu că mai există cineva care a trăit ce am trăit eu. Acum m-am convins că nu sunt nebun.

Pentru mine totul a fost cât se poate de real, dar n-am povestit niciodată nimănui, fiindcă mi-era teamă că se vor uita la mine și vor zice: „Când ți s-a oprit inima, ți s-a deranjat și mintea!” M-am gândit că poate și altcineva a trecut prin aceeași experiență, dar nu mi-am închipuit că voi întâlni pe cineva care să cunoască o astfel de persoană, fiindcă nu cred că oamenii vorbesc despre acest lucru. Dacă înainte să am experiența aceea ar fi venit cineva la mine și mi-ar fi povestit așa ceva, probabil mi-aș fi zis că-și bate joc de mine, fiindcă așa e societatea de azi.

Și mai exista un motiv pentru care unele persoane ezită să povestească prin ce au trecut: ele consideră că experiența trăită este pur și simplu imposibil de descris, depășește atât de mult limitele limbajului omenesc, este atât de diferită față de modul nostru obișnuit de percepție și de existența de zi cu zi, încât simt că nici nu are rost să mai încerce.

EFECTELE ASUPRA VIEȚII CELOR IMPLICAȚI

Din motivele pe care tocmai le-am explicat, nimeni — din câte știu eu - nu a pornit la drum povestind în stânga și-n dreapta ce i s-a întâmplat. Nimeni nu a considerat că e cazul să facă prozești, să încerce să-i convingă pe alții de caracterul real al experienței sale. Situația, am constatat eu, este mai degrabă inversă: de cele mai multe ori, oamenii ezită să vorbească despre cele trăite.

Efectele acestei experiențe asupra lor iau forme mai subtile, mai discrete. Multe persoane mi-au spus că în urma ei li s-au deschis noi orizonturi, că au devenit mai meditativi și mai preocupați de aspectele filosofice ale vieții.

La vremea aceea — înainte de a merge la colegiu — locuiam într-un oraș mic, cu oameni înguști la minte, sau cel puțin așa erau cei din anturajul meu. Eram doar un licean înfumurat, ca atâția alții; dacă nu făceai parte din „gașca” mea, nici măcar nu existai. După aceasta experiența însă, am vrut să aflu mai multe. Pe atunci nu credeam că există cineva care să știe totul despre chestia asta, fiindcă nu ieșisem nicio dată din lumea mea mărunță. Nu știam nimic despre psihologie sau despre altele de același gen. Nu știam decât că parcă îmbătrânisem peste noapte, fiindcă experiența aceea îmi deschisese o nouă lume, despre

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

a cărei existență habar nu aveam. Și mă tot gândeam: „Am atât de multe de aflat!” Cu alte cuvinte, viața nu înseamnă doar filmul de vineri seara și meciurile de fotbal. Și există, în ceea ce mă privește, lucruri despre care nu am nici cea mai vagă idee. Apoi am început să mă întreb: „Care e oare limita omului și a minții lui?” Astfel, mi s-a deschis în față o lume nouă.

O altă persoană mărturisește:

De atunci, mă gândesc tot timpul ce am făcut cu viața mea și ce voi face în continuare cu ea. În privința trecutului, sunt mulțumit. Nu cred că lumea îmi datorează ceva, fiindcă am făcut cu adevărat tot ce am vrut, așa cum am vrut, și sunt încă în viață, astfel că mai pot face și altele. Dar de când am murit, dintr-o dată, imediat după acea experiență, am început să mă întreb dacă am făcut toate acele lucruri fiindcă așa era bine, sau fiindcă așa era bine pentru mine. Înainte îmi urmam primul impuls, dar acum stau mai întâi și mă gândesc, adânc și cu răbdare. Totul îmi pare că trebuie trecut mai întâi prin minte și întors pe toate fețele.

Încerc să fac lucruri mai semnificative și care priesc mai mult sufletului și minții mele deopotrivă. Încerc să nu mă las afectat de prejudecăți, să nu-i judec pe ceilalți. Vreau să fac ceea ce fac pentru că așa e bine, nu pentru că e în folosul meu. Și mi se pare că acum înțeleg totul mult mai bine. Cred că toate acestea se întâmplă datorită experienței prin care am trecut, datorită locurilor în care am fost și lucrurilor pe care le-am văzut atunci.

Alții afirmă că au o atitudine sau o abordare diferită a vieții fizice la care s-au întors. O femeie, de exemplu, mi-a spus simplu că „viața a devenit mai prețioasă pentru mine”. O altă persoană povestește:

A fost, într-un fel, o binecuvântare, fiindcă înainte de infarctul acela eram atât de ocupat să pun la cale viitorul copiilor mei și să mă îngrijorez pentru trecut, încât nu mă mai bucuram de prezent. Acum am o atitudine mult schimbată.

Câțiva subiecți au precizat că experiența prin care au trecut le-a modificat concepțiile despre minte și despre importanța relativă a corpului fizic, comparativ cu cea a minții. Această idee este sugestiv ilustrată de cuvintele unei femei care a trăit o experiență de decorporare la granița morții.

Atunci, m-a preocupat mai mult mintea mea decât corpul. Mintea era cea mai importantă parte, și nu forma în care se afla corpul fizic. Iar înainte, de când mă știu, situația fusese exact inversă: trupul mă interesa în primul rând, iar ceea ce se petrecea în mintea mea... ei bine, se petrecea și atâta tot. Dar după această întâmplare, principalul meu punct de interes a devenit mintea, corpul rămânând pe planul al doilea, doar ca un înveliș pentru minte. Nu-mi mai păsa dacă am un corp sau nu; nu mai conta, fiindcă pentru mine mintea devenise cea mai importantă.

În foarte puține cazuri, subiecții au declarat că, după experiența la granița morții, au dobândit sau au remarcat că au o intuiție extrem de dezvoltată.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

1. După această experiență, părea că în mine e un spirit nou. De atunci, mulți mi-au spus că am un efect aproape liniștitor asupra lor, atunci când sunt necăjiți. Și se pare că acum dovedesc o empatie mai puternică și că sesizez mai rapid diverse lucruri despre ceilalți.

2. Unul dintre „darurile” pe care le-am primit în urma experienței la granița morții este, cred, acela că pot sesiza nevoile celorlalți. Adesea, de exemplu, când sunt împreună cu alte persoane în lift, în clădirea în care lucrez, mi se pare că le pot citi pe chip și îmi dau seama dacă au nevoie de ajutor și în ce domeniu. De multe ori am vorbit cu cei care au astfel de probleme și i-am condus la mine în birou pentru a-i statui.

3. De când am fost rănită, am impresia că pot sesiza gândurile și vibrațiile celorlalți, simțind totodată resentimentele celor din jur. Adesea am reușit să „citesc” intențiile interlocutorilor mei înainte de a le rosti. Puțini sunt cei care mă cred, însă am avut de atunci câteva experiențe foarte, foarte ciudate. O dată, eram la o petrecere și „citeam” gândurile celor din jur, iar unii dintre cei care nu mă cunoșteau s-au ridicat și au plecat; s-au speriat că aș fi vreun fel de vrăjitoare sau cam așa ceva. Nu știu dacă am căpătat darul acesta cât am fost moartă sau dacă a existat tot timpul, latent, și nu l-am folosit decât după întâmplarea aceea.

Există o similaritate remarcabilă a opiniilor cu privire la „lecțiile” învățate din aceste întâlniri de gradul trei cu moartea. Aproape toți cei implicați au subliniat cât este de important, în această viață, să încercăm să cultivăm dragostea pentru ceilalți, un tip profund și

aparte de iubire. Un bărbat care s-a întâlnit cu ființa de lumină s-a simțit acceptat și iubit necondiționat chiar și în timp ce viața i se derula în fața acesteia. După spusele lui, ființa îl „întreba”, de fapt, dacă îi putea iubi și el pe ceilalți cu aceeași dragoste, iar acum este de părere că rolul lui în viață este să învețe cum anume să facă acest lucru.

În plus, mulți au subliniat că năzuința către cunoaștere este importantă. În cursul experienței lor la granița morții au înțeles că învățarea, acumularea de cunoștințe continuă și în viața de dincolo. O femeie, de pildă, a profitat de fiecare prilej de a-și perfecționa educația, care i s-a oferit după „moartea” clinică. Un alt subiect ne sfătuiește: „Oricât de vârstnic ai fi, nu înceta niciodată să înveți. Pentru că, din câte am înțeles eu, învățarea este un proces care continuă la nesfârșit”

Niciunul dintre cei pe care i-am interviewat nu a spus că ar fi revenit din această experiență simțindu-se „purificat” sau „perfecționat” din punct de vedere moral. Niciunul dintre cei cu care am vorbit nu a afișat vreun moment o atitudine de tipul „eu sunt mai bun decât voi”. De fapt, majoritatea au accentuat chiar că, după părerea lor, ei caută încă. Cele întâmplătoare le-au conferit noi idealuri, noi principii morale și o fermă hotărâre de a încerca să trăiască în conformitate cu ele, fără a considera însă că au dobândit o infailibilitate morală sau că ar fi fost „mântuiți” instantaneu.

NOI PERSPECTIVE ASUPRA MORȚII

Așa cum ne-am putea aștepta, experiența la granița morții are un efect profund asupra atitudinii individului față de moartea fizică, îndeosebi în cazul celor care, anterior, credeau că după moarte nu mai urmează nimic. Într-un fel sau altul, aproape fiecare persoană implicată mi-a dat de înțeles că nu se mai teme de moarte. Această afirmație necesită însă o anumită clarificare. În primul rând, există unele feluri de a muri evident indezirabile și, în al doilea rând,

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

niciunul dintre cei cu care am discutat nu caută dinadins moartea. Toți consideră că au anumite misiuni de îndeplinit în viața fizică și ar fi de acord cu spusele unuia dintre ei, conform căruia „am multe de schimbat înainte de a pleca de aici”. În mod similar, niciunul dintre ei nu este de acord cu sinuciderea ca modalitate de a se întoarce pe tărâmul zărit la granița morții. Pentru ei însă, moartea în sine nu mai constituie o stare de temut. Să examinăm câteva relatări care ilustrează această atitudine.

1. Cred că această experiență a modelat ceva în viața mea. Eram doar un copil când s-a întâmplat, aveam numai zece ani, dar acum sunt convins și, de fapt, toată viața mea de atunci până azi așa am fost, că există viață după moarte, tară nicio umbră de îndoială, și nu mă tem să mor. Nu mă tem. Unii oameni pe care îi cunosc sunt atât de speriați, le e atât de frică! întotdeauna surâd în sinea mea când aud pe cineva îndoindu-se de existența vieții după moarte sau spunând: „Când mori, nu mai rămâne nimic din tine.” Și mă gândesc: „Ei chiar nu știu.” Multe lucruri mi s-au întâmplat în viață. La serviciu, mi s-a pus o dată arma la tâmplă. Și nu m-am speriat foarte tare, fiindcă mi-am zis: „Ei, dacă am să mor, dacă mă vor ucide, știu că totuși voi trăi undeva.”

2. Când eram mic, îmi era frica de moarte. Ma trezeam noaptea plângând, pradă unei crize. Părinții mei veneau fuga în dormitor și mă întrebau ce s-a întâmplat. Le răspundeam că nu vreau să mor, dar că știu că la un moment dat voi muri și-i întrebam dacă nu pot ei să împiedice asta. Mama începea să-mi vorbească și-mi spunea: „Nu, așa stau lucrurile și toți trebuie să înfruntăm realitatea.” Adăuga că fiecare tre-

buie să se descurce singur și că, atunci când ne va veni vremea, o vom face cum trebuie. Apoi, peste ani, după ce mama a murit, vorbeam cu soția mea despre moarte; încă mă mai temeam de ea și nu voiam să vină. Dar de când am avut această experiență, nu-mi mai e frică de moarte. Sentimentele acelea au dispărut. Nu mă mai simt rău la înmormântări. Ba oarecum mă bucur, fiindcă știu prin ce a trecut persoana respectivă. Cred că Dumnezeu mi-a trimis această experiență din cauza temerilor mele față de moarte. Firește, părinții au încercat să mă liniștească, dar Dumnezeu mi-a *arătat*— lucru pe care ei nu-l puteau face. Acum nu mai vorbesc despre moarte, însă știu și sunt pe deplin mulțumit.

3. Acum nu-mi mai e teamă să mor. Nu-mi doresc moartea și nu vreau să mor acum, pe loc. Nu jinduiesc să trăiesc acum dincolo, în partea cealaltă, fiindcă trebuie să trăiesc aici. Dar motivul pentru care nu mă tem de moarte este acela că știu unde mă voi duce când voi părăsi această lume, fiindcă am mai fost acolo.

4. Ultimul lucru pe care mi l-a spus lumina înainte să mă înapoiez în corp, să revin la viața, a fost... Ei bine, în esență mi-a dat de înțeles că se va întoarce. Mi-a spus că de data aceasta îmi voi continua viața, dar că va veni o vreme când va lua din nou legătura cu mine și că atunci voi muri cu adevărat. Deci, știu că lumina va reveni, la fel ca vocea, dar nu sunt sigur când anume. Cred că va fi o experiență similară, dar una chiar mai bună, fiindcă acum știu la ce să mă aștept și nu voi mai fi atât de nedumerit. Totuși, nu cred că

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

vreau să mă întorc acolo prea curând; încă mai am de făcut unele lucruri aici.

Motivul pentru care moartea nu mai este înspăimântătoare — așa cum reiese din toate aceste relatări — este acela că după experiența la granița morții, persoana în cauză nu se mai îndoiește de supraviețuirea dincolo de moartea corpului. Pentru ea, viața după moarte nu mai este doar o presupunere, ci o certitudine dată de propria sa experiență.

Să ne amintim că am discutat ceva mai devreme despre conceptul de „anihilare”, care utilizează „somnul” și „uitarea” ca modele pentru moarte. Persoanele care au „murit” resping însă aceste modele și aleg analogii care descriu moartea ca pe o tranziție de la o stare la alta sau ca pe o trecere la un nivel mai înalt al conștiinței ori al existenței. O femeie, care a fost întâmpinată la granița morții de rudele ei decedate anterior, a comparat moartea cu o „întoarcere acasă”. Alții au asemănat-o cu alte stări pozitive din perspectivă psihologică — de pildă cu o trezire, cu absolvirea sau cu evadarea din închisoare.

1. Unii susțin că evităm să rostim cuvântul „moarte” fiindcă încercăm să fugim de ea. În cazul meu, acest lucru nu e adevărat. După o experiență ca aceea pe care am avut-o eu, știi în adâncul sufletului că nu există moarte. Pur și simplu treci de la o stare la alta, ca atunci când termini școala generală și intri la liceu.

2. Viața este ca o închisoare. În această stare, pur și simplu nu înțelegem că propriul nostru corp este o temniță. Moartea e o eliberare — ca evadarea din închisoare. Aceasta e cea mai bună comparație la care mă pot gândi.

Chiar și cei care au avut anumite convingeri de tip tradiționalist privind viața de apoi par să-și fi schimbat oarecum opiniile după întâlnirea cu moartea. De fapt, niciuna dintre persoanele cu care am discutat nu a creionat imaginea tradițională, mitologică, a ceea ce se află dincolo de moarte. Nimeni nu a descris paradisul convențional, cu porțile încuiate de Sfântul Petru, cu străzi pavate cu aur și îngerăși înaripați ce cântă la harpă, dar nici iadul cu flăcări și diavoli cu furci în mâini.

În majoritatea cazurilor, modelul de tip răsplată și pedeapsă al vieții de apoi este dezavuat chiar și de mulți dintre cei care au crezut anterior în el. Spre uimirea lor, ei constată că până și în clipa în care cele mai oribile păcate săvârșite de ei în viață sunt trecute în revistă în fața ființei de lumină, aceasta nu reacționează cu mânie, ci cu înțelegere și chiar cu umor. O femeie povestește că, în cursul acestei rememorări în prezența ființei de lumină, a revăzut câteva episoade în care nu dăduse dovadă de iubire ci, dimpotrivă, acționase egoist. Și totuși, „atitudinea sa când am ajuns la aceste episoade mi-a sugerat că-mi fuseseră date ca un prilej de a învăța”. În locul vechiului model, mulți par a se fi întors cu unul nou, cu o nouă înțelegere a lumii de dincolo — una în care locul judecății unilaterale este luat de o evoluție spre țelul suprem, acela al realizării de sine. În conformitate cu aceste noi idei, dezvoltarea sufletului, îndeosebi din perspectiva spirituală a iubirii și a cunoașterii, nu se încheie odată cu moartea; dimpotrivă, de partea cealaltă ea continuă — poate veșnic, dar în mod cert măcar pentru o perioadă și cu o profunzime pe care nu le putem decât întrezări „ca printr-o oglindă întunecată, nelămurit”, câtă vreme ne aflăm încă în corpul fizic.

COROBORAREA

În mod firesc, se naște o întrebare: putem obține oare alte dovezi privind caracterul real al experiențelor la granița morții, independent de descrierile celor care au trecut prin ele? Mulți

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

oameni au relatat că s-au aflat pentru lungi perioade de timp în afara propriului corp și că, în acel răstimp, au fost martori la diverse evenimente desfășurate în lumea fizică. Putem verifica oare aceste relatări prin intermediul unor martori care au fost sigur de față sau prin evenimente ulterioare care au confirmat aceste relatări, coroborându-le astfel?

În destul de multe cazuri, putem răspunde la această întrebare cu un surprinzător „da”. Mai mult decât atât, descrierea evenimentelor urmărite în stare de decorporare se confirmă, în general. Mai mulți medici mi-au spus, de exemplu, că nu-și pot explica modul în care pacienți complet lipsiți de cunoștințe medicale le-au putut descrie atât de detaliat și de corect procedurile utilizate în cadrul resuscitărilor, deși totul avusese loc în timp ce pacienții respectivi erau considerați „morți”.

Câteva persoane mi-au povestit cum i-au uimit pe medici sau pe ceilalți prezenți relatându-le ce văzuseră câtă vreme fuseseră în afara propriului corp. În momentul morții, de exemplu, o fată și-a părăsit trupul și a ajuns într-o altă încăpere a spitalului, unde sora ei mai mare plângea și striga: „Oh, Kathy, te rog să nu mori, te rog să nu mori!” Sora a fost uluită când, mai târziu, Kathy i-a povestit unde fusese și ce spusese în acest timp. Cele două fragmente de mai jos descriu cazuri similare.

1. După ce s-a sfârșit totul, medicul mi-a spus că trecusem printr-o situație foarte gravă, iar eu am replicat: „Da, știu.” „De unde știi?” m-a întrebat el, iar eu am răspuns: „Pot să-ți descriu tot ce s-a întâmplat.” Nu m-a crezut, așa că i-am povestit totul, din momentul în care mi s-a oprit respirația până când mi-am revenit. A fost șocat să afle că știam absolut tot ce se întâmplase. Nici n-a mai știut ce să zică, însă a venit de câteva ori la mine să-mi pună diverse întrebări.

2. Când m-am trezit, după accident, tata era acolo, iar eu n-am vrut să știu nici măcar în ce stare eram sau ce părere aveau medicii. Tot ce voiam era să vorbesc despre experiența pe care o avusesem. I-am spus tatălui meu cine îmi scosese corpul din clădire, ce culoare aveau hainele persoanei respective, cum mă scosese de acolo și chiar tot ce se discutase în zona aceea. Iar tata mi-a zis: „Da, toate astea sunt adevărate.” Și totuși, din punct de vedere fizic, corpul meu fusese mort în acel timp și n-aș fi avut cum să văd și să aud toate lucrurile acelea, dacă nu aș fi fost afară din corp.

În câteva cazuri am putut obține mărturiile independente ale altor persoane asupra unor evenimente care coroborează declarațiile celor implicați. Dar în evaluarea acestor mărturii independente trebuie să luăm în considerare o serie de factori care complică situația, în primul rând, în majoritatea cazurilor, evenimentul care confirmă relatarea poate fi el însuși atestat numai de „muribundul” însuși și de cel mult două, trei rude sau prieteni apropiați ai acestuia. În al doilea rând, chiar și în cazurile dramatice și bine documentate pe care le-am cules, am promis să nu dezvălui numele reale ale persoanelor implicate. Și chiar dacă le-aș putea dezvălui, nu cred că aceste relatări consemnate după producerea fenomenului ar constitui o *dovada*, din motive pe care le voi explica în ultimul capitol.

Am ajuns astfel la finele expunerii noastre privind diversele etape frecvent menționate ale experienței morții. În încheierea acestui capitol, aș vrea să redau un fragment mai lung dintr-o relatare cu adevărat excepțională, în care se regăsesc multe dintre elementele discutate anterior. În plus însă, conține și un aspect unic, neîntâlnit în celelalte relatări: ființa de lumină îl anunță dinainte pe cel implicat de moartea sa iminentă, iar apoi decide să-l lase să trăiască în continuare.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Când mi s-a întâmplat acel lucru sufeream, ca și acum, de altfel, de un sever astm bronșic complicat cu un emfizem. Intr-o zi, într-un acces de tuse, mi s-a fisurat, se pare, un disc intervertebral în partea inferioară a coloanei vertebrale. Timp de două luni am consultat o serie de medici pentru durerea insuportabilă și, în cele din urmă, unul dintre ei m-a trimis la un neurochirurg, doctorul Wyatt. Acesta m-a consultat și mi-a spus că trebuie să mă internez imediat, așa că i-am urmat sfatul și m-au pus de la bun început într-un dispozitiv de susținere.

Doctorul Wyatt știa că am probleme respiratorii și a chemat un specialist care a indicat să fie consultat un anesteziolog, doctorul Coleman, dacă urma să fiu adormit. Specialistul m-a tratat timp de aproape trei săptămâni, până ce m-a adus într-o stare convenabilă pentru ca doctorul Coleman să accepte să mă anestezieze. Intr-o zi de luni și-a dat acordul, deși era foarte îngrijorat. Operația a fost programată pentru vineri. Luni seara m-am culcat și am dormit bine până marți dimineața devreme, când m-am trezit cu dureri mari. M-am răsucit și am încercat să-mi găsesc o poziție mai confortabilă, dar în acea clipă a apărut o lumină în colțul camerei, chiar lângă tavan. Era o minge de lumină, ca un glob, nu prea mare — așa zice că nu avea mai mult de 30-40 de centimetri în diametru - și în momentul în care a apărut, am simțit ceva deosebit. Nu pot spune că era un sentiment ciudat; era o senzație de pace deplină și totală relaxare. Am văzut o mână întinzându-se spre mine din lumină și lumina mi-a spus: „Vino cu mine. Vreau să-ți arăt ceva.” Și imediat, tară nicio ezitare, am ridicat brațul și am prins mâna aceea. Atunci am avut impresia că sunt tras în sus și că îmi părăsesc corpul, iar când

m-am uitat înapoi, l-am văzut întins pe pat, în vreme ce eu urcam spre tavan. Imediat ce mi-am părăsit corpul, am luat și eu aceeași formă ca lumina. Am avut impresia — și va trebui s-o descriu cu propriile mele cuvinte, fiindcă n-am mai auzit pe nimeni vorbind vreodată despre așa ceva — că forma aceasta era, în mod cert, un spirit. Nu avea un trup, era doar un fuior de fum sau un abur. Părea aproape ca norii de fum de țigară pe care îi poți vedea când plutesc în raza de lumină a unui bec. Forma pe care am luat-o eu avea însă culori: portocaliu, galben și o nuanță pe care n-am putut s-o disting — cred că era un fel de indigo, ceva albastrui. Forma aceea spirituală nu avea un contur ca de corp omenesc. Era mai mult sau mai puțin circulară, dar avea ceea ce aș putea numi o mână. Știu asta pentru că atunci când lumina s-a întins spre mine, eu am ridicat spre ea o mână. Și totuși, brațele mele au rămas nemișcate, le vedeam pe pat, întinse pe lângă corp, atunci când m-am ridicat spre lumină. Dar când eu nu-mi foloseam mâna spirituală, spiritul revenea la forma circulară. Deci am fost ridicat lângă lumină și am început să ne deplasăm prin tavan și prin zidul salonului, pe coridor și în jos, de la un etaj la altul, până spre parterul spitalului. Nu ne era deloc greu să trecem prin uși sau prin ziduri; pur și simplu dispăreau din fața noastră când ne apropiam de ele.

În acest răstimp, cred că am călătorit. Știam că ne mișcăm, dar nu aveam nicio senzație de viteză. Și într-o clipă, aproape instantaneu, mi-am dat seama că ajunseseam în salonul de terapie intensivă. Ei bine, eu nici măcar nu știam unde anume se afla în acel spital salonul de terapie intensivă, dar am ajuns acolo și, din nou, eram în colțul încăperii, sub tavan, la înălțime.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Am văzut medicii și asistentele în costumele lor verzi, am văzut și paturile din salon. Apoi ființa aceea mi-a spus — de fapt, mi-a arătat:, „Aici vei fi tu. Când te vor aduce din sala de operații, te vor așeza în patul acela, dar nu te vei mai trezi niciodată. Nu vei mai ști nimic după ce vei intra în sala de operații, până ce voi veni eu la tine, ceva mai târziu.” Nu susțin că mi-a spus toate acestea cu cuvinte. Nu era o voce audibilă, fiindcă altfel m-aș fi așteptat ca și ceilalți din salon s-o audă, dar nimeni n-a auzit-o. Mai degrabă a fost o impresie care mi-a venit, însă într-o formă atât de vie, încât în niciun caz n-aș putea spune că n-am auzit-o sau n-am simțit-o. A fost foarte clară. Și ceea ce vedeam... Ei bine, îmi era mult mai ușor să recunosc lucrurile când mă aflam în forma spirituală. Și mă întrebam: „Oare ce încearcă să-mi arate?” Și imediat am știut ce voia, ce avea în minte. Fără nicio îndoială. Și anume că patul acela — patul din dreapta când intri din coridor — va fi cel în care voi fi așezat și că m-a adus aici cu un scop. Apoi mi-a spus și de ce. Mi-a trecut prin minte că o făcea pentru că nu voia să mă tem atunci când va veni vremea ca spiritul să-mi părăsească trupul și pentru că dorea să știu ce anume voi simți în clipa aceea. Voia să mă liniștească, să nu-mi fie teamă, fiindcă îmi spusese că nu va veni imediat, că se vor întâmpla mai întâi alte lucruri, dar că prezența lui va eclipsa totul și el va fi alături de mine la sfârșit. Dar imediat când mă alăturasem lui pentru a călători spre salonul de terapie intensivă, și deci când devenisem eu însumi un spirit, într-un fel ne contopisem. Eram două entități separate, firește, dar el deținea controlul total în ceea ce mă privea pe mine și ce se întâmpla cu mine. Și chiar dacă treceam prin ziduri și tavane, părea că suntem Într-o comuniune

atât de strânsă, încât nimic în lume nu m-ar fi putut deranja. Totul era, repet, pace, liniște și o seninătate pe care n-am mai întâlnit-o nicăieri altundeva. Și după ce mi-a spus acestea, m-a dus înapoi în salonul meu, unde mi-am văzut din nou corpul, în aceeași poziție în care-l lăsasem când am plecat, și instantaneu am fost înapoi în el. Cred că l-am părăsit vreme de cinci sau zece minute, dar scurgerea timpului nu are nimic în comun cu experiența aceasta. De fapt, nici nu-mi amintesc dacă m-am gândit la ea ca durând un răstimp anume. Toată această întâmplare m-a uluit, m-a luat complet prin surprindere. A fost ceva atât de viu și de real! Iar a doua zi dimineață nu mi-era teamă deloc. Când m-am bărbierit, am observat că mâna nu-mi mai tremură, așa cum făcuse în ultimele șase sau opt săptămâni. Știam că voi muri, dar nu îmi părea rău și nu mă temeam. Nu mă gândeam deloc: „Cum aş putea să împiedic asta?” Eram gata.

Joi după-amiaza, cu o zi înainte de operația programată, eram în salon și îmi făceam griji. Eu și soția mea avem un băiat, un nepot pe care îl adoptasem, iar în perioada aceea treceam prin niște necazuri cu el. Am hotărât să-i scriu soției o scrisoare și una nepotului, în care să-mi exprim îngrijorarea, și să le ascund, astfel încât să nu fie găsite decât după operație. După ce am scris cam două pagini din scrisoarea către soție, parcă s-ar fi deschis dintr-o dată un zăgaz. Brusc, am izbucnit în lacrimi, în hohote de plâns. Am simțit o prezență și la început am crezut că am plâns atât de tare, încât am deranjat-o pe una dintre asistente, care venise să vadă ce mi se întâmplase. Dar nu auzisem ușa deschizându-se. Din nou am simțit prezența aceea, dar de data aceasta n-am mai văzut lumina, iar gândurile sau cuvintele mi-au apărut în minte, la fel ca

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

înainte, spunându-mi: „Jack, de ce plângi? Credeam că te vei bucura să fii alături de mine.” M-am gândit: „Da, mă bucur. Vreau foarte mult să vin.” Iar vocea a continuat: „Și atunci, de ce plângi?” „Știi c-am avut necazuri cu nepotul nostru”, am răspuns, „și mi-e teamă că soția mea nu va ști cum să-l crească. Încerc să exprim în cuvinte ceea ce simt și ceea ce aș vrea să încerce ea să facă în privința lui. Și sunt îngrijorat fiindcă mă gândesc că, poate, prezența mea l-ar mai potoli puțin.” Apoi, dinspre acea prezență mi-a venit în minte gândul: „Fiindcă ceri asta pentru altcineva și te gândești la alții, nu la tine, îți voi da ceea ce dorești. Vei trăi până ce îl vei vedea pe nepotul tău devenind bărbat în toată firea.” Și imediat a dispărut. M-am oprit din plâns și am distrus scrisoarea, pentru ca soția mea să n-o găsească. În seara aceea, doctorul Coleman a venit și mi-a spus că se aștepta să aibă probleme serioase anesteziindu-mă și mi-a cerut să nu fiu surprins când mă voi trezi și voi vedea în jurul meu tot felul de aparate, fire și tuburi. Nu i-am povestit ce mi se întâmplase, dar am încuviințat și l-am asigurat că voi coopera.

A doua zi dimineata, operația a durat mult, dar a decurs cu bine și, când mi-am recăpătat cunoștința, doctorul Coleman era alături de mine, așa că i-am spus: „Știi exact unde sunt.” „In ce pat ești?” m-a întrebat el, la care eu am răspuns: „In primul pat din dreapta, cum intri de pe coridor.” A început să râdă și, desigur, și-a spus că vorbeam așa din cauza anestezicului. Voiam să-i povestesc ce mi se întâmplase, dar imediat a intrat în salon doctorul Wyatt, care a spus: „Și-a revenit acum. Ce vrei să faci în continuare?” Iar doctorul Coleman a răspuns: „Nu mai am nimic de făcut. Niciodată în viața mea n-am fost

mai uluit decât acum. Am pregătit toate aceste echipamente, iar el nu are nevoie de niciunul." „Se mai întâmplă și minuni", a replicat doctorul Wyatt. Și când m-am putut ridica, am văzut că eram în patul pe care mi-l arătase lumina cu câteva zile înainte.

Toate astea s-au întâmplat cu trei ani în urmă, dar pentru mine sunt și acum la fel de vii ca atunci. A fost cel mai fantastic lucru care mi s-a întâmplat vreodată și a contat enorm în viața mea. Dar nu vorbesc despre el. Am povestit doar soției, fratelui meu, preotului și acum dumneavoastră. Nu încerc să impresionez pe nimeni și nici să mă laud. Doar că, după experiența aceea, nu mai am nicio îndoială. Știu că exista viață după moarte.

3

PARALELE

Evenimentele ce caracterizează diversele etape ale experienței morții sunt cel puțin neobișnuite. De aceea, surprinderea mea a fost și mai mare când, pe parcursul anilor, am identificat o serie de paralele izbitoare. Acestea apar în scrieri străvechi și/sau ezoterice din literatura celor mai diverse civilizații, culturi și epoci.

BIBLIA

În societatea noastră, Biblia este cea mai citită și mai dezbătută dintre cărțile care tratează subiecte legate de natura spirituală a omului și de viața de după moarte. În ansamblul ei însă, Biblia are puține de spus despre ceea ce se petrece în momentul morții și despre natura exactă a lumii de dincolo. Această afirmație este adevărata îndeosebi în privința Vechiului Testament. În conformitate cu afirmațiile unor exegeți, numai două fragmente din acesta din urmă se referă limpede la viața după moarte:

Isaia 26:19: Să învie dar morții Tăi! Să se scoale trupurile mele moarte! Treziți-vă și săriți de bucurie, cei ce locuiți în țărână, căci... pământul va scoate iarăși afară pe cei morți.

Daniel 12:2: Mulți din cei ce dorm în țărâna pământului se vor scula: unii pentru viața veșnică, și alții pentru ocară și rușine veșnică.

Să remarcăm că în ambele fragmente se sugerează clar că trupul fizic va învia și că starea de moarte fizică este comparată, și aici, cu somnul.

Așa cum am văzut în capitolul anterior, unele persoane se bazează pe anumite concepte biblice atunci când încearcă să-mi explice sau să elucideze ce li s-a întâmplat. De exemplu, să ne reamintim că un bărbat a identificat incinta întunecată prin care a trecut în momentul morții cu biblica „vale a umbrelor”. Două persoane au făcut referire la cuvintele lui Iisus: „Eu sunt lumina lumii.” Se pare că acest citat a fost, cel puțin în parte, premisa de la care au plecat amândouă atunci când au identificat cu Iisus Hristos lumina pe care au întâlnit-o. Una dintre aceste două persoane mi-a mărturisit: „N-am văzut nicio clipă o ființă în această lumină, dar pentru mine ea era o conștiință eristică, una cu tot ce există, o iubire perfectă. Cred că exact la acest lucru s-a referit Iisus atunci când a spus că El e lumina lumii.”

În plus, în lecturile mele am întâlnit câteva paralele pe care nu le-a menționat însă niciunul dintre subiecții implicați. Cele mai interesante apar în scrierile apostolului Pavel — prigonitor al creștinilor până la cunoscuta sa viziune și convertire pe drumul Damascului. Iată ce spune apostolul Pavel:

Faptele Apostolilor 26:13-26: Am văzut, o, rege, în calea mea, strălucind împrejurul meu și împrejurul tovarășilor mei o lumină din cer, a cărei strălucire întrecea pe cea a soarelui. Am căzut cu toții la

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

pământ și eu am auzit un glas, care îmi zicea în limba evreiască: „Saule, Saule, pentru ce Mă prigonești? Greu îți este să lovești în țepușă cu piciorul.”

„Cine ești, Doamne?” am răspuns eu. Și Domnul a zis: „Eu sunt Iisus, pe care-L prigonești. Dar scoală-te și stai în picioare; căci M-am arătat ție ca să te pun slujitor și martor și al celor pe care le-ai văzut, și al celor întru care Mă voi arăta ție...”

„Drept aceea, o, rege Agripa, n-am vrut să mă împotrivesc vedeniei cerești... Pe când vorbea el astfel ca să se apere, Festus a zis cu glas tare: „Pavele, ești nebun! învățătura ta cea multa te duce la nebunie.”

„Nu sunt nebun, prea nobile Festus”, a răspuns Pavel; „dimpotrivă, rostesc cuvintele adevărului și înțelepciunii.”

Acest episod are unele asemănări evidente cu cel al întâlnirii cu ființa de lumină în cadrul experiențelor la granița morții. În primul rând, ființa de lumină are o personalitate, deși nu este vizibilă o formă fizică, iar dinspre ea răzbate o „voce” care pune o întrebare și apoi oferă instrucțiuni. Când încearcă să le povestească altora, Pavel este luat în derâdere și considerat „nebun”. Totuși, viziunea i-a schimbat întreaga viață: din acel moment a devenit principalul propovăduitor al creștinismului ca mod de viață bazat pe iubirea față de semenii.

Există, desigur, și unele deosebiri. În cursul acestei viziuni, Pavel nu a ajuns în pragul morții. De asemenea, Pavel afirmă că a fost orbit de lumină și că trei zile după aceea nu a mai văzut nimic. Aici relatarea sa diferă de spusele celor care susțin că, deși era neșpus de strălucitoare, lumina nu i-a orbit și nu i-a împiedicat să vadă lucrurile din jur.

În discuțiile sale despre natura vieții de după moarte, Pavel afirmă că unii se îndoiesc de conceptul creștin al vieții de apoi, întrebând ce fel de trup vor avea morții:

1 Corinteni 15:35-52: Dar va zice cineva: „Cum înviază morții? Și cu ce trup se vor întoarce?” Nebun ce ești! Ce semeni tu nu înviază dacă nu moare mai întâi. Și când semeni, semeni nu trupul care va fi, ci un grăunte gol... Apoi Dumnezeu îi dă un trup după cum voiește; și fiecărei semințe îi dă un trup al ei... Tot așa, sunt trupuri cerești și trupuri pământești; dar alta este slava trupurilor cerești și alta a trupurilor pământești... Așa este și învierea morților. Trupul este semănat întru stricăciune și înviază întru nestricăciune; este semănat întru necinste și înviază întru slavă; este semănat întru neputință și înviază întru putere. Este semănat trup firesc și înviază trup duhovnicesc. Dacă este un trup firesc, este și un trup duhovnicesc... Iată, vă spun o taină: nu toți vom adormi, dar toți vom fi schimbați într-o clipă, într-o clipeală din ochi, la trâmbița cea de apoi. Căci trâmbița va suna și morții vor învia nesupuși stricăciunii.

În mod interesant, scurta descriere pe care Pavel o face „trupului duhovnicesc” amintește de relatările celor care și-au părăsit propriul corp. În toate cazurile sunt subliniate imaterialitatea corpului spiritual - căruia îi lipsește substanța fizică — și inexistența oricăror limitări. Pavel afirmă, de exemplu, că în vreme ce corpul fizic este slab și urât, cel spiritual va fi puternic și frumos. Această remarcă amintește de o experiență la granița morții în care corpul spiritual părea întreg și complet, chiar și atunci când trupul fizic putea fi văzut mutilat, sau de o alta în care corpul spiritual nu părea a avea o vârstă definită - *Le.*, nu era limitat de timp.

PLATON

Filosoful Platon, unul dintre cei mai mari gânditori din toate timpurile, a trăit în Atena în perioada 428-348 î.Hr. și a lăsat posterității o sumă de concepte structurate sub forma câtorva scrisori și a unor piese de teatru sau dialoguri, aproximativ douăzeci și două, majoritatea avându-l ca interlocutor principal pe Socrate, preceptorul său.

Platon credea cu tărie în utilizarea logicii, a rațiunii și a argumentației pentru aflarea adevărului și atingerea înțelepciunii - dar până la un punct, fiindcă era deopotrivă și un mare vizionar, care a arătat că, în cele din urmă, adevărul nu poate fi cunoscut decât prin experiența aproape mistică a iluminării. Platon accepta existența unor planuri și dimensiuni ale realității, altele decât lumea sensibilă, fizică, și credea că acest tărâm fizic poate fi înțeles doar prin raportare la aceste alte planuri ale realității, mai „înalte”. În consecință, era interesat îndeosebi de componenta conștientă, necorporală, a omului — sufletul — și considera corpul fizic ca un simplu vehicul temporar al sufletului. Nu este deci surprinzător faptul că era preocupat de soarta sufletului după moartea fizică și că mai multe dintre dialogurile sale — în special *Phaidon*, *Gorgias* și *Republica* — tratează parțial exact acest subiect.

Operele sale sunt pline de descrieri ale morții care seamănă foarte bine cu cele prezentate în capitolul anterior. Platon definește moartea, de exemplu, ca fiind separarea părții necorporale a ființei vii, sufletul, de cea fizică, trupul în sine. În plus, această componentă necorporală a omului este marcată de mult mai puține limitări, comparativ cu cea fizică. Prin urmare, Platon precizează limpede că timpul nu este un element definitoriu în lumile aflate dincolo de cea fizică. Celelalte planuri existențiale sunt eterne și, așa cum formulează el atât de frapant, ceea ce noi

numim timp nu este altceva decât „reflexia ireala, mișcătoare, a veșniciei”.

Platon discută în diverse pasaje despre modul în care sufletul despărțit de trup poate întâlni și poate discuta cu spiritele celor dispăruți, fiind îndrumat de spiritele păzitoare în trecerea de la viața fizică spre următoarea dimensiune. El menționează că unii se pot aștepta ca, în clipa morții, să fie întâmpinați de o luntre care îi transportă peste o apă, pe „celălalt țărm” al existenței lor de după moarte. În *Phaidon*, atât dramatica punere în scenă, cât și pregnanța cuvintelor și argumentelor utilizate arată hotărât că trupul este o temniță a sufletului și că, prin urmare, moartea este o eliberare sau o evadare din această închisoare. În vreme ce, așa cum am văzut în capitolul întâi, Platon formulează (prin intermediul lui Socrate) antica imagine a morții ca fiind un somn sau o uitare, el face acest lucru pentru a o dezavua și a o întoarce cu 180 de grade. Potrivit lui Platon, sufletul intră în trupul fizic venind de pe un tărâm mai înalt, divin, al existenței. Pentru el, **nașterea** este, de fapt, adormirea și uitarea, fiindcă sufletul, născându-se în trup, trece de la o stare de conștienta extinsă la una mult mai restrânsă, uitând concomitent adevărurile pe care le știa înainte de a se întrupa. Moartea, în consecință, este o **trezire** și o **reamintire**. Platon observă că sufletul despărțit de trup în clipa morții poate gândi și raționa mult mai limpede decât înainte și poate recunoaște mult mai ușor adevărata natură a lucrurilor. De asemenea, la scurt timp după moarte, sufletul este adus în fața unei „judecăți”, în cadrul căreia o entitate divină îi prezintă tot ce a făcut — bun sau rău - în viață.

În cartea a X-a a dialogului *Republica* întâlnim poate cea mai frapantă asemănare dintre toate. Aici Platon expune mitul lui Er, un soldat grec. Er a luat parte la o luptă în care au murit numeroși greci, iar când compatrioții săi vin pe câmpul de bătălie să adune trupurile războinicilor căzuți, printre acestea se află și corpul lui. Cadavrul lui Er este așezat, împreună cu celelalte, pe rugul funerar, pentru a fi incinerat. După o vreme, trupul lui

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

revine la viață și Er descrie ce a văzut în călătoria sa pe tărâmurile de dincolo. În primul rând, povestește soldatul, sufletul i-a părăsit trupul, s-a alăturat altor spirite și împreună s-au dus într-un loc în care existau „deschizături” sau „tuneluri” care, după câte se pare, duceau de pe pământ pe tărâmul vieții de apoi. Acolo, celelalte suflete au fost oprite și judecate de ființe divine, care vedeau dintr-o privire, ca într-un fel de vitrină, tot ce făcuse sufletul respectiv în viața lui pământească. Er nu a fost însă judecat; ființele i-au spus că trebuie să se întoarcă pentru a le povesti semenilor săi cum este pe lumea cealaltă. După ce a văzut multe alte locuri, Er a fost trimis înapoi, spunând că nu știe cum anume s-a întors în corpul său fizic; pur și simplu s-a trezit și s-a pomenit pe rugul funerar.

Este important să reținem ceea ce Platon însuși ne previne, anume că detaliile exacte pe care el le oferă cu privire la lumea în care va ajunge sufletul după moarte sunt „probabilități, în cel mai bun caz”. Deși nu se îndoiește de supraviețuirea dincolo de moartea corpului, el insistă că, în încercarea de a explica aici, pe pământ, viața de dincolo, ne confruntăm cu două mari dificultăți. În primul rând, sufletul este întemnițat în corpul fizic, ceea ce poate învăța și experimenta fiind limitat de simțurile fizice. Văzul, auzul, mirosul, gustul și simțul tactil ne pot înșela, fiecare în felul său. Ochii pot face ca un obiect uriaș să pară mic dacă se află la depărtare, putem înțelege greșit spusesele cuiva și așa mai departe. Toate acestea ne pot crea false opinii sau impresii cu privire la natura lucrurilor. Prin urmare, sufletul nu poate vedea realitatea ca atare înainte de a se elibera de impreciziile și amăgirile simțurilor fizice.

În al doilea rând, Platon susține că limbajul uman nu poate exprima în mod direct realitățile ultime. Cuvintele mai degrabă disimulează, decât să releve, natura intrinsecă a lucrurilor. În consecință, vocabularul uman nu poate decât să sugereze — prin analogie, prin intermediul miturilor și în alte moduri indirecte — caracterul real a ceea ce se află dincolo de lumea fizică.

CARTEA TIBETANĂ A MORȚILOR

Această remarcabilă lucrare a fost compilată din învățăturile înțelepților care au trăit în Tibetul preistoric și transmise oral din generație în generație. Prima sa consemnare datează, se pare, din secolul al VIII-lea d.Hr., dar chiar și atunci a fost ascunsă, pentru ca secretele sale să fie ferite de ochii neinițiaților.

Forma acestei neobișnuite cărți a fost conturată de numeroasele utilizări care i-au fost date. În primul rând, înțelepții care au scris-o considerau moartea ca fiind un meșteșug — ceva ce putea fi făcut ori cu măiestrie, ori în mod nepotrivit, în funcție de cât de bine stăpânea persoana respectivă cunoștințele necesare. De aceea, cartea era citită în cadrul ceremoniei funerare sau în fața muribundului, în ultimele momente ale vieții sale, considerându-se că îndeplinea astfel două funcții. Prima era aceea de a ajuta muribundul să rețină natura fiecăruia dintre fenomenele noi și minunate pe care le experimenta. Cea de-a doua era aceea de a-i ajuta pe cei rămași în viață să gândească pozitiv și să nu-l tragă înapoi pe cel ce moare cu emoțiile, îngrijorarea și dragostea lor, astfel încât acesta să poată intra în lumea de dincolo într-o stare mentală adecvată, eliberat de toate preocupările trupești.

Pentru a-și îndeplini aceste funcții, cartea cuprinde o lungă descriere a diverselor etape prin care trece sufletul după moartea fizică. Asemănarea dintre primele stadii ale morții relatate în această carte și cele menționate de subiecții mei ajunși la granița morții este pur și simplu fantastică.

În primul rând, în relatarea tibetană, sufletul sau mintea muribundului se desprinde de corp. Puțin mai târziu, sufletul intră într-un „leșin” și se pomenește într-un abis - nu un abis fizic, ci unul care este, de fapt, supus propriilor limitări și în care conștiința sa încă există. Acolo poate auzi sunete și zgomote neliniștitoare și alarmante, descrise ca răgete, tunete, șuierături

asemenea vântului, și de regulă constată că el, împreună cu tot ceea ce se află în jur, este învăluit într-o lumină cețoasă, cenușie.

Este surprins, dându-și seama că a ieșit din corpul său fizic, își vede și își aude rudele plângându-l și pregătindu-i trupul pentru înmormântare, dar când încearcă să le vorbească, observă că ele nici nu-l văd, nici nu-l aud. Încă nu realizează că este mort și se simte derutat. Se întreabă dacă a murit sau nu și, când își dă seama în sfârșit de adevăr, nu știe ce să facă și încotro să se ducă. Se simte copleșit de regrete, iar starea în care se află îl deprimă. Pentru o vreme, rămâne în apropiere de locurile care i-au fost familiare în viața fizică.

Observă că are totuși un corp — numit corpul „lucitor” — care nu pare a fi format dintr-o substanță materială. Astfel, poate trece prin ziduri, stânci și chiar prin munți, fără a întâmpina nicio rezistență. Deplasarea este aproape instantanee. Oriunde dorește să se ducă, ajunge în locul respectiv în numai o clipă. Gândirea și capacitatea de percepție îi sunt mai puțin limitate; mintea îi devine foarte lucidă, iar simțurile îi par mai ascuțite, mai fine și mai apropiate, prin natura lor, de divin. Dacă în viața fizică a fost orb sau infirm, acum este surprins să constate că trupul lui „lucitor” are toate simțurile și că toate capacitățile corpului fizic i-au fost redată și chiar intensificate. Poate întâlni alte ființe cu același tip de corp și poate ajunge în fața unei lumini pure sau limpezi. Tibetanii îl sfătuiesc pe cel care moare și se apropie de această lumină să încerce să resimtă doar dragoste și compasiune pentru toți ceilalți.

Cartea descrie, de asemenea, sentimentele de extraordinară pace și mulțumire pe care le încearcă muribundul și menționează un fel de „oglină” în care, în fața lui și a ființelor care îl judecă, sunt reflectate clar toate faptele pe care le-a făcut în viață, bune și rele. În această situație nu există loc de neînțelegeri; nimeni nu poate minți cu privire la viața pe care a dus-o.

Pe scurt, deși *Cartea tibetana a morților* include numeroase stadii ulterioare ale morții, până la care subiecții intervievați de mine nu au ajuns, este evident că există o frapantă similaritate între

conținutul acestui străvechi manuscris și fenomenele relatate de persoane din secolul douăzeci.

EMANUEL SWEDENBORG

Swedenborg s-a născut la Stockholm și a trăit între anii 1688-1772, fiind o celebritate a epocii sale, datorită numeroaselor contribuții aduse în diverse domenii ale științelor naturale. Scrierile sale, orientate inițial spre anatomie, fiziologie și psihologie, s-au bucurat de o anume recunoaștere. În ultima parte a vieții a trecut printr-o criză de ordin religios și a început să relateze experiențe în cadrul cărora, după spusele sale, a comunicat cu entități spirituale din lumea de dincolo.

Lucrările din această perioadă se remarcă prin descrieri în culori vii ale vieții de după moarte. Și de această dată, asemănarea dintre ceea ce scrie el cu privire la unele dintre experiențele spirituale trăite și spusele celor care s-au întors din pragul morții sunt uimitoare. De exemplu, Swedenborg descrie modul în care, atunci când funcțiile organice de respirație și circulație sanguină încetează,

Omul totuși nu moare, ci este doar separat de partea corporală care i-a folosit în această lume... Când moare, omul nu face decât să treacă dintr-o lume în alta.

În continuare, susține că a parcurs el însuși etapele inițiale ale morții și că a avut experiențe de decorporare.

Am fost adus într-o stare de insensibilitate din punctul de vedere al simțurilor trupești — prin urmare, aproape în starea de moarte; totuși, viața interioară, cu gândirea, a rămas neștirbită, astfel încât am observat și am reținut în memorie lucrurile care mi s-au

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

întâmplat și care li se întâmplă celor care sunt resuscitați și readuși din moarte... îndeosebi am putut percepe... că a existat o tragere și... o extragere a... minții, și deci a spiritului, din trup.

In timpul acestei experiențe, întâlnește ființe pe care le numește „îngeri” și care îl întreabă dacă este pregătit să moară.

Acei îngeri m-au întrebat mai întâi ce gândeam, dacă gândurile îmi erau ca ale acelor care mor, adică îndreptate către viața eternă; și voiau să păstrez în minte acele gânduri.

Dar comunicarea dintre Swedenborg și spirite nu este una omenească, pământească, ci este aproape un transfer direct al gândurilor. De aceea, nu există nicio posibilitate de neînțelegere sau de interpretare greșită.

In vreme ce spiritele discută între ele într-un limbaj universal... Fiecare om, imediat după moarte, începe să comunice în acest limbaj universal... care este adecvat spiritului său...

Vorbirea unui înger sau spirit cu omul este auzită la fel de sonor ca atunci când discută doi oameni între ei; și totuși, nu e auzită și de ceilalți aflați în apropiere, ci numai de el însuși; motivul este acesta: ceea ce vorbește un spirit sau un înger se revarsă în primul rând în mintea omului...

Persoana de curând decedată nu-și dă seama că a murit, fiindcă se află încă într-un „corp” care seamănă, în anumite privințe, cu trupul său fizic.

Prima stare a omului după moarte este asemănătoare cu cea din timpul vieții, fiindcă înfățișarea îi este aceeași... De aceea, el crede că se află încă în lume... Și astfel, după ce se miră că are încă un trup și toate simțurile pe care le avea... începe să-și dorească să afle ce este raiul și ce e iadul.

Dar această stare spirituală este mai puțin limitată. Puterea de percepție, gândirea și memoria sunt mai ascuțite, iar timpul și spațiul nu mai constituie obstacole, ca în viața fizică.

Toate facultățile spiritului... sunt într-o stare mai ascuțită, la fel ca senzațiile, gândurile și percepțiile lor.

Cel care moare se poate întâlni cu spiritele altor persoane decedate, pe care le-a cunoscut în timpul vieții. Ele îi vin în întâmpinare, pentru a-l ajuta să treacă în lumea de dincolo.

Spiritul celui recent plecat dintre cei vii este... recunoscut de prietenii lui și de cei pe care i-a cunoscut în lume... de aceea, prietenii îl instruiesc cu privire la viața eternă...

Viața pe care a trăit-o îi poate fi arătată într-o viziune. Cel decedat își amintește fiecare detaliu și nu are nicio posibilitate de a minți sau de a ascunde ceva.

Memoria interioară... este în așa fel încât în ea sunt înscrise toate lucrurile... pe care omul le-a gândit, le-a spus și le-a făcut... din primele zile de viață până la o vârstă extrem de înaintată. Când intră într-o altă viață, omul păstrează amintirea tuturor acestor lucruri și și le amintește perfect.. Tot ce a spus și a tăcut., apare înaintea îngerilor, într-o lumină limpede ca a

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

zilei... și... nu există nimic ascuns în lume care să nu fie dezvăluit după moarte... văzut parcă în efigie, când spiritul este privit în lumina cerească.

Swedenborg descrie de asemenea „lumina Domnului”, care se află pretutindeni în lumea de dincolo, o lumină de o strălucire inefabilă, pe care a zărit-o și el însuși. Este o lumină a adevărului și a înțelegerii.

Prin urmare, și în scrierile lui Swedenborg, la fel ca în Biblie, în operele lui Platon și în *Cartea tibetană a morților*, exista paralele uimitoare cu evenimentele din cadrul experiențelor contemporane la granița morții. În mod firesc, se naște întrebarea dacă acest paralelism ar trebui cu adevărat să ne surprindă. Unii ar putea sugera, de pildă, că autorii acestor scrieri s-au influențat unii pe alții. O asemenea presupunere poate fi susținută în unele cazuri, dar nu și în altele. Platon recunoaște că s-a inspirat în parte din misticismul religios al Orientului, astfel că este posibil să fi fost influențat de aceeași tradiție care a produs *Cartea tibetană a morților*. La rândul lor, ideile filosofiei elene și-au pus amprenta asupra unora dintre autorii Noului Testament și, deci, am putea susține că opiniile lui Pavel cu privire la corpul spiritual își au unele rădăcini în gândirea lui Platon.

Pe de altă parte, în cele mai multe dintre aceste cazuri nu e ușor să stabilim dacă asemenea influențe ar fi putut exista. Fiecare autor pare a fi adus câteva detalii noi și interesante, care apar deopotrivă și în relatările subiecților mei, dar pe care nu le-ar fi putut prelua de la autorii de dinaintea lui. Swedenborg a citit Biblia și cunoștea opera lui Platon. De mai multe ori însă, el remarcă faptul că, uneori, persoana care tocmai a murit nu-și dă seama, o vreme, că este moartă. Acest lucru, care este menționat în mod repetat în relatările celor care au ajuns în pragul morții, nu apare nici în Biblie, nici în lucrările lui Platon; este subliniat însă în *Cartea tibetană a morților*, pe care Swedenborg nu a avut cum s-o citească, pentru că a fost tradusă abia în 1927.

Ar fi oare posibil ca relatările culese de mine să fi fost influențate de lucrări de tipul celor pe care le-am amintit anterior? Toate persoanele cu care am discutat au avut, înainte de experiența la granița morții, acces la Biblie, și două sau trei cunoșteau ceva despre ideile lui Platon. Pe de altă parte, niciuna nu știa despre lucrări ezoterice precum cele ale lui Swedenborg sau *Cartea tibetana a morților*. Și totuși, numeroase detalii care nu apar în Biblie și nici măcar în opera lui Platon sunt menționate în relatările subiecților mei, iar ele corespund întocmai cu fenomenele și evenimentele descrise în sursele mai puțin cunoscute.

Trebuie să recunoaștem că asemănările și paralelele existente între scrierile gânditorilor antici și relatările americanilor contemporani care au ajuns în pragul morții sunt cu adevărat frapante și, până în prezent cel puțin, greu de explicat. Cum este posibil, ne-am putea întreba, să existe o asemănare atât de mare ca între ideile înțelepților tibetani, teologia și viziunile apostolului Pavel, miturile și opiniile lui Platon și revelațiile spirituale ale lui Swedenborg, dar și între ele și relatările contemporanilor noștri care au ajuns la granița morții?

ÎNTREBĂRI

Deja cititorul are, probabil, numeroase nedumeriri și obiecții. În anii în care am susținut conferințe pe această temă mi-au fost adresate numeroase întrebări. În general, acestea se axează de cele mai multe ori asupra aceluiași probleme, astfel că am putut alcătui o listă cu cele care apar mai frecvent. În capitolul de față și în următorul voi încerca să răspund la toate.

Nu cumva ați inventat dumneavoastră totul?

Nu, nu am inventat. Intenționez cu toată seriozitatea să-mi creez o carieră în domeniul universitar, predând cursuri de psihiatrie și de filosofia medicinei, iar o asemenea farsă nu mi-ar fi câtuși de puțin utilă în acest sens.

De asemenea, am constatat din proprie experiență că toți cei care încearcă în mod răbdător și cu înțelegere să cerceteze existența unor astfel de fenomene în rândul rudelor, prietenilor și cunoștințelor renunță în scurt timp la orice dubii.

Dar nu sunteți nerealist? La urma urmei, cât de frecvente s un t aces te experien țe?

Recunosc, într-adevăr, că, datorită numărului redus al cazurilor studiate, nu pot face o estimare numerică semnificativă a incidenței acestui fenomen. Vreau să subliniez însă un

lucru: numărul celor care au trăit astfel de experiențe este mult mai mare decât ar putea bănuși cei care nu le-au studiat. Am susținut numeroase conferințe pe acest subiect, în fața unui public variat, și niciodată nu mi s-a întâmplat ca, la final, să nu fiu abordat de cineva cu o poveste similară proprie; în câteva cazuri, respectivii au făcut-o chiar publică. Desigur, s-ar putea spune (pe drept cuvânt) că la aceste conferințe tind să participe în primul rând persoane care au trecut printr-o astfel de experiență. Totuși, în multe cazuri, persoanele respective nu au venit la conferința datorită subiectului. Nu cu mult timp în urmă, de exemplu, m-am adresat unui grup de treizeci de persoane. Două dintre ele trecuseră printr-o experiență la granița morții și ambele se aflau în sală pur și simplu pentru că făceau parte din grupul respectiv. Și, de altfel, nici nu știuseră care va fi subiectul conferinței.

Dacă experiențele la granița morții sunt atât de frecvente precum susțineți, de ce nu se știe mai pe larg acest lucru?

Par a exista mai multe motive în acest sens. În primul rând, cred, starea de spirit specifică vremurilor noastre nu favorizează discuțiile despre posibilitatea supraviețuirii dincolo de moartea fizică. Trăim într-o epocă în care știința și tehnologia au înregistrat progrese uriașe în înțelegerea și cucerirea naturii. A vorbi despre viața de după moarte pare un atavism pentru mulți dintre cei care consideră, probabil, că această idee ține mai degrabă de trecutul „superstițios” al omenirii decât de prezentul ei „științific”. În consecință, cei care au trăit experiențe aflate dincolo de limitele domeniului științific — așa cum este el înțeles astăzi — sunt adesea ridiculizați. Conștiente de această atitudine, persoanele care au avut experiențe transcendente sunt, de obicei, în mod explicabil, reticente când vine vorba despre a le expune în public. Eu sunt, de fapt, convins că un volum uriaș de dovezi zace ascuns în mintea celor care au avut astfel de experiențe și care, din teama de a nu fi considerați „nebuni” sau

cu o „imaginație hiperactivă”, nu le-au povestit decât unui număr foarte restrâns de prieteni ori rude.

În plus, lipsa de cunoaștere a publicului general în domeniul experiențelor la granița morții pare a izvorî în parte dintr-un fenomen psihologic banal, care implică atenția. O mare parte din ceea ce vedem și auzim zilnic trece neînregistrat de mintea conștientă. Dacă atenția ne este atrasă de ceva în mod dramatic însă, tindem să observăm și să reținem lucrul respectiv. Multora ni s-a întâmplat să aflăm sensul unui cuvânt nou și după aceea, vreme de câteva zile, să vedem cuvântul în cauză în orice carte sau revistă pe care o citim. Explicația, de obicei, nu este aceea că respectivul cuvânt tocmai a intrat în limba vorbită și apare pretutindeni; dimpotrivă, el a fost tot timpul prezent în ceea ce citeam, dar, necunoscându-i semnificația, treceam peste el fără a-i da o atenție conștientă.

În mod similar, după o dizertație pe care am susținut-o recent, am invitat publicul la discuții și prima întrebare a venit din partea unui medic, care a spus: „Practic medicina de mult timp. Dacă aceste experiențe sunt atât de frecvente cum susțineți dumneavoastră, de ce nu am auzit niciodată despre ele?” Convins că în sală se află cel puțin o persoană care a întâlnit un caz sau două, m-am întors către public și am întrebat: „Există cineva aici care a auzit despre asemenea experiențe?” Imediat, soția medicului a ridicat mâna și a relatat povestea unui prieten foarte apropiat.

Și pentru a da încă un exemplu, un medic pe care îl cunosc a aflat despre fenomenele de acest tip citind într-un ziar vechi un articol referitor la una dintre conferințele mele. A doua zi, un pacient i-a povestit, ca din întâmplare, o experiență similară. Medicul s-a convins apoi că pacientul respectiv nu avusese cum să afle despre studiile mele; de fapt, omul îi povestise totul numai fiindcă experiența îl speriasse și îl nedumerise, iar acum dorea să afle opinia unui profesionist. Este foarte posibil ca în ambele cazuri medicii să fi auzit și înainte despre asemenea situații, con-

siderându-le însă doar niște ciudățenii izolate, nicidecum exemple ale unui fenomen răspândit, și neacordându-le atenție.

În cele din urmă, există încă un factor care ar putea explica de ce atât de puțini medici sunt conștienți de fenomenele la granița morții, deși ar fi de așteptat ca tocmai ei, dintre toate profesiile, să fi întâlnit cele mai multe cazuri. În timpul studiilor, viitorilor medici li se repetă insistent să dea dovadă de circumspecție atunci când pacientul le vorbește despre ceea ce simte. Medicii sunt învățați să acorde atenție „semnelor” obiective de boală, dar să privească spusele subiective („simptomele”) pacientului cu precauție. Iar sfatul este unul rezonabil, deoarece lucrurile obiective sunt mult mai ușor de abordat. Această atitudine duce însă la reprimarea experiențelor la granița morții, dat fiind că foarte puțini medici obișnuiesc să-și întrebe pacienții resuscitați ce anume au trăit și au simțit în perioada de moarte clinică. Ca urmare a acestei atitudini, presupun că medicii — care, teoretic, constituie grupul profesional cu cele mai multe posibilități de a afla despre experiențele la granița morții — nu au mai multe șanse de a face acest lucru decât are oricine altcineva.

Ați remarcat existența unor deosebiri între bărbați și femei în privința acestui fenomen?

Pare a nu exista nicio deosebire în ceea ce privește conținutul și tipul experiențelor relatate de subiecții de ambele sexe. Am întâlnit atât bărbați, cât și femei care au descris toate aspectele comune ale fenomenelor la granița morții despre care am discutat; niciunul dintre ele nu pare a surveni mai rar sau mai des la un sex ori la celălalt.

Există totuși unele deosebiri între subiecții feminini și cei masculini. În general, bărbații care au trecut printr-un episod de moarte clinică sunt mult mai reticenți în a vorbi despre ei, comparativ cu femeile. Cu mult mai numeroși sunt bărbații care mi-au relatat pe scurt ce li s-a întâmplat, refuzând să-mi răspundă la scrisori sau la telefon atunci când am încercat să le

solicite un interviu mai detaliat. Mult mai mulți bărbați decât femei au făcut remarci de genul: „Am încercat să uit, să-mi reprim această amintire”, adesea motivând că se tem să nu fie ridiculizați sau lăsând să se înțeleagă că emoțiile trăite în cursul respectivei experiențe au fost prea puternice pentru a vrea să și le mai amintească.

Deși nu pot oferi o explicație a acestei situații, se pare că nu sunt singurul care a remarcat-o. Doctorul Russell Moores, un reputat cercetător în domeniul fenomenelor psihice, mi-a spus că atât domnia sa, cât și alții au observat același lucru. Numărul bărbaților care i se adresează pentru a-i relata o experiență de ordin psihic este de circa o treime din cel al femeilor.

Un alt element interesant este acela că, într-un procent mai mare decât ne-am putea aștepta, aceste experiențe se produc în cursul lunilor de sarcină. Nici pentru această situație nu pot spune că am o explicație. Poate că motivul este unul simplu: sarcina este în sine o stare ce comportă riscuri fiziologice, cu posibile complicații de ordin medical. Cuplat cu faptul că numai femeile rămân însărcinate și cu acela că ele sunt mai puțin reticente în a-și relata experiențele, acest lucru ar putea explica frecvența crescută a fenomenelor la granița morții care au loc în timpul gravidității.

De unde știți că oamenii aceia nu v-au mințit pur și simplu?

Este foarte ușor pentru persoanele care nu i-au privit și nu i-au ascultat pe cei care relatează experiențe la granița morții să presupună că toate aceste relatări sunt minciuni. Eu însă mă aflu într-o poziție cu totul aparte. În fața mea, persoane mature și stabile emoțional, bărbați și femei deopotrivă au izbucnit în lacrimi în timp ce îmi povesteau evenimente pe care le trăiseră cu decenii în urmă. Am sesizat în glasul lor sinceritatea, căldura și acele emoții care nu pot fi redată în scris. De aceea, pentru mine, într-un mod pe care din păcate alții nu îl pot împărtăși, ideea că toate acele relatări ar fi doar niște invenții este de nesuștinut.

Pe lângă opinia mea, există alte considerente care ar trebui să excludă ipoteza poveștilor inventate. Cel dintâi este dificultatea de a explica caracterul similar al unui număr atât de mare de relatări. Cum ar fi posibil ca, într-un interval de opt ani, atât de mulți oameni să fi născocit aceeași poveste pe care să mi-o spună mie? O înțelegere prealabilă între ei rămâne o explicație teoretic posibilă. Firește, nu ar fi de necrezut ca o doamnă în vârstă cumsecade din Carolina de Nord, un student la medicină din New Jersey, un veterinar din Georgia și mulți alții să se fi reunit cu ani în urmă și să fi pus la cale o farsă atât de elaborată la adresa mea. Eu însă nu acord un credit deosebit acestei ipoteze!

Dacă nu mint pe față, poate că subiecții dumneavoastră spun un neadevăr într-un mod mai subtil. Nu ar fi posibil ca, în decursul anilor, să-și B reeaboratpoveștile?

Această întrebare face referire la cunoscutul fenomen psihologic în cadrul căruia o persoană poate începe cu o relatare simplă și simplistă a unui eveniment, pentru ca, în decursul timpului, s-o dezvolte până la un nivel complex și elaborat. De fiecare dată când povestește, mai adaugă un mic detaliu, pe care ajunge în cele din urmă să-l creadă și el, astfel că în final povestea este atât de „înfrumusețată”, încât nici nu mai seamănă cu întâmplarea reală.

Nu cred că acest mecanism a funcționat într-un mod însemnat în cazurile pe care le-am studiat. În primul rând, relatările persoanelor pe care le-am intervievat la scurt timp după experiența respectivă - uneori chiar înainte de a fi externate din spital - sunt similare cu ceea ce povestesc oamenii care s-au aflat în pragul morții cu decenii în urmă. Mai mult decât atât, unii dintre subiecții cu care am discutat își consemnaseră în scris experiențele trăite, la scurt timp după ce acestea au avut loc, iar în timpul interviului mi-au citit din ele. Și de această dată, descrierile seamănă foarte bine cu cele relatate din memorie, după zeci de ani de la petrecerea evenimentelor. În plus, trebuie

să ținem seama că, de multe ori, eu am fost prima sau a doua persoană căreia cei implicați i-au relatat - cu mari rețineri — experiența trăită, chiar și atunci când aceasta se întâmplase cu ani în urmă. Deși ocaziile de „înfrumusețare” a poveștilor au fost astfel puține sau chiar inexistente, relatările acestor cazuri nu diferă — trebuie s-o spun din nou — de cele care au fost reluate adesea în decursul anilor. În cele din urmă, este foarte posibil ca, în numeroase cazuri, să fi avut loc un proces opus celui de „înfrumusețare”. Ceea ce psihiatrii numesc „suprimare” este un mecanism mental prin care persoana în cauză face un efort conștient de a controla gânduri, sentimente sau amintiri nedorite, ori de a le îndepărta din memoria conștientă. De multe ori, în cadrul interviurilor, subiecții au făcut observații care sugerează că a avut loc un proces de suprimare. De exemplu, o femeie care mi-a relatat o experiență complexă trăită în timp ce era „decedată” a adăugat: „Cred că a fost mai mult decât atât, dar nu-mi pot aminti tot. Am încercat să-mi reprim amintirile fiindcă, oricum, ceilalți nu mă credeau.” Un bărbat care a suferit un stop cardiac în timpul unei intervenții chirurgicale ca urmare a rănilor grave suferite în Vietnam mi-a povestit cât de dificil i-a fost să facă față din punct de vedere emoțional experienței sale de decorporare. „Chiar și astăzi, când încerc să povestesc cuiva, simt să mă sufoc... Cred că sunt multe amănunte pe care nu mi le amintesc. Am încercat să uit totul.” Pe scurt, se pare că putem susține cu tărie că „înfrumusețarea” nu este un factor semnificativ în evoluția acestor relatări.

Toate aceste persoane erau credincioase înainte de experiențele respective? Și dacă da, oare cele relatate nu au fost influențate de trecutul și de convingerile lor religioase?

Intr-o anumită măsură, se pare că da. Așa cum am menționat anterior, deși descrierea ființei de lumină este mereu aceeași, identitatea atribuită acesteia variază, se pare, în funcție de credințele religioase ale persoanei în cauză. Dar niciodată în cursul

cercetărilor mele nu am auzit măcar o referire la iad sau la rai care să amintească de tradiționala imagine a acestora în societatea noastră. Dimpotrivă, mulți subiecți au subliniat faptul că fenomenele pe care le-au trăit diferă substanțial de ceea ce „învățaseră” să creadă în cadrul pregătirii lor religioase. O femeie care a „murit” afirma: „Totdeauna am crezut că atunci când mori vezi atât raiul, cât și iadul, dar eu nu l-am văzut nici pe unul, nici pe celălalt.” O altă doamnă care a trecut printr-o experiență de decorporare în urma unor răni grave a spus: „Straniu este că, la orele de religie, am învățat mereu că în clipa în care mori ajungi drept în fața porților splendide, strălucitoare, ale raiului. Dar eu pluteam în jurul corpului meu fizic și atâta tot! Eram nedumerită.” Mai mult decât atât, am interviewat și câteva persoane lipsite de credință sau de educație religioasă, iar descrierile lor nu diferă, din punct de vedere al conținutului, de relatările celor cu puternice convingeri religioase. În câteva cazuri, persoane familiarizate anterior cu diverse doctrine religioase, pe care însă le respinseseră, și-au schimbat convingerile în urma experiențelor în pragul morții. Alții susțin că, deși citiseră scrieri religioase, precum Biblia, nu au înțeles cu adevărat unele amănunte din cele citite decât după experiența la granița morții.

Ce relevanță au experiențele pe care le-ați studiat asupra teoriilor referitoare la reîncarnare?

Niciunul dintre cazurile studiate nu mi s-a părut că ar susține posibilitatea reîncarnării. Este însă important să remarcăm că, de asemenea, niciunul nu pare să o excludă. Dacă reîncarnarea este o realitate, e de așteptat să existe un interval, petrecut într-un alt plan, între momentul separării de vechiul corp și intrarea în cel nou. Prin urmare, tehnica interviewării celor care s-au întors din pragul morții nu este cel mai potrivit mod de studiere a reîncarnării. Au fost utilizate însă în acest sens alte metode. De exemplu, unii au încercat tehnica „regresiei temporale”.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Subiectul este hipnotizat și sugestionat să se întoarcă mental în timp, spre vârste din ce în ce mai mici. Când ajunge la momentul primei experiențe pe care și-o poate aminti în această viață, i se spune să încerce să coboare și mai mult în timp. Ajunse în acest punct, multe persoane încep să relateze povești complexe despre vieți anterioare, trăite în vremuri de demult și în locuri îndepărtate. În unele cazuri, relatările pot fi verificate și se dovedesc uimitor de corecte — situație întâlnită chiar și în cazurile în care s-a demonstrat că subiectul nu ar fi avut de unde să știe despre evenimentele, persoanele și locurile pe care le-a descris cu atâta acuratețe. Cazul Bridey Murphy este cel mai cunoscut, dar există de asemenea multe altele, unele chiar mai impresionante și mai bine documentate decât acesta. Cititorilor care doresc să se familiarizeze cu acest subiect le recomand excelentul studiu *Twenty Cases Suggestive of Reincarnation* {*Douăzeci de cazuri sugestive de reîncarnare*) de dr. Ian Stevenson. Trebuie de asemenea să menționăm că în *Cartea tibetană a morților*, care prezintă atât de detaliat stadiile experiențelor la granița morții, se precizează că reîncarnarea are loc la un moment ulterior, după etapele descrise de subiecții mei.

Ați intervievat vreo persoană care a avut o experiență la granița morții în urma unei tentative de sinucidere? Dacă da, trăirile ei au fost diferite de ale celorlalți subiecți?

Cunosc câteva cazuri în care cauza aparentei „morți” a fost o tentativă de suicid. Toate aceste experiențe au fost caracterizate ca fiind neplăcute.

Așa cum spunea o femeie, „Dacă pleci de aici ca un suflet chinuit, un suflet chinuit vei fi și dincolo.” Pe scurt, toți subiecții din această categorie au declarat că problemele de care au încercat să scape sinucigându-se erau prezente și în momentul morții, dar cu complicații suplimentare. În plus, în starea de decorporare nu mai puteau face nimic pentru a le rezolva și, de aseme-

nea, s-au văzut siliți să urmărească toate consecințele negative ale faptei lor.

Un bărbat răspunzător pentru moartea soției lui, care s-a împușcat, a „murit” și a fost resuscitat, mărturisea:

Nu m-am dus acolo unde se afla ea [soția mea]. Am ajuns într-un loc oribil... Imediat mi-am dat seama de greșeala pe care o făcusem... Și mi-am zis: „Aș vrea să n-o fi făcut.”

Alții care au trecut prin această stare neplăcută, de „tărâm intermediar”, au avut impresia că vor rămâne acolo mult timp. Aceasta era pedeapsa pentru că „încălcaseră regulile” încercând să se elibereze singuri, prematur, de ceea ce fusese de fapt o „misiune” - un scop în viață pe care ar fi trebuit să-l împlinească.

Aceste observații coincid cu relatările altor persoane, care au „murit” din alte motive și care mi-au povestit că în starea de decorporare și-au dat seama că sinuciderea este o faptă gravă, pedepsită sever. Un bărbat care a ajuns în pragul morții după un accident mi-a spus:

[In vreme ce eram acolo] am avut senzația că două lucruri îmi erau categoric interzise: să mă sinucid sau să iau viața unui alt om... Dacă m-aș sinucide, ar însemna să dau cu piciorul unui dar de la Dumnezeu... Dacă aș ucide pe cineva, aș interveni în misiunea pe care Domnul i-a atribuit-o acelui om.

Sentimente ca acestea, pe care le-am auzit exprimate de diverse persoane, sunt identice cu cele redată de majoritatea străvechilor argumente de ordin teologic și moral împotriva suicidului, care apar în diverse forme în scrierile unor gânditori precum Toma d'Aquino, Locke sau Kant. Sinuciderea, după

părerea acestuia din urmă, este o acțiune contrară scopurilor urmărite de Dumnezeu, iar autorul ei ajunge în lumea de dincolo fiind considerat un revoltat împotriva creatorului său. Toma d'Aquino susține că viața este un dar de la Dumnezeu și că suprimarea ei este o prerogativă a Sa, nu a omului.

Prin aceasta nu vreau să fac însă aprecieri critice la adresa suicidului; pur și simplu redau ceea ce mi-au spus alte persoane care au trecut prin această experiență. În prezent am în pregătire o a doua carte referitoare la experiențele la granița morții, în care voi aborda mai pe larg acest subiect, alături, firește, de altele.

Ap studiat și cazuri de persoane aparținând altor culturi?

Nu. De fapt, unul dintre motivele pentru care susțin că studiul meu nu este cu adevărat „științific” e acela că nu am lucrat pe un eșantion reprezentativ pentru populația umană. Aș fi foarte interesat să aud care sunt experiențele la granița morții ale eschimoșilor, ale indienilor kwakiuti sau navajo, ale tribului watusi etc. Date fiind însă limitările de ordin geografic și nu numai, nu am reușit să intervievez și asemenea persoane.

Există și exemple istorice de fenomene la granița morți?

Din câte știu eu, nu. Dar trebuie să spun că, ocupat fiind cu cazurile contemporane, nu am avut pur și simplu timpul necesar pentru a studia această chestiune. De aceea, nu aș fi deloc surprins dacă aș afla că au existat și în trecut asemenea relatări. Pe de altă parte, tind să cred că experiențele la granița morții au fost mult mai frecvent întâlnite în ultimele decenii, comparativ cu perioadele anterioare. Motivul? Tehnologia necesară operațiilor de resuscitare este de dată relativ recentă. Mulți dintre cei readuși din „moarte”, în epoca noastră, nu ar fi supraviețuit în vremurile trecute. Injecțiile cu adrenalină în inimă, aparatura care administrează cordului șocuri electrice și inima artificială sau aparatura pentru respirație artificială sunt doar câteva exemple ale acestei tehnologii recente.

Ați studiat fișele medicale ale subiecților dumneavoastră?

Pe cât mi-a fost posibil, da. În cazurile pe care am fost invitat să le investighez, fișele medicale au susținut afirmațiile persoanelor implicate. În unele situații, ca urmare a trecerii timpului și/sau a decesului personalului care a resuscitat pacientul, nu am mai avut la dispoziție documentele medicale. Relatările subiecților pentru care nu mai există fișe nu diferă de celelalte. De multe ori, atunci când nu am avut acces la fișele medicale, am solicitat mărturia altor persoane implicate — prieteni, medici sau rude ale subiecților -, care mi-au confirmat că a existat într-adevăr un caz de moarte clinică.

Am auzit că, după cinci minute, resuscitarea devine imposibilă; totuși, dumneavoastră susțineți că unii dintre subiecții studiați au fost „morți” vreme de până la douăzeci de minute. Cum este posibil?

Majoritatea cifrelor vehiculate în practica medicală reprezintă medii și nu trebuie considerate valori absolute. Răstimpul de cinci minute amintit adesea este și el o valoare medie. O regulă de bază a practicii medicale dictează că după trecerea a cinci minute nu se mai încearcă resuscitarea pacientului, deoarece în majoritatea cazurilor a survenit deja afectarea creierului ca urmare a lipsei de oxigenare. Dat fiind însă că avem de-a face doar cu o valoare medie, este de așteptat ca timpii individuali să fie mai mari sau mai mici decât aceasta. Eu cunosc cazuri în care resuscitarea a avut loc la douăzeci de minute după moartea clinică, fără a se înregistra afectări cerebrale.

Au fost oamenii aceștia cu adevărat morți?

Unul dintre principalele motive pentru care este dificil să răspundem la această întrebare e acela ca avem de-a face parțial cu o problemă de semantică, referitoare la semnificația termenului „mort”. Așa cum demonstrează și aprinsa controversă iscată de transplantul de organe, definiția morții nu este

nicidecum clară, nici chiar pentru profesioniștii din domeniul medicinei. Criteriile variază nu doar de la medici la populația de rând, ci și de la un medic la altul și chiar de la spital la spital. Prin urmare, răspunsul la întrebarea de mai sus depinde de semnificația pe care o atribuim cuvântului „mort”. Ar fi util în continuare să prezentăm trei definiții în acest sens și să comentăm apoi pe marginea lor.

1. „MOARTEA” CA ABSENȚĂ A SEMNELOR VITALE DETECTABILE CLINIC

Unele opinii consideră că un om este „mort” atunci când inima încetează să mai bată, respirația se oprește pentru o perioadă lungă, tensiunea sanguină scade într-atât încât nu mai poate fi măsurată, pupilele se dilată, temperatura corporală începe să scadă etc. Aceasta este definiția clinică și a fost utilizată de secole de medici și de nespecialiști deopotrivă. De fapt, majoritatea persoanelor declarate decedate au fost considerate astfel pe baza criteriilor sus-menționate.

În mod cert, acest standard clinic a fost îndeplinit în multe dintre cazurile pe care le-am studiat. Atât mărturiile medicilor, cât și documentele medicale atestă că „moartea” privită din această perspectivă s-a produs într-adevăr.

2. „MOARTEA” CA ABSENȚĂ A ACTIVITĂȚII CEREBRALE

Progresele tehnologice au facilitat dezvoltarea unei aparaturi sensibile de detectare a proceselor biologice, chiar și a celor ce nu pot fi observate în mod direct. Electroencefalograful este un dispozitiv care amplifică și înregistrează activitatea electrică a creierului. În ultima vreme, din ce în ce mai des, pacienții sunt declarați „morți” pe baza lipsei de activitate electrică a creierului, atestată de linia „plată” a electroencefalogramei (EEG).

În mod evident, în toate cazurile de resuscitare pe care le-am studiat, urgența clinică înregistrată a fost extremă. Nu a

fost timp pentru efectuarea unei EEG; medicii erau preocupați, în mod firesc, doar de readucerea la viață a pacientului. De aceea, s-ar putea afirma că niciuna dintre aceste persoane nu a fost declarată „moartă” cu adevărat.

Să presupunem însă că pentru un mare număr dintre cei considerați morți și resuscitați ar fi fost înregistrată o EEG plată. Ar avea acest lucru implicații deosebite? Eu cred că nu, din trei motive. În primul rând, tentativele de resuscitare sunt de fiecare dată operațiuni de urgență, care durează în general maximum treizeci de minute. Pregătirea unui electroencefalograf este o activitate complicată și minuțioasă, chiar și cel mai experimentat tehnician având nevoie de o perioadă considerabilă pentru a obține valorile corecte, chiar în condiții optime de lucru. Într-un caz de urgență, în agitația firească, riscul de a greși crește. În consecință, chiar dacă ar exista o EEG plată în cazul unei persoane care a trecut printr-o experiență la granița morții, criticii tot ar putea obiecta - pe drept cuvânt — că există posibilitatea ca înregistrarea să fie incorectă.

În al doilea rând, nici chiar un electroencefalograf de calitate, corect setat, nu ne permite să determinăm, în mod categoric, dacă resuscitarea este posibilă într-un caz anume sau în altul. Înregistrări plate ale EEG au fost observate la persoane care au fost apoi resuscitate. Supradozele de medicamente cu rol de sedare a sistemului nervos central, dar și hipotermia (scăderea drastică a temperaturii corporale) pot duce la obținerea acestui efect.

În al treilea rând, chiar dacă aş avea un caz în care să se poată demonstra că electroencefalografii au fost corect pregătiți, tot ar mai exista o problemă. Cineva ar putea spune că nu există dovezi care să ateste că experiența la granița morții a avut loc în răstimpul în care EEG a fost plată, și nu înainte sau după acesta. În consecință, pot afirma că EEG nu este un indicator foarte util în acest stadiu al investigațiilor.

3. „MOARTEA” CA PIERDERE IREVERSIBILĂ A FUNCȚIILOR VITALE

Există și o altă definiție, chiar mai strictă, a morții, susținătorii ei afirmând că nu se poate spune despre o persoană că a fost cu adevărat „moartă”, indiferent de durata în care semnele vitale au fost nedetectabile și EEG a fost plată, dacă persoana în cauză a fost apoi resuscitată. Cu alte cuvinte, „moartea” este definită ca acea stare a corpului din care revenirea la viață nu mai este posibilă. În mod evident, niciunul dintre cazurile pe care le-am studiat nu se încadrează în această definiție, dat fiind că resuscitarea a fost posibilă de fiecare dată.

Am văzut deci că răspunsul la întrebarea de mai sus depinde de ceea ce înțelegem prin „moarte”. Trebuie să ne reamintim că, deși dezbaterea este în parte de natură semantică, ea este una cu adevărat importantă, deoarece toate cele trei definiții ne oferă perspective interesante. Într-o anumită măsură, eu aș fi de acord cu cea de-a treia. Chiar și în acele cazuri în care inima s-a oprit pentru o perioadă considerabilă, țesuturile corpului, și îndeosebi creierul, trebuie să fi fost într-un fel oarecare irigate (alimentate cu oxigen și cu elemente nutritive) în cea mai mare parte a timpului. Nu trebuie să presupunem că, în aceste cazuri, legile biologice sau fiziologice au fost încălcate. Pentru ca resuscitarea să fie posibilă, la nivel celular trebuie să fi continuat încă o anumită activitate biologică reziduală, chiar dacă semnele clinice ale acestei activități nu au putut fi detectate cu metodele utilizate. Se pare însă că deocamdată nu putem determina cu exactitate punctul de la care nu mai există cale de întoarcere. Acesta poate varia de la un individ la altul și, în plus, se pare că nu ar fi vorba despre un punct fix, ci mai degrabă de un interval dintr-un continuum. Cu câteva decenii în urmă, foarte puțini dintre cei pe care i-am intervievat ar fi putut fi readuși la viață. În viitor, probabil că vom dispune de tehnica necesară pentru a salva oameni pentru care astăzi nu se mai poate face nimic.

Prin urmare, să presupunem că moartea constituie o separare a minții de trupul fizic și că, în momentul respectiv, mintea trece într-un alt plan al existenței. Am putea deduce de aici că există un mecanism prin care mintea — sau sufletul — este eliberată în clipa morții. Nu avem însă motive să presupunem că acest mecanism funcționează în strictă conformitate cu ceea ce considerăm noi astăzi, oarecum arbitrar, a fi punctul dincolo de care nu mai există întoarcere. Pe de altă parte, nu trebuie să presupunem nici că mecanismul funcționează perfect în fiecare caz, așa cum nici sistemele organice nu funcționează întotdeauna perfect. Poate că mecanismul respectiv intră uneori în acțiune înainte de declanșarea unei crize fiziologice, permițând persoanei în cauză să întrevadă ceva din realitatea lumii de dincolo. Așa s-ar putea explica relatările acelor persoane care și-au revăzut viața sau au avut experiențe de decorporare atunci când moartea li s-a părut iminentă, înainte chiar ca trupul fizic să fie afectat.

^A
In esență, aș vrea să subliniez un singur lucru: indiferent care considerăm a fi acel punct dincolo de care viața nu mai e posibilă - fie el în trecut, prezent sau viitor —, cei cu care am discutat s-au aflat mult mai aproape de el decât imensa majoritate a celorlalți oameni. Fie și numai pentru acest motiv, sunt mai mult decât dispus să aud ce au ei de spus.

^A
In definitiv însă, în contextul acestei discuții nici nu are rost să zăbovim prea mult asupra modului în care definim exact „moartea” — ireversibilă sau nu. Cei care ridică asemenea obiecții față de ideea experiențelor la granița morții par a avea în minte o noțiune cu caracter mai pregnant fundamental; ei consideră că, atâta vreme cât în organism se mai înregistrează încă o activitate biologică reziduală, experiențele respective ar putea fi cauzate — și deci explicate — exact de această activitate.

Am menționat deja că în toate cazurile studiate de mine trebuie să fi existat la nivelul corpului un anumit grad de activitate biologică. In consecință, întrebarea dacă a avut loc sau nu o moarte „reală” se reduce la o chestiune elementară: este oare

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

posibil ca activitatea biologică reziduală să fie cauza experiențelor la granița morții? Sau, cu alte cuvinte:

Nu sunt posibile și alte explicații (altele decât supraviețuirea după moartea corpului fizic) pentru acest fenomen?

Ajungem astfel la subiectul pe care îl voi aborda în capitolul următor.

5

EXPLICAȚII

Firește că se pot găsi și alte „explicații” posibile ale experiențelor în pragul morții. De fapt, dintr-o perspectivă pur filosofică, se pot construi o infinitate de ipoteze menite să explice orice experiență, observație sau fapt. Altfel spus, putem continua la nesfârșit fabricând alte și alte posibile explicații teoretice ale oricărui fenomen pe care îl dorim elucidat. Situația nu este diferită nici în cazul experiențelor la granița morții; ne stau la dispoziție cele mai diverse explicații posibile.

Din rândul numeroaselor interpretări teoretice la care ne putem gândi, câteva au fost sugerate relativ frecvent de publicul căruia m-am adresat. Asupra acestor posibile explicații mă voi axa în continuare, adăugând încă una care, deși nu mi-a fost prezentată niciodată, ar putea fi propusă la un moment dat de cineva. Am încercat să grupez aceste potențiale explicații în trei tipuri: supranaturale, naturale (științifice) și psihologice.

EXPLICAȚII SUPRANATURALE

Rareori s-a întâmplat ca o persoană din publicul căruia mă adreșam să propună explicații demonice pentru experiențele la granița morții, sugerând că acestea au fost, neîndoielnic, cauzate de forțe malefice. Ca răspuns la acest tip de explicații, nu pot spune decât un singur lucru. Cred că cea mai eficientă modalitate de a face distincția între experiențele trimise de Dumnezeu și cele dirijate de Satana este aceea de a vedea ce spune și ce face persoana implicată în urma experienței respective. Dumnezeu, bănuiesc, ar încerca să-i determine pe cei cărora le apare să fie iubitori și iertători. Satana i-ar îndemna, probabil, pe drumul urii și al distrugerii, în mod limpede, subiecții mei s-au întors la viață cu o nouă hotărâre de a urma prima cale și a se îndepărta cât mai mult de cea de-a doua. Ținând seama de toate mașinațiunile pe care ar trebui să le pună în practică pentru a-și amăgi nefericita victimă (dar cu ce scop oare?), mie îmi este clar că ipoteticul demon a dat greș în chip rușinos în încercarea de a trimite în lume emisari convingători!

EXPLICAȚII NATURALE (ȘTIINȚIFICE)

1. EXPLICAȚIA FARMACOLOGICĂ

Unii sugerează că experiențele la granița morții sunt provocate de medicamentele administrate persoanei în cauză în momentul crizei. Aparenta plauzibilitate a acestui punct de vedere derivă dintr-o serie de date. De exemplu, este în general recunoscut de majoritatea medicilor, dar și de nespecialiști, că anumite substanțe pot cauza stări și experiențe halucinatorii. Mai mult decât atât, ne aflăm într-o epocă în care problema abuzului de droguri stârnește un interes deosebit, atenția publicului fiind atrasă de utilizarea ilicită a unor stupefiante ca LSD, marijuana etc, care par a provoca astfel de episoade halucinatorii. În cele din urmă, nu putem nega faptul că multe dintre substanțele acceptabile din punct de

vedere legal sunt asociate cu diverse efecte cerebrale ce par a aminti de evenimentele ce compun experiența morții. Medicamentul ketamină (sau ciclohexanonă), de exemplu, este un anesteziec ce se administrează intravenos și are efecte secundare asemănătoare cu experiențele de decorporare. Ketamina este considerată un anesteziec „disociativ” deoarece, sub efectul ei, pacientul poate deveni insensibil nu numai la durere, dar și la mediul înconjurător în totalitatea lui; se simte „disociat” de acesta, inclusiv de unele părți ale propriului trup - picioare, brațe etc. După ce își revine, poate rămâne pentru o vreme cu tulburări psihice, printre care halucinații și vise foarte intense. (Menționez că unele persoane au folosit exact acest termen — „disociere” — pentru a caracteriza ceea ce au trăit în starea de decorporare.)

In plus, am înregistrat relatări ale câtorva persoane care, sub anestezie, au avut ceea ce au numit pur și simplu viziuni de tip halucinatoriu ale morții. Iată un exemplu:

Aveam în jur de doisprezece—treisprezece ani, mă aflam în cabinetul medicului stomatolog pentru o plombă și mi s-a administrat oxid de azot. Eram cam neliniștită, fiindcă mi-era teamă că nu mă voi mai trezi. În timp ce anestezia își făcea efectul, am simțit că încep să mă rotesc în spirală. Nu era ca și cum eu m-aș fi învârtit, ci mi se părea că scaunul pe care stăteam se deplasa într-o spirală ascendentă, mai sus și mai sus.

Totul era foarte strălucitor și alb, iar când am ajuns în capătul spiralei, au venit îngeri să mă întâmpine și să mă ducă în ceruri. Folosesc pluralul „îngeri”, fiindcă totul e foarte vag, dar sunt sigură că erau mai mulți, nu doar unul; dar n-aș putea spune câți.

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

La un moment dat, stomatologul vorbea cu asistenta despre o altă persoană, iar eu îi auzeam, dar până ce sfârșeau de rostit o frază, nu-mi mai aminteam nici care fusese începutul. Știu însă că vorbeau, iar cuvintele lor reverberau în jurul meu. Era ca un ecou ce părea să răsunе mereu mai departe, așa cum se întâmplă în munți. îmi amintesc că îi auzeam parcă de sus, fiindcă aveam impresia că urcasem și că mă duceam spre ceruri.

Asta-i tot ce-mi aduc aminte, plus faptul că nu eram speriată sau panicată la gândul că voi muri. La vârsta aceea mi-era teamă că voi ajunge în iad, dar când mi s-au întâmplat cele descrise aici nu m-am îndoit niciun moment că mă îndreptam spre rai. Am fost foarte surprinsă, mai târziu, de faptul că gândul la moarte nu m-a deranjat, dar în cele din urmă mi-am dat seama că în starea aceea de anestezie, nimic nu mă mai tulbura. Nu aveam decât o senzație de fericire, fiindcă, sunt sigură, gazul administrat mi-a spulberat toate grijile. Pe seama lui pun totul. A fost însă ceva foarte vag și după aceea nu i-am mai dat atenție.

Să remarcăm că există câteva asemănări între această experiență și cele considerate reale de cei care le-au trăit. Femeia descrie o lumină albă, strălucitoare, întâlnirea cu alții veniți să o conducă dincolo și lipsa de temeri la gândul morții. Există și două aspecte care ar sugera o experiență de decorporare: impresia că a auzit vocile medicului și asistentei de undeva de deasupra lor, și senzația de „plutire”.

Pe de altă parte, unele detalii ale relatării ei nu se încadrează câtuși de puțin în tiparul experiențelor la granița morții considerate

Explicau!

de subiecții lor reale. Lumina strălucitoare nu este personificată, iar sentimentele inefabile de pace și fericire nu apar. Descrierea lumii de dincolo de moarte este literală și, după spusele ei, în concordanță cu convingerile ei religioase. Ființele care o întâmpină sunt considerate „îngeri”, iar ea amintește de urcarea la „ceruri”, acestea fiind situate „sus”, în direcția în care se îndreaptă ea. Femeia neagă faptul că și-ar fi văzut corpul sau că ar fi avut un altfel de trup și simte clar că scaunul stomatologic, nu ea însăși, este sursa mișcării de rotație. A subliniat în mod repetat caracterul vag al experienței, care, aparent, nu a avut niciun efect asupra credințelor ei în viața de după moarte. (De fapt, acum se îndoiește de supraviețuirea dincolo de moartea corpului.)

Atunci când comparăm relatările în care fenomenul este atribuit în mod direct unui medicament cu experiențele la granița morții considerate de subiecții lor reale, trebuie să ținem seama de o serie de aspecte. În primul rând, cei care — puțini la număr fiind — mi-au descris asemenea experiențe cauzate de medicamente/ droguri nu sunt nici mai mult, nici mai puțin romanțioși, imaginațivi, inteligenți sau stabili psihic decât persoanele care acuză experiențe la granița morții „reale”. În al doilea rând, aceste experiențe sunt extrem de vagi. În al treilea rând, relatările lor diferă între ele și, de asemenea, se deosebesc considerabil de cele la granița morții „reale”. Și trebuie să spun că, atunci când am ales cazul experienței de tip „anestezic” pe care să-l prezint, l-am căutat în mod intenționat pe cel care seamănă ce/ *mai bine* cu grupul experiențelor „reale”. De aceea, consider că există deosebiri substanțiale între cele două tipuri de experiențe.

De asemenea, există numeroși factori suplimentari care contrazic explicația farmacologică a fenomenelor la granița morții. Cel mai semnificativ dintre aceștia este faptul că, în multe cazuri, subiecților nu le-a fost administrat niciun medicament anterior

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

experienței și, uneori, nici după aceasta. Numeroase persoane au insistat chiar că fenomenele s-au petrecut înainte de a le fi administrată vreo medicație, în unele cazuri cu mult înainte de a primi chiar îngrijirile unui medic. Chiar și în acele situații în care subiecților le-au fost administrate medicamente aproximativ în momentele în care s-a produs experiența la granița morții, diversitatea substanțelor folosite de la caz la caz este uriașă, variind de la aspirină la antibiotice și de la adrenalină la anestezice locale și gazoase. Majoritatea acestora nu au efecte asupra psihicului sau asupra sistemului nervos central. Trebuie de asemenea să subliniem că nu există diferențe de grup între experiențele relatate de cei cărora nu li s-au administrat medicamente și cele descrise de persoanele aflate sub diverse tipuri de medicație. În cele din urmă, voi menționa, fără comentarii suplimentare, că o femeie care a „murit” de două ori, la interval de câțiva ani, a afirmat că *lipsa* oricărei experiențe prima dată a fost determinată de anestezia la care a fost supusă. A doua oară, când nu i s-au administrat niciun fel de medicamente, a trăit o experiență complexă.

Una dintre supozițiile farmacologiei actuale, preluată și de marea masă a populației, este aceea conform căreia substanțele psihoactive *cauzează* episoadele psihice asociate cu utilizarea lor. În consecință, aceste fenomene de ordin spiritual sunt considerate „ireale”, „halucinatorii”, „fantasmagorice” sau „pur mentale”. Trebuie să ne amintim însă că acest punct de vedere nu este unanim acceptat; există și o altă perspectivă asupra relației dintre medicamente/droguri și experiențele pe care le pot provoca. Mă refer aici la utilizarea inițiatorie și exploratorie a ceea ce numim substanțe „halucinogene”. În decursul mileniilor, în încercarea de a atinge alte planuri ale realității și alte stări de conștiință, oamenii au apelat la astfel de compuși psihoactivi. [Pentru o prezentare contemporană fascinantă a acestei fațete a

Explicații

drogurilor, puteți consulta lucrarea *The Natural Mind (Mintea naturala)* de dr. Andrew Weil.] Drogurile au fost în mod tradițional asociate nu numai cu medicina și cu tratamentul diverselor afecțiuni, dar și cu religia și atingerea iluminării. De exemplu, în cadrul ritualurilor cultului peyote, întâlnit în rândul amerindienilor din regiunile de vest ale SUA, practicantii ingerează un tip de cactus, peyote (care conține substanța numită mescalină), pentru a atinge iluminarea și a avea viziuni cu caracter religios. Culte similare există în lumea întreagă, membrii lor împărtășind credința că drogul utilizat le oferă o cale de trecere în alte dimensiuni ale realității. Presupunând că acest lucru este adevărat, putem deduce că utilizarea drogului constituie doar o modalitate, între multe altele, de atingere a iluminării și de descoperire a altor planuri existențiale. În consecință, experiența morții ar putea fi o astfel de modalitate, iar acest lucru ar putea explica asemănarea dintre experiențele induse de droguri sau medicamente și cele la granița morții.

2. EXPLICAȚII FIZIOLOGICE

Fiziologia este acea ramură a biologiei care studiază funcțiile celulelor, organelor și ale organismului în ansamblu, precum și relațiile dintre aceste funcții. O explicație fiziologică propusă adesea pentru experiențele la granița morții sugerează că alimentarea cu oxigen a creierului în timpul morții clinice și al altor situații de criză funcțională severă fiind întreruptă, fenomenele percepute trebuie să fie doar un fel de ultimă zvâcnire compensatorie a creierului muribund.

Principalul neajuns al acestei ipoteze este acesta: așa cum se poate vedea ușor din experiențele la granița morții prezentate anterior, multe dintre ele au avut loc înainte de a se manifesta vreunul dintre tipurile respective de stres fiziologic. De fapt, în

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

unele cazuri, organismul nici nu a fost lezat. Și totuși, toate elementele care apar în cazurile de răniri grave sunt menționate și în celelalte, în care corpul nu a fost afectat din punct de vedere fizic.

3. EXPLICAȚII NEUROLOGICE

Neurologia este acea ramură a medicinei care studiază cauzele, diagnosticarea și tratarea bolilor care afectează sistemul nervos (format din creier, măduva spinării și nervi). Fenomene similare cu cele relatate de persoane ajunse în pragul morții au fost înregistrate deopotrivă în anumite afecțiuni neurologice. Prin urmare, ar putea fi sugerată o explicație de tip neurologic a experiențelor la granița morții, în termenii unor presupuse disfuncții ale sistemului nervos al muribundului. Să analizăm, în cele ce urmează, paralelele neurologice pentru două dintre cele mai interesante aspecte ale experiențelor la granița morții: trecerea în revistă instantanee a evenimentelor din viața persoanei implicate și fenomenul de decorporare.

Cunosc cazul unui pacient internat în secția de neurologie a unui spital, care descria o formă aparte de tulburare în care revedea secvențe din viața lui de până atunci.

Prima dată când s-a întâmplat, mă uitam la un prieten aflat în celălalt capăt al camerei și am văzut cum i se strâmbă partea dreaptă a feței. Brusca, în conștiință mi-au năvălit scene ale unor evenimente care se petrecuseră în trecut. Erau exact ca atunci când se întâmplaseră — vii, în culori, tridimensionale. Am simțit că mi se face rău; eram atât de uimit, încât am încercat să evit imaginile acelea. De atunci am mai avut multe astfel de crize și m-am învățat să le las pur și simplu să treacă. Cea mai

Explicau!

apropiată paralelă la care mă pot gândi este aceea cu programele difuzate la televizor în preajma Anului Nou. Scene cu evenimente petrecute în anul care se încheie apar pe ecran și abia ce apuci s-o vezi pe una, că a și dispărut înainte să te poți gândi măcar la ea. Așa e și cu aceste atacuri ale mele. Văd ceva și-mi spun: „Oh, îmi amintesc asta.” Și încerc să țin imaginea în minte, dar alta îmi apare imediat.

Imaginile sunt ale unor lucruri care chiar s-au întâmplat. Nimic nu e modificat. Dar când se termină, îmi este foarte greu să-mi amintesc ce am văzut. Uneori sunt aceleași imagini; alteori nu. Atunci când îmi apar îmi aduc aminte: „Oh, astea sunt cele pe care le-am mai văzut înainte”, dar după ce totul s-a terminat, îmi e aproape imposibil să mai știu ce scene au fost. Nu par a fi evenimente cu o semnificație aparte în viața mea. De fapt, niciunul nu e. Toate par cât se poate de banale. Nu survin într-o anumită ordine, nici măcar în ordinea în care mi s-au întâmplat în viață; îmi apar, pur și simplu, la întâmplare.

Când imaginile vin, pot vedea și ce se întâmplă în jurul meu, dar cu o conștientizare diminuată, mai puțin acută decât de obicei. E aproape ca și cum jumătate din minte îmi este ocupată cu imaginile, iar cealaltă jumătate e concentrată pe ceea ce fac. Oamenii care m-au văzut în timpul acestor crize spun că durează cam un minut, dar mie îmi par nesfârșite.

Există, desigur, unele asemănări între aceste crize — în mod cert cauzate de o acutizare a unei tulburări la nivelul creierului -

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

și rememorările panoramice relatate de unele dintre persoanele care s-au aflat în pragul morții. În cazul pacientului de mai sus, de exemplu, crizele iau forma unor imagini vizuale tridimensionale, incredibil de reale. Acestea îi apar pur și simplu, fără nicio intenție din partea sa. De asemenea, persoana susține că imaginile îi vin cu mare rapiditate și subliniază că, pe durata crizelor, percepția asupra timpului îi este distorsionată.

Pe de altă parte, nu putem să nu remarcăm și unele discrepanțe evidente. Spre deosebire de cele văzute în cursul experiențelor la granița morții, imaginile nu-i apar în ordinea în care s-au derulat în viață și nici nu sunt percepute toate odată, într-o viziune unificatoare. De asemenea, nu sunt momente sau evenimente importante din viața lui; dimpotrivă, subiectul subliniază caracterul lor banal. Prin urmare, nu par a-i fi prezentate în scop educativ sau pentru a fi judecat. În timp ce numeroși subiecți ai experiențelor la granița morții afirmă că după „rememorare” își amintesc evenimentele din propria viață mai clar și mai detaliat decât înainte, acest pacient menționează că, după criză, nu-și mai aduce aminte ce imagini a văzut.

Experiențele de decorporare au un analog neurologic în așa-numitele „halucinații autoscopice”, care constituie subiectul unui excelent articol scris de dr. N. Lukianowicz în revista medicală *Archives of Neurolog) and Psychiatr)*⁷. În cadrul acestor viziuni stranii, subiectul vede în câmpul vizual o proiecție a propriei sale persoane. Acest straniu „dublu” copiază expresiile faciale și gestica originalului, care este nedumerit și stupefiat văzând brusc o „copie” a sa la distanță de el, de obicei drept în față.

Deși acest fenomen amintește bine de experiențele de decorporare descrise anterior, deosebirile dintre cele două sunt mult mai mari decât asemănările. Copia autoscopică este întotdeauna percepută ca fiind vie - uneori subiectul o consideră chiar mai vie și mai conștientă decât el însuși —, pe când în expe-

Explicații

riențele de decorporare trupul este văzut ca lipsit de viață, doar un înveliș. Subiectul halucinațiilor autoscopice își poate „auzi” dublul vorbindu-i, dându-i instrucțiuni, criticându-l etc. În timp ce în experiențele la granița morții este văzut întregul corp fizic (cu excepția cazurilor în care este parțial acoperit sau ascuns de ceva), dublul autoscopic e de cele mai multe ori văzut doar de la piept sau de la gât în sus.

De fapt, copiile autoscopice au mai multe aspecte în comun cu ceea ce eu am numit corpul spiritual, decât cu cel fizic văzut de o persoană în pragul morții. Deși uneori sunt percepute în culori, dublurile autoscopice sunt mai frecvent descrise ca fiind transparente, imateriale și lipsite de culoare; subiectul își poate vedea imaginea trecând cu ușurință prin uși sau prin alte obstacole fizice.

Prezint în continuare o aparentă halucinație autoscopică, așa cum mi-a fost relatată; această descriere este unică prin faptul că implică simultan două persoane.

Pe la ora unsprezece într-o seară de vară, cu vreo doi ani înainte de a ne căsători, o conduceam acasă pe viitoarea mea soție, cu mașina mea sport decapotabilă. Am parcat pe o străduță slab luminată din fața casei ei și amândoi am rămas surprinși când, ridicând ochii în același timp, am văzut două imagini uriașe ale propriilor noastre persoane, de la talie în sus, alături una de cealaltă, în copacii înalți de pe stradă, cam la treizeci de metri drept în fața noastră. Imaginile erau întunecate, aproape ca niște umbre, și nu puteam vedea nimic prin ele, dar erau ca niște copii exacte. Amândoi le-am recunoscut imediat. Se mișcau, dar nu era o imitare a gesturilor noastre, fiindcă noi stăteam neclintiți, privindu-le. Iată cam ce făceau: imaginea mea a luat o carte și

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

i-a arătat ceva în ea imaginii viitoare mele soții, iar ea s-a aplecat și s-a uitat mai de aproape la carte.

În timp ce stăteam acolo, îi spuneam soției ce vedeam că fac imaginile, iar exact același lucru îl vedea și ea; apoi schimbam rolurile: îmi spunea ea ce vedea că fac, și erau aceleași scene pe care le vedeam și eu.

Am rămas acolo multă vreme - cel puțin treizeci de minute —, privind și vorbind despre ce vedeam. Cred că am fi putut continua astfel toată noaptea. Dar soția mea trebuia să se ducă acasă, așa că în cele din urmă am urcat împreună treptele care duceau spre casa ei. Când m-am întors, am văzut imaginile din nou și tot acolo erau și când m-am urcat în mașină și am plecat.

În niciun caz nu a fost o reflectare a propriei noastre imagini în parbriz, fiindcă mașina era decapotată și tot timpul ne-am uitat pe deasupra parbrizului pentru a le vedea. Niciunul dintre noi n-a băut niciodată și nu bem nici astăzi — iar asta se întâmpla cu trei ani înainte de a fi auzit măcar despre LSD sau alte droguri similare. Nu eram nici oboșiți, deși se făcuse destul de târziu, așa că nu dormeam și nu visam. Eram cât se poate de treji, conștienți, uimiți și emoționați în timp ce priveam imaginile și vorbeam între noi despre ele.

Într-adevăr, halucinațiile autoscopice seamănă din unele puncte de vedere cu fenomenele de decorporare asociate cu experiențele la granița morții. Și totuși, chiar dacă ne-am concentra exclusiv asupra asemănarilor, ignorând deosebirile, existența acestui tip de halucinații tot nu ar putea explica fenomenele de decorporare; motivul este acela că nu avem o explicație

nici pentru halucinațiile autoscopice. Diverși neurologi și psihiatri au propus numeroase explicații contradictorii, dar niciuna dintre ele nu este unanim acceptată. În consecință, a încerca să considerăm că toate experiențele de decorporare sunt halucinații autoscopice ar însemna să înlocuim un mister cu o enigmă.

În sfârșit, există un alt aspect relevant pentru explicațiile de tip neurologic oferite în cazul experiențelor la granița morții. La un moment dat, am întâlnit o persoană care a rămas cu o problemă neurologică determinată de un fenomen în pragul morții: o foarte ușoară deficiență ce consta în paralizia parțială a unui mic grup de mușchi de pe o parte a corpului. Deși am fost frecvent întrebat dacă experiențele la granița morții se soldează cu anumite tulburări, acesta este singurul caz de probleme neurologice determinate de o „întâlnire” cu moartea.

EXPLICAȚII PSIHOLOGICE

Psihologia este încă departe de nivelul de rigoare și precizie pe care l-au atins alte științe în ultimii ani. Psihologii sunt încă divizați în școli de gândire care au puncte de vedere, abordări și concepții conflictuale cu privire la existența și natura minții. Prin urmare, explicațiile de ordin psihologic ale experiențelor la granița morții vor varia în limite largi, în funcție de școala de gândire din care face parte cel care încearcă să le explice. În loc să trec în revistă toate tipurile posibile de explicații psihologice, mă voi limita la câteva, sugerate mai frecvent de publicul conferințelor mele, adăugând una care, într-un fel, mi s-a părut cea mai ispititoare.

Am amintit anterior de două tipuri de explicații psihologice deseori menționate: cele care sugerează că la mijloc se află ori minciuna voită, ori „înfrumusețarea” inconștientă. În capitolul de față le voi aborda pe celelalte două.

1. CERCETĂRILE REFERITOARE LA IZOLARE

Niciodată, în cadrul conferințelor pe care le-am susținut pe marginea studiilor efectuate, nu a sugerat cineva o explicație bazată pe rezultatele cercetărilor asupra izolării, pentru experiențele la granița morții. Totuși, acesta este un domeniu relativ recent și în rapidă dezvoltare al științelor comportamentale, în care au fost studiate și produse în condiții de laborator fenomene ce amintesc cel mai fidel de experiențele la granița morții.

Cercetările referitoare la izolare urmăresc să studieze ce se întâmplă cu trupul și mintea unei persoane supuse unui tip sau altul de izolare - de pildă, private de orice contact social cu alți oameni sau supuse o perioadă îndelungată unei sarcini monotone, repetitive.

Datele referitoare la aceste situații au fost culese în diferite moduri. Jurnalele exploratorilor polari sau ale supraviețuitorilor unici ai unor catastrofe oferă numeroase informații în acest sens. În ultimele decenii, cercetătorii au încercat să studieze fenomene similare în condiții de laborator. O tehnică despre care s-a vorbit mult vizează suspendarea unui voluntar într-un recipient cu apă la temperatura corpului; astfel, senzațiile de greutate și temperatură sunt diminuate. Subiectul este legat la ochi, iar în urechi are dopuri, pentru a accentua efectul de izolare vizuală și auditivă. Brațele îi sunt immobilizate în tuburi, astfel încât nu le poate mișca, fiind lipsit de senzațiile normale oferite de poziția și mișcarea articulațiilor.

În aceste condiții - și în altele de tip solitar - unele persoane au trăit fenomene psihologice neobișnuite, multe dintre ele asemănătoare cu cele prezentate în capitolul 2 al acestei cărți. O femeie care a petrecut lungi perioade în condițiile dificile de la Polul Nord afirmă că a avut o viziune panoramică a evenimentelor prin care a trecut în viață. Supraviețuitorii naufragiilor, care au plutit în derivă singuri într-o barcă săptămâni de-a rândul, au descris halucinații în care erau salvați,

Explicații

uneori de ființe paranormale asemănătoare cu fantomele sau spiritele. Acestea amintesc vag de ființa de lumină sau de spiritele celor decedați anterior, pe care le-au întâlnit mulți dintre subiecții mei. Celelalte fenomene de tipul experiențelor la granița morții menționate de cei supuși izolării includ: distorsiuni ale simțului temporal, sentimentul disocierii parțiale de corpul fizic, rezistența față de întoarcerea la civilizație sau față de renunțarea la izolare și senzația de „a fi una” cu universul. În plus, mulți dintre cei care au fost izolați în urma unui naufragiu sau a unui eveniment similar afirmă că, după câteva săptămâni petrecute în aceste condiții, revin în lume cu un set de valori profund schimbate. Unii susțin că, după aceea, resimt un mai intens sentiment de siguranță interioară. Neîndoielnic, această restructurare a personalității seamănă cu aceea despre care amintesc mulți dintre cei întorși din moarte.

În mod similar, există anumite aspecte ale morții care amintesc de caracteristicile regăsite în experimentele de izolare. Pacienții care ajung în pragul morții sunt adesea izolați și imobilizați în saloanele de terapie intensivă ale spitalelor, de multe ori în condiții de lumină scăzută, lipsite de zgomot și fără vizitatori. Ne-am putea întreba chiar dacă nu cumva schimbările fiziologice asociate cu moartea corpului ar putea cauza un fel de izolare radicală, soldată cu o privare aproape totală de orice aport senzorial. În plus, așa cum am discutat pe larg anterior, mulți dintre subiecții mei au amintit de sentimente neplăcute de izolare, de singurătate, de lipsă a contactelor umane, pe care le-au resimțit în timp ce se aflau în afara propriului corp.

Putem găsi, fără îndoială, cazuri „de graniță”, care nu pot fi clasificate nici strict ca experiențe la granița morții, dar nici ca fenomene cauzate de izolare. Un bărbat, de pildă, mi-a povestit următoarele din perioada în care a fost internat în spital, suferind de o boală gravă:

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

Îmi era foarte rău și, în timp ce zăceam în pat, vedeam mereu imagini, ca și cum ar fi fost proiectate pe un ecran de televizor. Erau imagini ale unor oameni; vedeam o persoană aflată în depărtare, care începea să vină spre mine, apoi trecea mai departe și alta apărea în locul ei. Eram perfect conștient că mă aflam în salonul de spital și că eram bolnav, și am început să mă întreb ce se întâmpla. Pe unele dintre aceste persoane le cunoșteam - îmi erau prieteni sau rude — dar pe celelalte nu. Și, dintr-o dată, mi-am dat seama că toate cele pe care le știam erau deja moarte.

Ne-am putea întreba cum ar trebui să clasificăm această experiență, dat fiind că are puncte comune atât cu cele din pragul morții, cât și cu fenomenele cauzate de izolare. Pare similară cu experiențele la granița morții, în care subiectul întâlnește spirite ale unor persoane decedate anterior, dar diferă de ele prin aceea că nu au fost înregistrate și celelalte evenimente tipice ale fenomenelor în pragul morții. Interesant este faptul că în cadrul unui experiment de izolare, subiectul aflat pentru o perioadă singur într-o incintă a descris halucinații în care a văzut trecând pe lângă el imagini ale unor oameni celebri. Prin urmare, cum ar trebui să clasificăm situația sus-menționată — ca o experiență la granița morții cauzată de boala foarte gravă a pacientului, sau ca una de izolare, determinată de condițiile impuse de starea sa precară de sănătate? Probabil că nu dispunem de criterii absolute care să ne permită să clasificăm acest tip de experiențe într-una dintre cele două categorii; poate că vor exista întotdeauna cazuri „de graniță”.

În ciuda acestor similarități, rezultatele studiilor asupra izolării nu oferă o explicație mulțumitoare pentru experiențele la granița morții. În primul rând, diversele fenomene mentale ce

se manifestă în condiții de izolare nu pot fi ele însele explicate prin niciuna dintre teoriile actuale. În consecință, a apela la aceste cercetări pentru a explica experiențele în pragul morții ar însemna — la fel ca atunci când am încercat s-o facem pe baza halucinațiilor autoscopice - să înlocuim un mister cu altul. La urma urmei, există două curente de gândire opuse cu privire la natura viziunilor care se produc în condiții de izolare. Unii le consideră „ireale”, „halucinatorii”; totuși, mereu în decursul istoriei, misticii și șamanii au căutat singurătatea pentru a putea ajunge la iluminare și a avea experiențe revelatorii. Ideea că renașterea spirituală este posibilă în izolare constituie o parte integrantă a sistemului de credințe în numeroase culturi, fiind reflectată de diverse scrieri religioase, printre care și Biblia.

Deși această idee este oarecum străină de gândirea occidentală contemporană, există numeroși susținători ai ei, chiar și în societatea noastră. Unul dintre primii și, totodată, cei mai influenți cercetători în domeniul izolării, John Lilly, doctor în medicină, a scris recent o carte, o autobiografie spirituală intitulată *The Center of the Cyclone (Centrul cicloului)*. În lucrarea sa, autorul afirmă că, pentru el, experiențele pe care le-a avut în condiții de izolare au un caracter real, de iluminare spirituală, nefiind nicidecum „ireale” sau „iluzorii”. Este de asemenea interesant de remarcat că dr. Lilly relatează o experiență la granița morții pe care a trăit-o el însuși și care seamănă foarte bine cu cele studiate de mine, el plasând în aceeași categorie experiențele în izolare și pe cele în pragul morții. Prin urmare, izolarea ar putea fi foarte bine, alături de drogurile halucinogene și „întâlnirile” cu moartea, una dintre diversele modalități de a pătrunde pe noi tărâmurile ale conștiinței.

2. VISE, HALUCINAȚII ȘI ILUZII

Poate că, susțin unii, experiențele la granița morții sunt doar vise, fantezii sau halucinații declanșate de diverși factori -

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

droguri într-un caz, anoxie cerebrală (oxigenarea insuficientă a creierului) în altul, izolare etc. Astfel, ei încearcă să explice experiențele la granița morții ca pe niște simple iluzii.

Cred că există o serie de factori care contrazic această ipoteză. În primul rând, să luăm în considerare caracterul similar al descrierilor, în termeni de conținut și succesiune, în ciuda faptului că fenomenele relatate nu coincid nicidecum cu ceea ce se consideră, în cultura noastră occidentală, că se întâmplă în momentul morții. În plus, constatăm că imaginea momentelor morții conturată de aceste relatări corespunde în mod frapant cu cea redată în scrieri ezoterice străvechi, complet necunoscute subiecților mei.

În al doilea rând, nu putem ignora faptul că persoanele cu care am discutat nu sunt victime ale psihozelor. Dimpotrivă, mi-au lăsat impresia unor oameni normali, stabili din punct de vedere emoțional, pe deplin funcționali în societate, cu profesii și funcții pe care și le îndeplinesc în mod responsabil. Au căsnicii stabile și relații firești cu familia și prietenii. Aproape niciuna dintre persoanele pe care le-am intervievat nu a avut mai mult de o singură experiență de tip neobișnuit în viață. Și, mai important încă, toate pot face diferența între vis și starea de veghe.

De asemenea, sunt persoane care relatează ceea ce li s-a întâmplat în pragul morții nu ca pe niște vise, ci ca pe evenimente reale, pe care le-au trăit cu adevărat. Aproape invariabil, toți m-au asigurat pe parcursul relatării că experiența prin care au trăit nu a fost un vis, ci a avut un caracter pregnant real.

În ultimul rând, trebuie să ținem seama că, în cazul unora dintre episoadele de decorporare, există posibilitatea unei coroborări independente. Deși angajamentul luat mă împiedică să fac publice numele și diverse detalii de identificare, am văzut și am auzit suficient pentru a spune că sunt, în continuare, uimit. Cred că toți cei care ar încerca să studieze în mod organizat experiențele la granița morții ar putea descoperi asemenea

confirmări neașteptate. Sau, cel puțin, vor descoperi suficiente date pentru a-i îndemna să se întrebe dacă nu cumva acest tip de experiențe, departe de a fi doar vise, trebuie incluse într-o cu totul altă categorie.

În final, permiteți-mi să subliniez că „explicațiile” nu sunt doar niște sisteme intelectuale abstracte; din unele puncte de vedere, sunt proiecții ale eului celui care le propune. Oamenii tind să devină atașați emoțional de canoanele explicațiilor științifice pe care le concep sau le adoptă.

În cadrul numeroaselor conferințe pe care le-am susținut pe marginea cazurilor studiate, am întâlnit persoane care propuneau diverse tipuri de explicații. Cei cu orientare fiziologică, farmacologică sau neurologică o folosesc ca bază evidentă pentru explicații pe care le consideră în mod intuitiv evidente, chiar și atunci când li se aduc în atenție cazuri ce nu se încadrează în tipul respectiv de explicație. Persoanele care susțin teoriile freudiene preferă să considere ființa de lumină ca o proiecție a tatălui subiectului, în timp ce jungienii recunosc arhetipuri ale inconștientului colectiv, și așa mai departe, *ad infinitum*.

Deși — subliniez încă o dată — nu vreau să ofer astfel noi explicații concepute de mine însumi, am încercat în aceste pagini să prezint câteva motive pentru care explicațiile frecvent propuse mi se par cel puțin discutabile. De fapt, tot ce vreau să sugerez este acest lucru: că ar trebui măcar să lăsăm deschisă posibilitatea ca experiențele la granița morții să constituie un fenomen nou, pentru care trebuie încă să căutăm alte moduri de a le interpreta și explica.

6

IMPRESII

In scrierea acestei cărți nu m-am îndoit nicio clipă de faptul că scopul și punctele mele de vedere riscă să fie greșit înțelese. In acest sens, vreau să mă adresez în primul rând acelor cititori care au o orientare științifică, asigurându-i că sunt pe deplin conștient că activitatea mea în domeniul experiențelor la granița morții nu constituie un studiu științific. Iar confrăților mei filosofi aș dori să le spun că nu-mi fac nicidecum iluzii că aș fi „dovedit” existența vieții după moarte. Abordarea comprehensivă a acestor probleme ar necesita un studiu al detaliilor tehnice care depășește anvergura cărții de față; prin urmare, mă voi limita la următoarele remarci.

In domenii specializate precum logica, dreptul și științele, cuvinte de tipul „concluzie”, „dovadă” și „confirmare” sunt termeni tehnici, cu o semnificație mai sofisticată decât în vocabularul obișnuit. In limbajul de zi cu zi, aceste cuvinte sunt folosite uneori cu mare ușurință; o privire în oricare dintre revistele de senzație ne va permite să constatăm că până și cea mai incredi-

bilă poveste este adusă ca „dovadă” în sprijinul vreunei afirmații improbabile.

În cadrul logicii însă, ceea ce se poate spune că derivă sau nu dintr-un set dat de premise nu este o chestiune facilă; dimpotrivă, este strict și exact definită de reguli, convenții și legi. Atunci când spunem că am tras o anumită „concluzie”, sugerăm implicit că toți cei care pornesc de la aceeași premisă trebuie să ajungă la o concluzie identică; altfel, înseamnă că în logica lor s-a strecurat o greșeală.

Aceste remarci arată de ce refuz să trag o „concluzie” din studiul pe care l-am efectuat și de ce susțin că nu încerc să conturez o dovadă în sprijinul doctrinei antice a supraviețuirii după moartea corpului. Și totuși, consider că aceste relatări ale experiențelor la granița morții au o semnificație profundă. De aceea, aș vrea să găsesc o cale de mijloc pentru a le interpreta — una care să nu le respingă în baza ideii că nu constituie dovezi științifice sau logice, dar nici să nu le confere un caracter senzational, apelând la afirmații vag emoționale cum că ar „dovedi” existența vieții după moarte.

Concomitent, mi se pare că ar trebui să luăm în considerare posibilitatea ca incapacitatea noastră actuală de a găsi o „dovadă” să nu fie totuși o limitare impusă de natura însăși a experiențelor la granița morții. Poate că este mai degrabă o limitare a modului de gândire logică și științifică acceptat în prezent. Poate că perspectiva oamenilor de știință ai viitorului va fi cu totul alta. (Trebuie să ne amintim, în acest sens, că metodologia logică și științifică nu a fost în decursul timpului o structură statică, fixă, ci a constituit mai degrabă o serie de procese dinamice, în continuă dezvoltare.)

Așadar, tot ce am obținut în urma studiului efectuat nu se concretizează în concluzii, confirmări sau dovezi, ci în ceva mult mai puțin definit - sentimente, întrebări, analogii, enigme care așteaptă încă o dezlegare. De fapt, poate că ar fi mai indi-

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

cat să ne întrebăm nu ce concluzii am tras de pe urma studiului meu, ci în ce fel mi-a afectat acesta personalitatea. Ca răspuns, nu pot spune decât că experiența de a vedea și a auzi pe cineva descriindu-și trăirile are în ea ceva foarte convingător, care nu poate fi transmis prin scris. Pentru acești oameni, fenomenele la granița morții sunt evenimente cât se poate de reale, iar prin apropierea de ei, au devenit la fel de reale și pentru mine.

Îmi dau seama însă că aceasta este o afirmație cu implicații psihologice, nicidecum logice. Logica este o chestiune de ordin public, iar considerațiile psihologice nu au același caracter. Un set dat de circumstanțe poate afecta sau transforma o persoană într-un anumit fel și o alta într-un mod cu totul diferit; totul este o chestiune de temperament și structură, și în niciun caz nu vreau să sugerez că propriile mele reacții stârnite de acest studiu trebuie să fie resimțite și preluate ca atare de toți ceilalți. Ținând seama de acest lucru, unii sceptici ar putea întreba: „Dacă interpretarea acestor experiențe este o chestiune atât de subiectivă, ce rost mai are studierea lor?” Nu pot răspunde la această întrebare altfel decât prin a face din nou trimitere la preocuparea universal umană referitoare la natura morții. Și cred că orice rază de lumină aruncată asupra acestui subiect nu poate fi decât utilă.

Clarificările pe această temă sunt necesare în cele mai diverse profesii și domenii academice. Sunt necesare medicului care trebuie să facă față temerilor și speranțelor unui pacient pe moarte, dar și preotului care își ajută semenii să se confrunte cu ea. Sunt necesare psihologilor și psihiatrilor, fiindcă pentru a pune la punct o metodă eficientă de tratare a tulburărilor emoționale, ei trebuie să știe *ce este* mintea și dacă existența ei e posibilă în afara corpului fizic. Dacă nu, atunci accentul psihoterapiei va trebui plasat asupra metodelor de ordin fizic - medicamente, șocuri electrice, neurochirurgie etc. Pe de altă parte, dacă există elemente care sugerează că mintea poate

exista distinct de corpul fizic, fiind de sine-stătătoare, atunci terapia tulburărilor mentale trebuie să ia o formă complet diferită.

În această dezbatere sunt însă implicate nu doar considerente academice și profesionale, ci și aspecte profund personale, fiindcă tot ce aflăm despre moarte poate avea un impact considerabil asupra modului în care ne trăim viața. Dacă experiențele de tipul celor discutate aici sunt reale, înseamnă că ele pot influența substanțial felul în care fiecare dintre noi își privește propria viață. Și, în acest caz, am putea spune cu mâna pe inimă că nu putem înțelege cu adevărat această viață până ce nu vom arunca o privire spre ceea ce se află dincolo de ea.

POSTFAȚĂ

EXPERIENȚELE LA GRANIȚA MORȚII ÎN SECOLUL XXI

Ce urmează în investigarea extraordinarelor fenomene care au loc în pragul morții? Această nouă ediție a lucrării *Viață după viață* pare un excelent prilej de a trece în revistă trei noi direcții urmate de cercetările mele.

În primul rând, este limpede de acum că deja familiara experiență la granița morții face parte dintr-un spectru mai larg de stări de conștiință legate de moarte și de procesul morții. Interesant este faptul că acest spectru include un fenomen uimitor, pe care eu l-am numit „experiența morții empatică”.

Nu este ceva neobișnuit ca persoana aflată la căpătâiul unui muribund să participe în mod afectiv la experiențele prin care trece acesta din urmă. Sute de oameni din cele mai diverse pături sociale mi-au povestit că, în clipa în care cineva drag a murit, au simțit ei înșiși că ies din propriul corp și că îl însoțesc spre o lumină splendidă și iubitoare. De asemenea, au văzut rudele decedate venind să-l întâmpine pe cel care trecea dincolo. De fapt, toate elementele care definesc în concepția comună

experiențele la granița morții sunt menționate deopotrivă și de cei care relatează fenomene de moarte empatică.

O serie de factori demografici intercorelați facilitează în ultima vreme un veritabil val de experiențe de moarte empatică. Prima dată am aflat despre acest fenomen în 1973, de la una dintre profesoarele mele de la facultate, care mi-a povestit despre propriile ei trăiri în cursul unei încercări eșuate de resuscitare a unei rude care suferise o criză bruscă și decedase. De atunci, milioane de persoane din generația *baby boom* au atins maturitatea — o etapă a vieții în care individul se confruntă de obicei cu pierderea părinților sau a altor persoane dragi. Concomitent, practicile aplicate în spitale în privința bolnavilor incurabil s-au schimbat semnificativ. Când am studiat eu medicina, în general medicii și asistentele erau cei prezenți la căpătaiul muribunzilor. În apropierea ultimelor momente, personalul medical intervenea pentru a scoate rudele din salon, considerând că le-ar fi mult prea greu să asiste la clipa morții. Astăzi însă se obișnuiește ca medicii și asistentele să-i încurajeze pe membrii familiei să rămână lângă muribund până la sfârșit. Acest lucru ne face să credem că experiențele de moarte empatică vor deveni în următoarele decenii o importantă temă de cercetare.

În al doilea rând, eu însumi am conceput și am testat un sistem care permite oamenilor să experimenteze în mod direct o componentă principală a experienței la granița morții. Mai exact, cei care se întorc din pragul morții susțin că în perioada aceea intermediară au văzut spiritele celor dragi care au murit deja și că au vorbit cu ele. Studiile medicale au demonstrat, de asemenea, că un procentaj ridicat de persoane normale din punct de vedere psihic au, înainte de moarte, „întâlniri” vizionare cu cei dragi deja plecați din această lume.

Indiferent dacă aceste apariții ale persoanelor decedate au loc în contextul experiențelor la granița morții sau al celor de

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

moarte empatică, ele îi ajută pe cei implicați să suporte mai ușor suferința emoțională. De aceea, este interesant să știm că în lumea antică existau proceduri prin care persoane aflate într-o perfectă stare de conștientă puteau vedea și vorbi cu apariții tridimensionale, în mărime naturală și în mișcare, ale celor dragi trecuți în lumea de dincolo.

Studiind scrierile antice și un sit arheologic din Grecia în care se practica odinioară invocarea celor decedați, am reușit să reproduc această metodă. Cu ajutorul ei, sute de persoane au putut avea un contact direct cu apariții aproape „reale” ale rudelor decedate.

Spre marea mea surprindere, cei care au participat la această procedură au considerat că au avut un contact concret cu persoana decedată, fără a se îndoii de caracterul său real. Și, mai important poate, participanții susțin că în urma acestor întâlniri și-au putut alina vechile dureri. De când am dat publicității aceste descoperiri, în 1992, ele au fost confirmate independent de numeroși psihologi din lumea întreagă. De curând, metoda mea de invocare a celor decedați a fost reprodusă de cercetătorii de la un important centru de pregătire a psihoterapeuților. Studenții și personalul didactic de la Institutul de Psihologie Transpersonală din California au reluat cercetările mele inițiale, obținând rezultate identice. Spațiul nu îmi permite să descriu aici metoda pe larg, dar cititorii interesați o vor putea găsi explicată în detaliu în cartea mea *Reunions: Visionary*

Encounters with Departed Loved Ones (Reuniuni: întâlniri vizionare cu persoanele iubite care au plecat dintre noi).

Pe scurt, avem acum la dispoziție o metodă sigură care permite oamenilor să vizualizeze și să comunice cu spiritele celor dragi care au trecut dincolo. În cursul unei cariere de consiliere a persoanelor îndoliate, pe multe dintre acestea le-am auzit exclamând, aproape ca un refren: „Dacă aș mai fi avut încă cinci minute pentru a-mi lua rămas-bun și a-i spune că-l iubesc!” Ei

bine, eu pot afirma cu toată încrederea că dispunem acum de o modalitate prin care putem oferi celor îndurerăți acele cinci minute în plus.

In al treilea rând, observațiile pe care le-am redat în cartea de față constituie doar o mică parte dintr-un proiect de cercetare mult mai amplu, pe care l-am început în 1963. Acest proiect a culminat cu crearea unui program multimedia de autoinstruire, care va ajuta inițial un număr mic de participanți să treacă în siguranță „de partea cealaltă” și să revină înapoi. Programul îi pregătește de asemenea pentru a exprima în cuvinte cele trăite „dincolo”. Obiectivul acestui studiu este acela de a crea un grup de persoane aflate în situația privilegiată de a schița cadrul concret al vieții de dincolo de moarte, în scopuri de analiză rațională.

Sunt încrezător că acest proiect, pe care îl fac cunoscut aici pentru prima dată, va stârni în anii ce vin dezbateri în rândul celor pasionați de fenomenele paranormale. Firește, pare greu de crezut că ar putea exista o procedură care să ne permită o scurtă vizită „dincolo” și înapoi, lipsită de pericole. Eu am conceput-o însă și sunt pregătit să-mi susțin afirmația.

Înseamnă oare toate acestea că dispunem în sfârșit de o dovadă științifică în sprijinul existenței vieții după viață? Nu, dar înseamnă că am făcut un pas important, care consolidează într-o oarecare măsură această idee. Iar noua abordare în domeniu anunță progrese semnificative în înțelegerea experiențelor la granița morții și a altor manifestări neobișnuite ale conștiinței umane, incluzând aici și fenomenele paranormale. Intenționez să public în scurt timp această nouă lucrare, cu titlul *The Wisdom of Nonsense: How to Prepare for Your Near-Death Experience* (înțelepciunea absurdului: cum să te pregătești pentru experiența de la granița morții).

Prevăd că în secolul XXI se vor înregistra cele mai importante progrese în înțelegerea rațională a vieții de dincolo de

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

moarte, de la scrierile lui Platon pe acest subiect, în urmă cu două mii trei sute de ani. Este necesar să adaug însă un cuvânt de atenționare. Fascinația inerentă pe care o exercita experiențele la granița morții asupra tuturor ființelor umane le transformă într-un subiect predispus la interpretări de tip senzationalist. Din nefericire, avalanșa de cărți pe această temă include multe care, din câte știu eu, au fost încropite de autori lipsiți de scrupule, preocupați mai degrabă de a-și croi un nume sau de câștigurile financiare, decât de progresul cunoașterii umane.

Pentru mine, mercantilismul dur care a exploatat interesul opiniei publice pentru fenomenele la granița morții constituie o tragedie personală. Într-o săptămână obișnuită de lucru mă confrunt cu cel puțin câteva persoane care trec prin durerea provocată de pierderea cuiva drag. Știu că multe dintre ele caută cu disperare cărți despre viața de dincolo de moarte, în speranța că vor găsi în ele o alinare, și mă întristează profund să văd cum suferința lor este exploatată de cei care nu sunt interesați de adevăr, ci doar de profitul financiar. Ca urmare a acestei preocupări, editorul meu m-a rugat să alcătuiesc o listă de publicații axate asupra experiențelor la granița morții pe care le consider serioase și de încredere.

O lucrare importantă în acest domeniu este *Ordered to Return: My Life Aftet Dying (Sortit întoarcerii: viața mea după moarte)* de George Ritchie, doctor în medicină (Hampton Road Publishers). Cartea redă fenomenele exact așa cum mi-au fost ele explicate de doctorul Ritchie însuși în 1965, inspirându-mă să inițiez cercetările pe care le-am rezumat în *Viață după viață*. Ritchie este un om admirabil. În anii 1950 a dat publicității propria sa experiență la granița morții. Pe atunci era nevoie de o doză considerabilă de curaj pentru a aborda acest subiect, iar făcând acest pas, Ritchie s-a expus ridiculizării și desconsiderării. Curajul său a constituit însă o sursă de inspirație pentru

mine și pentru mii de alte persoane pe care le-a ajutat pe parcursul îndelungatei sale cariere de medic.

O altă sursă interesantă de informații este lucrarea doctorului Kenneth Ring, profesor emerit de psihologie la Universitatea Connecticut din Storrs. *Life at Death (Viață în moarte)*, publicată în 1980, a fost primul studiu statistic sistematic al experiențelor la granița morții. Mai recent, o altă lucrare a sa, *Mindsight: Near-Death and Out-of-Body Experiences in the Blind (Ochii minții: experiențe la granița morții și în afara trupului la nevăzători)* — scrisă în colaborare cu Sharon Cooper — relatează cazuri uimitoare ale unor persoane care, deși lipsite de vedere, au avut percepții aparent vizuale ale împrejurimilor, în timp ce își părăsiseră corpul fizic, în pragul morții.

Bruce Greyson, doctor în medicină la Centrul Medical al Universității din Virginia, a contribuit probabil mai mult decât oricine altcineva la studierea acestor fenomene. Timp de cincisprezece ani, Greyson a editat influentul periodic *Journal of Near-Death Studies* (New York: Human Sciences Press). *Jurnalul* centralizează studiile raționale efectuate pe această temă, sub forma articolelor scrise de profesioniști din cele mai diverse domenii clinice și academice.

Melvin Morse, doctor în medicină, pediatru din Seattle, Washington, este autorul unui mare număr de cărți și articole excelente pe tema experiențelor la granița morții trăite de copii. Recomand cu căldură două dintre acestea: *Transformed by the Light: The Powerful Effect of Near-Death Experiences on People's Lives (Transformat de lumină: puternicul efect al experiențelor la granița morții asupra oamenilor)* și *Closer to the Light: Learning from the Near-Death Experiences of Children (Mai aproape de lumină: învățând din experiențele copiilor aflați la granița morții)*, ambele scrise în colaborare cu Paul Perry.

Celor cu adevărat interesați de problema paranormalului și a vieții dincolo de moarte, le recomand de asemenea recenta

VIAȚĂ DUPĂ VIAȚĂ

mea carte *The Last Laugh: A New Philosophy of Near-Death Experiences, Apparitions and the Paranormal (Ultimul hohot de râs: o noua filosofie privind experiențele la granița morții, fantomele și fenomenele paranormale)* (Hampton Road Publishers). Lucrarea prezintă o abordare cu totul nouă a cercetărilor asupra acestor extraordinare fenomene, beneficiind de susținerea și încurajarea multora dintre colegii mei.

În cele din urmă, doresc să mulțumesc din suflet numeroșilor cititori din lumea întreagă ai cărții *Viață după viață*, care mi-au scris pentru a-mi descrie propriile lor viziuni trăite în pragul morții. Le mulțumesc de asemenea miilor de oameni care mi-au mărturisit în scris că lucrarea mea a fost pentru ei o sursă de inspirație și de mângâiere în vremuri de doliu.

Mă bucur să pot spune că studiile pe baza cărora am scris această carte sunt doar deschizătoare de noi drumuri. Viitorul apropiat ne va oferi noi evoluții în cercetarea științifică a vieții de după moarte, care vor fi, nu mă îndoiesc, mult mai interesante decât cele de până acum.

Raymond A. Moody, Jr., doctor în medicină

septembrie 2000

MULȚUMIRI

Mulți sunt cei care m-au susținut și m-au ajutat în cursul cercetărilor pe care le-am efectuat și al scrierii acestei cărți; fără ei, proiectul de față nu ar fi putut fi dus la bun sfârșit. Bunul meu prieten John Ouzts a fost cel care m-a convins să susțin prima conferință publică pe acest subiect. John Egle, de la Mockingbird Books, m-a încurajat să-mi consemnez descoperirile în scris, oferindu-mi sprijinul său constant. Leonard, Mae, Becky și Scott Brooks mi-au asigurat de multe ori găzduire și transport, atunci când am avut nevoie de ele. Kathy Tabakian m-a însoțit la o serie de interviuri, pe care le-am dezbătut îndelung după aceea. Russ Moores, Richard Martin și Ed McCranie, de la Colegiul Medical din Georgia, mi-au oferit sugestii prețioase și numeroase indicații bibliografice relevante. Soția mea a petrecut ore îndelungi redactându-mi manuscrisele. Și nu în ultimul rând, doresc să mulțumesc mai cu seamă tuturor acelorora care mi-au relatat experiențele trăite în pragul morții. Nu pot decât să sper că această carte se dovedește demnă de încrederea pe care toți cei de mai sus mi-au arătat-o.

Alte titluri LEBERTAS PUBUSHING

Lucrări publicate

Friedrich A. Hayek	<i>Denationalizarea banilor</i>
Henry Hazlitt	<i>Economia într-o lecție</i>
Paul Johnson	<i>Creatorii</i>

În pregătire

Walter Block	<i>Reconstrucția libertății</i>
David Horowitz	<i>Alianța malefică: stânga americană și islamismul radical</i>
Theodore K. Rabb	<i>Ultimele zile ale Renașterii și drumul spre modernitate</i>
Thomas Bethell	<i>Ghidul incorect politic al științei</i>
Thomas E. Woods	<i>Ghidul incorect politic al istoriei americane</i>

Stimate cititor,

Aveți posibilitatea de a achiziționa orice lucrare apărută la editura Libertas Publishing, beneficiind de următoarele avantaje:

- pentru o comandă de minim trei cărți, beneficiați de o reducere de 10%;
- plata se va efectua la primirea coletului poștal;
- taxele poștale vor fi suportate de editură.

Comenzi: librarie@libertaspublishing.ro

Tel.: 0721 576 456

În *Viață după viață*, Raymond Moody prezintă peste o sută de cazuri „moarte clinică” - persoane care au fost declarate decedate și apoi revenit la viață. Publicată pentru prima dată în 1975, această explorare devenită clasică a ceea ce se întâmplă după moarte a stârnit o veritabilă revoluție în modul în care este percepută viața de „dincolo”, transfor-mând pentru totdeauna ideile și optica populară privind aceste doi mari mistere: viața și moartea - și pragul dintre ele. |

Cazurile prezentate, se constituie în dovezi ale existenței vieții după moartea trupului, relatările celor care au trecut acest prag oferindu-ne imagine impresionantă a păcii, seninătății și iubirii necondiționate care ne așteaptă, pe toți, „dincolo”.

Raymond Moody este doctor în filosofie al Universității Virginia, doctor în psihologie al Colegiului West Georgia și doctor în medicină la Colegiul Medical din Georgia. f

„*Viață după viață* ne-a readus în atenție ceea ce oamenii au știut dintodeauna despre moarte. Nu murim pur și simplu; fenomenul morții este, mult mai complicat. Este o carte fără vârstă, care va fi și peste douăzeci și cinci de ani la fel de importantă precum era în urmă cu un sfert de secol.

MELVIN MORSE

„Am învățat multe despre procesul morții, dar avem încă numeroase nedumeriri cu privire la momentul trecerii pragului și la ceea ce se întâmplă cu pacienții noștri în clipa în care sunt declarați clinic morți. Studiile de tipul celor pe care dr. Moody le prezintă în cartea sa aduce o nouă lumină în acest domeniu și ne vor confirma ceea ce știm de două mii de ani - și anume că există viață după moarte.” 1

ELISABETH KUBLER-Ross

ISBN 978-973-884G

JL